

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Kotouttamisrahasto
Tukea kotoutumiseen

Tilastokeskus

MAAHANMUUTTAJAT VÄESTÖTUTKIMUKSISSA

– HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KVANTITATIIVISEN
HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TEKIJÄLLE

MAAHANMUUTTAJAT VÄESTÖTUTKIMUKSISSA

– HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KVANTITATIIVISEN
HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TEKIJÄLLE

Tiedustelut – Förfrågningar – Inquiries:

Tarja Nieminen, Tilastokeskus
Liisa Larja, Tilastokeskus
puh. 029 551 1000

Päivikki Koponen, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
puh. 029 524 6000

Kansikuva – Pärmbild – Cover graphics: Matton images / Chad Baker
Kannen suunnittelu – Pärmpianering – Cover design: Irene Koumolou
Taitto – Ombrytning – Layout: Hilikka Lehtonen

Tietoja lainattaessa lähteenä on mainittava Tilastokeskus.
Uppgifterna får lånas med uppgivande av Statistikcentralen som källa.
Quoting is encouraged provided Statistics Finland is acknowledged as the source.

© 2015 Tilastokeskus – Statistikcentralen – Statistics Finland

ISSN 1797-5646
= Käsikirjoja
ISBN 978-952-244-540-7 (pdf)

Alkusanat

Maahanmuuttajat väestötutkimuksissa – hyviä käytäntöjä kvantitatiivisen haastattelututkimuksen tekijälle -julkaisussa käsitellään maahanmuuttajiin kohdistuvan tutkimuksen teon haasteita ja hyviä käytäntöjä. Raportissa käsitellään muun muassa otantaa, lomakesuunnittelua, kääntämistä ja haastattelijoiden rekrytointia, tutkimushenkilöiden tavoittamista sekä haastattelutilanteen erityispiirteitä. Esitetyt tulokset ja suositukset perustuvat ennen kaikkea Tilastokeskuksessa ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksessa työskentelevien kirjoittajien kokemuksiin kahden laajan maahanmuuttajatutkimuksen toteuttamisesta.

Yhteistyönä syntyneen julkaisun kirjoittamiseen ovat osallistuneet Tilastokeskuksesta Liisa Larja, Tarja Nieminen, Hanna Sutela, Leena Viitaniemi ja Ulla Hannula. Kiitämme myös harjoittelijaamme Jutta Juveniusta rapor-

tin valmistelutyöstä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta kirjoittamiseen ovat osallistuneet Satu Jokela, Päivi Koponen, Shadia Rask ja Anneli Weiste-Paakkanen. Lisäksi raportin työstämiseen ovat osallistuneet seuraavat UTH-hankkeen johtoryhmän jäsenet/varajäsenet: Riitta Harala, Anne Kirjavainen, Kirsti Pohjanpää ja Kai Vikki Tilastokeskuksesta, Annika Forsander ja Villiina Kazi työ- ja elinkeinoministeriön kotouttamisen osaamiskeskuksesta, Anssi Pirttijärvi opetus- ja kulttuuriministeriöstä sekä Marja Viluksela Työterveyslaitoksesta. Raportti on tuotettu osana Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimusta, jonka toteuttivat yhteistyössä Tilastokeskus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sekä Työterveyslaitos. Hankkeen rahoitukseen osallistuivat EU:n kotouttamisrahasto, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö.

Sisällys

Alkusanat	3	6.3 Haastattelutyön tukeminen	24
Tiivistelmä	5	6.4 Yhteenveto	25
1 Johdanto	7	7 Tutkittavien tavoittaminen	26
1.1 Maahanmuuttajat koko väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa	7	7.1 Vastausosuus ja kato	26
1.2 Maahanmuuttajien erillistutkimukset	8	7.2 Haastattelijavaikutus	29
1.3 Raportin tausta	8	7.3 Yhteydenotto	29
2 Perusjoukon rajaaminen, otanta, maahanmuuttajan määrittely	9	7.4 Tavoittelu	30
2.1 Perusjoukon valitseminen	9	7.5 Katotyön keinot	32
2.2 Etniset vähemmistöt	10	7.5.1 Lyhytlomake	33
2.3 Alipeitto ja ylipeitto	10	7.5.2 Katoparit	34
2.4 Vertailuaineisto ja taustamuuttajat	10	7.5.3 Tulkkiä käytetään katotyössä	34
2.5 Yhteenveto	11	7.6 Kenttätyöaika	35
3 Lomakkeen suunnittelu ja testaaminen	12	7.7 Kannusteet	35
3.1 Testausmenetelmät	12	7.8 Yhteenveto	36
3.2 Selkokieli	13	8 Haastattelutilanne	37
3.3 Strukturoitu haastatteluteknikka	14	8.1 Haastattelupaikka	37
3.4 Sensitiivisyys	14	8.2 Haastattelun kesto	37
3.5 Perusjoukko	15	8.3 Tulkkaus ja haastattelun kieli	37
3.6 Sijaisvastaaja, perheenjäsenen tai ystävän toimiminen tulkkina	15	8.4 Vastausten luotettavuus ja ongelmat haastattelutilanteessa	39
3.9 Yhteenveto	15	8.4.1 Haastattelustandardit ja kieli-ongelmat	40
4 Käännökset	17	8.4.2 Sijaisvastaajan käyttäminen	41
4.1 Käännettävien kielten valinta	17	8.4.3 Perheenjäsenet haastattelu- tilanteessa	41
4.2 Käännösten laatu	18	8.4.4 Haastattelijoiden kokemukset arkaluontoisten ja henkilökohtaisten kysymysten esittämisestä	42
4.3 Kääntämistoimeksiannon valmistelu ja ohjelmointi	19	8.4.5 Avun tarjoaminen	42
4.4 Yhteenveto	20	8.5 Yhteenveto	44
5 Monikielisten haastattelijoiden rekrytointi	21	9 Viestintä	45
5.1 Yhteenveto	22	10 Tutkimuksen eettisyys	46
6 Haastattelijoiden koulutus	23	11 Johtopäätökset	47
6.1 Ammattihaastattelijoiden koulutus	23	12 Lähteet	49
6.2 Tulkkihaastattelijoiden koulutus	23		

Tiivistelmä

Tämä raportti sai alkunsa tarpeesta syventää ja jakaa maahanmuuttajien tutkimiseen liittyvää osaamista. Esitetyt tulokset ja suositukset perustuvat ennen kaikkea Tilastokeskuksessa ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa työskentelevien kirjoittajien kokemuksiin kahden laajan maahanmuuttajatutkimuksen – Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen (UTH, 2014) ja Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointitutkimukseen (Maamu, 2010–2012) – toteuttamiseen. Raportissa on viitattu soveltuvin osin myös aihetta käsittelevään ulkomaiseen kirjallisuuteen.

Maamu-tutkimuksen perusjoukon muodostivat venäläis-, somalialais- ja kurditaustaiset maahanmuuttajat kuudessa kaupungissa Suomessa. UTH-tutkimuksen perusjoukon muodostivat kaikki Suomessa vakituisesti asuvat ulkomaista syntyperää olevat henkilöt, eli henkilöt joiden molemmat vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla.

Suomessa maahanmuuttajatutkimuksen otanta on suhteellisen yksinkertainen tehtävä, sillä väestötietojärjestelmä sisältää tiedon maassa vakituisesti asuvan väestön syntymävaltiosta, äidinkielenä, kansalaisuudesta ja useimmiten myös vanhempien syntymävaltiosta. Näissä tiedoissa on tosin jonkin verran epätarkkuutta: UTH-aineiston perusteella voi arvioida, että noin yhdeksän prosenttia Suomen väestöön laskettavista ulkomaista syntyperää olevista henkilöistä on muuttanut pois maasta tekemättä osoitteenmuutosta.

Lomaketestaus on haastattelututkimuksen suunnittelussa erittäin tärkeä osa, johon kannattaa varata tarpeeksi aikaa. Testausta on syytä tehdä eri menetelmin ja heterogeenisellä testiryhmällä. UTH-tutkimuksessa joitakin lomakkeen kysymyksiä selkokielistettiin ja vaikeiden sanojen perään lisättiin ”apusanvoja” testauksesta saatujen tulosten jälkeen. Testitulosten perusteella lomaketta myös lyhennettiin ja haastattelun tueksi laadittiin erityinen tietosuojasta kertova infokortti vastaajien mahdollisten epäluulojen hälventämiseksi. Lomaketestauksen antia hyödynnettiin myös haastattelijoiden koulutuksessa.

UTH:n tutkimuslomake käännettiin suomesta 11:lle Suomessa yleisimmin puhutulle kielelle, joiden avulla saatiin katettua kaksi kolmasosaa tutkimusjoukosta. Tutkimuksen kutsukirje käännettiin yhteensä 27 kielelle. Tutkimuslomakkeen ja muun materiaalin mahdollisimman korkeatasoinen kääntäminen on tärkeää, mutta myös kallista. Käännöstyötä voi siis olla järkevää tehdä valikoiden ja toimeksianto on valmisteltava hyvin: samoina toistuvia ilmaisuja on esimerkiksi turha käännättää moneen kertaan. Tietokoneavusteisen haastattelulo-

makkeen kääntämisessä on otettava huomioon se, että vieraiden kielten ohjelmointi vie enemmän työaikaa kuin ohjelmointi ohjelmoijalle ennestään tutulla kielellä. On ylipäänsä syytä varautua siihen, että lomakkeen ja tutkimusmateriaalin kääntäminen vie merkittävästi resursseja.

Puhelin- ja käyntihaastatteluisissa tarvitaan lomakäännöksen lisäksi ainakin jonkin verran haastattelijoita, jotka osaavat käännettyjä kieliä. Tämä edesauttaa haastattelujen teknistä sujuvuutta ja luottamuksen rakentumista vastaajiin. Joissakin tapauksissa samaan pieneen etniseen ryhmään kuuluminen voi myös haitata luottamuksen syntymistä, joten omakielisen haastattelijan käytön pitäisi perustua aina myös haastateltavan omaan toiveeseen. Vieraita kieliä äidinkielenään puhuvien haastattelijoiden rekrytoinnissa on kiinnitettävä erityishuomiota, tavallista monipuolisempiin ilmoituskanaviin ja kielitaidon testaamiseen. UTH-tutkimukseen rekrytoitiin yhdeksän niin sanottua tulkkihaastattelijaa, jotka puhuivat suomen kielen lisäksi yhteensä 16:ta eri kieltä.

Haastattelijoiden ammattitaidolla ja motivaatiolla on suuri merkitys haastattelututkimuksen onnistumiselle, joten haastattelijakoulutukseen on syytä panostaa. Kouluttamisprosessi riippuu koulutettavien lähtötasosta. Uusia kenttätömenetelmiä kuten etätulkkauksen käyttöä on syytä päästä harjoittelemaan käytännössä jo koulutuksen aikana. UTH-tutkimuksen tulkkihaastattelijoille etsittiin tutorit haastattelutyötä pitkään tehneistä Tilastokeskuksen haastattelijoista, ja työnohjausta hoiti osa-aikainen kenttätöön koordinaattori. Muina haastattelutyötä tukevin keinoina UTH:ssa käytettiin säännöllisiä haastattelijakokouksia, sähköistä keskustelupalstaa ja palautekyselyjä.

Kenttätöön on syytä varata tarpeeksi aikaa ja otoshenkilöiden tavoittelu on hyvä aloittaa etupainotteisesti. Aiempien tutkimusten ja UTH- sekä Maamu-tutkimusten kokemusten perusteella maahanmuuttajataustaista väestöä on vaikeampi tavoittaa kuin muuta väestöä erityisesti puutteellisten yhteystietojen vuoksi. Myös ylipeiton osuus lähtöotoksesta voi olla suuri, sillä osa otokseen poimituista henkilöistä on jo muuttanut pois maasta kenttätöön alkaessa. Ryhmän vastausosuus jää koko väestöä kuvaavissa tutkimuksissa yleensä alhaisemmiksi kuin kantäväestön vastausosuus. Myös UTH-tutkimuksessa ylipeiton osuus oli selvästi suurempi kuin koko väestöä kuvaavissa survey-tutkimuksissa, mutta muuten katoon jääneiden osuus otokseen kuuluneista, samoin kuin kadon rakenne, olivat varsin samanlaisia kuin useimmissa muissa haastattelututkimuksissa.

UTH:ssa haastateltavien tavoittamiseen kului noin kolminkertainen aika verrattuna itse haastatteluun. Puutteellisia yhteystietoja täydennettiin etsimällä tietoja muun muassa Itellan¹ ja väestötietojärjestelmän tiedoista, viitehenkilöiden kautta sekä internetistä googletamalla. Tavoittelua tehtiin lisäksi kotiovikäynneillä, jos puhelinnumeroa ei ollut tiedossa tai puhelimeen ei vastattu. Osa otoshenkilöistä, jotka eivät olleet halukkaita pitkään käyntihaastatteluun, suostui lyhyehköön puhelinhaastatteluun. UTH-tutkimuksen vastausosuus oli 66 prosenttia, mitä voi pitää erittäin hyvänä tuloksena.

UTH-tutkimuksen noin tunnin mittaiset haastattelut tehtiin pääosin tietokoneavusteisina käyntihaastatteluina haastateltavan kotona tai jollain julkisella paikalla, kuten kirjastossa. Pieni osa haastatteluista tehtiin puhelimitse. Suomalaistaustaiset tilastohaastattelijat tekivät valtaosan haastatteluista itse ilman tulkin apua. Tulkkihaastattelijat tekivät haastattelut pääkaupunkiseudulla suoraan halutulla kielellä, ja auttoivat tarpeen mukaan muualla Suomessa työskenteleviä haastattelijoita tulkkaamalla haastatteluja. Perheenjäsentä tai ystävää käytettiin tulkkina viidessä prosentissa haastatteluja. Etätulkkauksen turvautumista hidasti kenttätöiden alussa haastattelijoiden epävarmuus uutta työtapaa kohtaan, mutta kenttätöiden kuluessa etätulkkauksen käyttö vilkastui. Yli puolet haastatteluista tehtiin joko kokonaan tai pääosin suomeksi, noin joka kuudes englanniksi ja joka kymmenes venäjäksi. Muu kieli kuin suomi, ruotsi, englanti tai venäjä oli joka kymmenennen haastattelun pää-

kieli. Reilussa kolmanneksessa haastatteluja käytettiin apuna selkokieltä tai apusanoja.

UTH-tutkimuksen haastattelijat arvioivat saamansa haastattelutiedot pääosin luotettaviksi. Haastattelijoiden mukaan haastateltavat kokivat kaikkein sensitiivisimmiksi kysymykset, jotka liittyivät seksuaaliseen väkivaltaan ja abortteihin sekä jossain määrin myös alkoholin käyttöön ja mielenterveyspalveluiden käyttöön. Aina ei voitu välttyä siltä, että haastattelukysymykset herättivät vastaajassa ahdistavia tunteita tai muistoja. Haastattelijakoulutuksessa onkin syytä varautua näihin tilanteisiin etukäteen. UTH-tutkimuksessa haastateltavalle oli mahdollista jättää erityinen yhteystietokortti, jossa oli erilaisten apua ja palveluja tarjoavien tahojen yhteystietoja.

Moni ulkomaalaistaustainen suhtautuu viranomaisiin ja erilaisiin kyselyihin varauksellisesti. Maahanmuuttajatutkimuksen onnistumisen kannalta viestinnällä onkin suuri merkitys. Yksi keskeisimpiä päätöksiä UTH-tutkimuksessa oli tutkimuksen nimestä päättäminen, sillä ”maahanmuuttaja”-sanalla ei ole välttämättä aina myönteinen kaiku. Näin tutkimuksen nimeksi valittiin Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi. Sekä UTH- että Maamu-tutkimusten toteutuksessa pyrittiin ylipäänsä edistämään tiedonkeruun eettisyyttä ja tutkittavien kohderyhmien osallistavuutta sekä lisäämään kohderyhmän luottamusta viranomaisiin. Viranomaisyhteistyöllä tavoitellaan tutkimustulosten laajempaa hyödyntämistä sekä poliittisen päätöksenteon pohjana että palvelujen kehittämisessä.

Avainsanat: maahanmuuttajat, ulkomaalaistaustaiset, survey, kyselytutkimus, haastattelu, vastausosuus, kato, kato-työ, maahanmuuttajatutkimus, tiedonkeruu, haastattelututkimus, tilastotutkimus, väestötutkimus, kvantitatiivinen tutkimus

1 1.1.2015 alkaen Posti

1 Johdanto

Maahanmuuttajataustaisen väestön määrän kasvaessa kiinnostus ryhmän kotoutumiseen, hyvinvointiin ja elinoloihin lisääntyy ja näistä asioista kaivataan tietoa. OECD (2012) ja EU (European Commission, 2013; Eurostat, 2011a, 2011b) kehittävät tilastointinsa osana maahanmuuttajien elinoloja ja kotoutumista kuvaavia indikaattoreita. Suomen tilannetta kuvaavia kansallisia indikaattoreita on kehitetty erityisesti työ- ja elinkeinoministeriön (2014) johtaman Kotouttamisen, kotoutumisen ja etnisten suhteiden seurantar ryhmän puitteissa. Tiedontarpeen lisääntymisen seurauksena maahanmuuttajataustaiset ovat yhä useammin myös akateemisen tutkimuksen kohderyhmänä. Tästä johtuen maahanmuuttajien tavoittaminen ja haastattelemine tutkimuksiin on tullut yhä tärkeämmäksi osaamisalueeksi tutkimusten tekijöille. Tässä raportissa kuvataan kokemuksia ja hyviä käytäntöjä haastattelututkimusten tekoon, joiden perusjoukkoon kuuluu maahanmuuttajataustaisia henkilöitä.

1.1 Maahanmuuttajat koko väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa

Maahanmuuton kasvusta johtuva väestörakenteen muutos heijastuu myös koko väestöön kohdistuviin tutkimuksiin. Mitä suuremman osuuden maahanmuuttajataustaiset muodostavat väestöstä, sitä tärkeämpää on, että he tulevat mukaan myös koko väestön työllisyyttä,

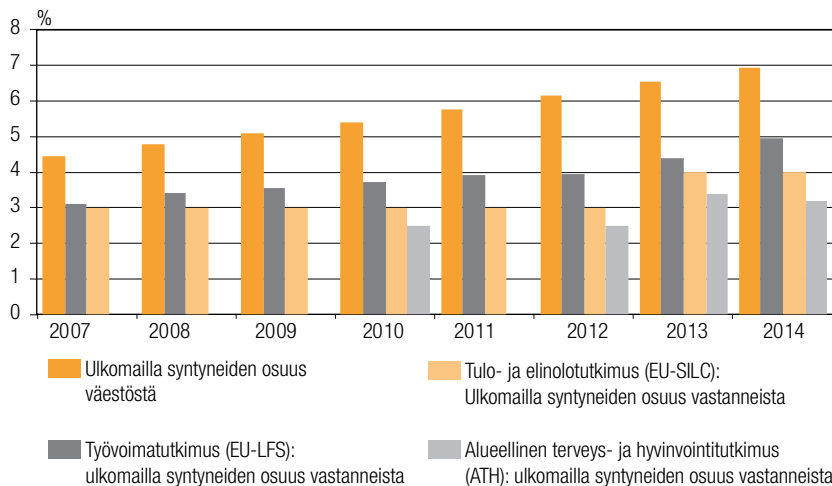
terveyttä ja hyvinvointia kartoittaviin tutkimuksiin. Mikäli maahanmuuttajien saamisessa mukaan tutkimuksiin epäonnistutaan, tulokset eivät enää kuvaa koko väestön tilannetta vaan antavat harhaisen kuvan yhteiskunnan tilasta. Esimerkiksi Tilastokeskuksen julkaisema työttömyysaste kesäkuussa 2014 olisi ollut julkaistua pienempi, mikäli maahanmuuttajia ei olisi saatu haastateltua. Riski indikaattorien virheellisyyteen on todellinen, sillä esimerkiksi työvoimatutkimuksessa ja tulo- ja elinolotutkimuksessa – jotka ovat keskeisimpiä suomalaisten työmarkkinatilannetta ja elinoloja kuvaavista väestötutkimuksista – maahanmuuttajia saadaan haastateltua huomattavasti vähemmän kuin mitä heitä väestötietojen perusteella otokseen kuuluisi (kuvio 1.1.1). Sama ongelma on havaittu THL:n toteuttamissa väestötutkimuksissa.

Sama ongelma koskee luonnollisesti myös muita vähemmistöjä; tiedonkeruu ja kysymykset on usein suunniteltu enemmistön näkökulmasta, jolloin riskinä on vähemmistöryhmien jääminen aliedustetuksi vastaajissa ja sitä kautta myös tuloksissa. Tässä raportissa kuvataan ongelmaa ja siihen liittyviä ratkaisuja maahanmuuttajaväestön tavoittamisen osalta, mutta tarve väestötutkimusten edustavuuden parantamiseen koskee myös muita vähemmistöryhmiä.

Kansainvälisessä maahanmuuton ja kotoutumisen tilastoinnissa tärkeimpänä tietolähteenä väestörekisterin ohella ovat niin ikään samat suuret väestötutkimukset: työvoimatutkimus (EU-LFS) ja tulo- ja elinolotutkimus (EU-SILC) (OECD, 2012; European Commission, 2013; Eurostat, 2011a, 2011b). Nämä tutkimukset ovat

Kuvio 1.1.1

Ulkomailla syntyneiden osuus 15–74-vuotiaasta väestöstä ja tehdyistä haastatteluista/saaduista vastauksista Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa (15–74-vuotiaat), tulo- ja elinolotutkimuksessa ja THL:n Alueellisessa terveys- ja hyvinvointitutkimuksessa vuosina 2007–2013, %

otantaan perustuvia haastattelututkimuksia, mikä aiheuttaa ongelmia pieniä väestöryhmiä koskevien tulosten luotettavuudelle. Tällä hetkellä esimerkiksi työvoimatutkimuksen kuukausiotos on 12 500 henkilöä (n. 150 000 henkilöä vuodessa), joista noin kuusi prosenttia on ulkomailla syntyneitä. Ulkomailla syntyneiden vastausosuus on ollut noin 50 prosenttia, kun koko väestössä vastaava osuus oli 72 prosenttia vuonna 2013. Näin ollen ulkomailla syntyneiden henkilöiden haastatteluja kertyi vuoden 2013 työvoimatutkimuksessa keskimäärin vain 388 kuukaudessa ja 4 650 vuodessa. Tällaisesta aineistosta voidaan tuottaa ainoastaan vuositason tietoja, ja näidenkin osalta vain päätuloksista, kuten työttömyysasteesta. Esimerkiksi työttömiä ulkomailla syntyneitä henkilöitä oli kyseisessä aineistossa 456, joten ryhmän taustoista ei ole mahdollista julkaista tuloksia. Koko väestöä koskevat tutkimukset toimivat kuitenkin tietolähteenä myös vähemmistöryhmien hyvinvoinnista. Olisi siis tärkeää pystyä tuottamaan myös maahanmuuttajataustaisen väestön osalta vastaavat tiedot kuin koko väestöstä.

1.2 Maahanmuuttajien erillistutkimukset

Maahanmuuttajatutkimus on tyypillisesti perustunut erillistutkimuksiin, joissa tutkitaan vain maahanmuuttajia ja joiden tietosisältö on suunniteltu erityisesti heille. Erillistutkimusten vahvuutena on mahdollisuus räätälöidä tiedonkeruu juuri kohderyhmää varten, jolloin tutkittavien tavoittaminen ja motivoiminen voi olla helpompaa. Koska vertailutieto koko väestöön puuttuu, tietoja voidaan harvoin käyttää maahanmuuttajien elinolojen ja kotoutumisen indikaattoreina. Akateemisessa tutkimuksessa aineistot toimivat hyvin, mutta myös näissä tutkimuksissa tutkija joutuu mm. seuraavien kysymysten eteen:

- Miten ”maahanmuuttaja” määritellään ja miten tutkimukseen valitaan tutkittavat henkilöt? Voidaanko käyttää satunnaisotantaa väestörekisteristä saatavilla oleviin tietoihin perustuen (oma tai vanhempien syntymämaa, kansalaisuus, äidinkieli) vai onko kyseessä ryhmä, jota ei demografisin muuttujin voi erotella?

- Onko tarpeen kääntää kyselylomake eri kielille? Kuinka monelle kielelle lomake on järkevää kääntää? Mikä merkitys on ryhmän koolla ja integroitumisella?
- Onko saman kulttuuritaustan omaavien haastattelijoiden hankkiminen aina paras vaihtoehto vai voidaanko kohderyhmä tavoittaa muiden haastattelijoiden avulla?
- Miten haastateltavat tavoitetaan ja saadaan suostumaan tutkimukseen?

1.3 Raportin tausta

Tämä raportti sai alkunsa Tilastokeskuksen ja THL:n asiantuntijoiden tarpeesta syventää ja jakaa maahanmuuttajien tutkimiseen liittyvää osaamista. Esitetyt tulokset ja suositukset perustuvat kirjoittajien kokemuksiin laajojen maahanmuuttajatutkimusten toteuttamisesta. Tilastokeskus ja THL toteuttivat yhteistyössä vuonna 2014 tutkimuksen Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi (UTH) (N=5 400). THL koordinoi vuosina 2010–2012 maahanmuuttajien terveyttä kartoittaneen Maahanmuuttajien terveys- ja hyvinvointitutkimuksen (Maamu) (N=3 000) yhteistyössä tutkimukseen osallistuneiden kuntien ja Työterveyslaitoksen (TTL) kanssa. Maahanmuuttajiin kohdistuvan kyselytutkimuksen menetelmiin suomalaisesta näkökulmasta perehdyttävä julkaisu on toistaiseksi kuitenkin puuttunut. Kansainvälisiä oppikirjoja ja raportteja aiheesta toki löytyy (esim. Barnes, 2008; Bonifaci, ym., 2008; DaVanzo, ym., 1994; Fassman, Reeger, Sievers, 2009; Font & Méndez, 2013; Thomas, 2008), ja niihin tässä raportissa viitataan soveltuvien osin. Toivomme, että tämä raportti herättää tutkijayhteisössä sekä väestön elinolojen seuraamisesta vastaavien viranomaisten keskuudessa keskustelua tutkimusaineistojen laadusta ja johtaa entistä parempiin tutkimuksiin. Lisäksi toivomme, että maahanmuuttajataustaisen väestön osallistuminen tutkimuksiin ei jää vain maahanmuuttotutkijoiden huoleksi, vaan että se nostetaan laatukriteeriksi myös koko väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa. Mitä suuremmaksi maahanmuuttajataustainen väestö kasvaa, sitä suurempi merkitys heidän osallistumisellaan on koko väestöä koskevien tietojen oikeellisuuteen.

2 Perusjoukon rajaus, otanta, maahanmuuttajan määritelmä

Kun suunnitellaan maahanmuuttajiin kohdistuvaa tutkimusta, ensimmäinen tehtävä on perusjoukon määrittely – keitä maahanmuuttajilla tarkoitetaan? Yleisintä lienee käyttää demografista määritelmää, joka perustuu omaan tai vanhempien syntymämaahan, kansalaisuuteen tai äidinkieleen. Kapein määritelmä on kansalaisuus (vuonna 2012 Suomessa oli 195 511 ulkomaan kansalaista) ja laajin syntymämaa (ulkomailla syntyneitä oli 285 471 vuonna 2012). Ulkomaan kansalaisten joukossa on enemmän uusia maahanmuuttajia kuin ulkomailla syntyneissä, jotka ovat voineet jo saada Suomen kansalaisuuden tai ovat alun perinkin olleet Suomen kansalaisia eli syntyneet suomalaisille vanhemmille ulkomailla. Lisääntyneen muuttoliikkeen myötä syntymämaa ei muutenkaan aina vastaa kansalaisuutta, vaan se voi perustua yksinkertaisesti siihen, missä vanhemmat sattuivat asumaan lapsen syntytessä. Esimerkiksi vuonna 2012 Suomen väestöstä 31 601 henkeä oli syntynyt Ruotsissa, mutta Ruotsin kansalaisia oli vain 8 412 – joista kaikki eivät ole syntyneet Ruotsissa. Neuvostoliitossa tai Venäjällä syntyneitä oli 62 359, mutta Venäjän kansalaisia 30 183.

Suomessa maahanmuuttajan määritelmänä käytetään yleisesti myös vieraskielisyyttä (266 949 henkilöä vuonna 2012). Määritelmä rajaa ulkopuolelle esimerkiksi suomalaisille vanhemmille ulkomailla syntyneet lapset, mutta toisaalta myös jotkut Venäjältä muuttaneet inkerinsuomalaiset ja Ruotsista muuttaneet ruotsalaiset. Väestörekisterin tieto äidinkielestä perustuu henkilön omaan ilmoitukseen, mitä on pidetty ongelmallisena (Saukkonen, 2014). Ihmiset voivat esimerkiksi kielipoliittisista syistä tai syrjinnän pelossa ilmoittaa äidinkielekseen jonkin muun kielen kuin äidinkiensä.

Vuonna 2012 Tilastokeskus julkaisi luokituksen ulkomaisesta syntyperästä. Sen mukaan ”ulkomaalaistaisiksi” lasketaan kaikki ne henkilöt, joiden molemmat vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla. Tämä määritelmä on lähes yhtä laaja kuin henkilön omaan syntymämaahan perustuva määritelmä. Se kuitenkin yhtäältä rajaa ulkopuolelle suomalaisten vanhempien ulkomailla syntyneet lapset ja toisaalta ottaa mukaan maahan muuttaneiden toisen sukupolven, eli ne Suomessa syntyneet henkilöt, joiden molemmat vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla. Vuonna 2012 ulkomaalaistaisia (=ulkomaista syntyperää olevia henkilöitä) oli 279 616 henkeä, joista toista sukupolvea 41 408 (13 %). Suurin osa toisesta sukupolvesta oli vielä alaikäisiä.

2.1 Perusjoukon valitseminen

Väestörekisteri tarjoaa tutkimuksen perusjoukon määrittämiseksi tiedot kansalaisuudesta, syntymämaasta, äidinkielestä ja syntyperästä. Lisäksi voidaan käyttää esimerkiksi tietoa maassaoloajasta, maahanmuuttovuodesta tai työmarkkina-asemasta.

Tutkimusta suunniteltaessa on syytä pohtia, onko tutkimuskysymys relevantti valitulle kohderyhmälle. Esimerkiksi maahanmuuttajien suomen kielen opiskelumotivaation tutkimus voi olla parempi kohdistaa vieraskielisiin eikä kaikkiin ulkomailla syntyneisiin. Tytyväisyyttä kotouttamiskoulutukseen tutkiessa kannattaa ottaa huomioon, että suuri osa ulkomailla syntyneistä ei ole koskaan osallistunut kotouttamiskoulutukseen, sillä siihen oikeutettuja ovat yleensä vain alle kolme vuotta maassa asuneet työttömät työnhakijat. UTH-tutkimuksen haastattelulomakkeen testaustulosten perusteella perusjoukon määrittely täsmennettiin ulkomailla syntyneistä ulkomaista syntyperää oleviksi, sillä suuri osa kysymyksistä ei sopinut suomalaisten vanhempien ulkomailla syntyneille lapsille. Huomattiin myös, että samat kysymykset eivät kaikilta osin sopineet ensimmäisen ja toisen sukupolven maahanmuuttajille, joten näille eri ryhmille jouduttiin tekemään omia versioita osasta kysymyksiä.

Lomakkeiden kielivalikoiman ja haastattelijoiden rekrytoinnin kannalta saattaa olla järkevää rajata otos vain joihinkin kieliryhmiin. Maamu-tutkimuksessa päätettiin tutkia vain venäjän-, somalin- ja kurdinkielisiä, koska tutkimushaastattelut ja terveystarkastukset toteutettiin kohderyhmien omalla äidinkielellä: kaiken tutkimusmateriaalin kääntäminen tätä useammalle kielelle olisi ollut sekä aikataulullisesti että rahoituksen kannalta mahdotonta. Venäläistaustaiset valittiin Maamu-tutkimukseen suurimpana maahanmuuttajaryhmänä, kun taas kurdi- ja somaliaalaistaustaiset valittiin edustamaan mahdollisesti haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, joissa pakolaistausta on yleinen.

Jos haluaa tutkimuksen tulosten edustavan koko maahanmuuttajaväestöä, ei kielirajasta kuitenkaan voi tehdä. Tästä syystä UTH-tutkimuksessa perusjoukkoa ei rajattu tiettyihin kieliryhmiin, vaan mukana oleva väestö puhui äidinkielenään yli 150:tä eri kieltä.

Perusjoukon valinta on hyvä ottaa huomioon myös tutkimuksen nimeämisessä ja viestintää suunniteltaessa. Jos esimerkiksi perusjoukko valitaan kielen perusteel-

la ja perusjoukkoon kuuluu myös Suomessa syntyneitä henkilöitä, ei termi ”maahanmuuttaja” enää kuvaa tätä joukkoa. Maamu-tutkimuksen aikana huomattiin lisäksi, että pitkään maassa asuneet ja jo Suomen kansalaisuuden saaneet henkilöt eivät useimmiten enää halunneet määrittää itseään maahanmuuttajiksi.

2.2 Etniset vähemmistöt

Erityisesti vanhemmissa maahanmuuttomaissa kuten Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa kiinnostuksen kohteena ovat usein niin sanotut etniset vähemmistöt, jotka eivät välttämättä erotu valtaväestöstä syntymämaaan, kansalaisuuden tai äidinkielen perusteella, mutta muodostavat kulttuurisesti erottuvia ryhmiä. Suomessa vastaavassa asemassa on romanivähemmistö. Kun ryhmään kuulumisen perustuu demografisten tietojen sijaan kulttuuriselle, ulkonäköön perustuvalla tai yhteiseen historiaan pohjautuvalla yhteenkuuluvuuden tunteelle, on parhaana määritelmänä yleensä pidetty ihmisen omaa subjektiivista kokemusta ryhmään kuulumisesta (Erens, 2013). Tämän näkemyksen mukaisesti Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa on väestölaskennan yhteydessä esitetty vastaajille kysymys, mihin etniseen ryhmään he katsovat kuuluvansa.

Suomessa vastaava ei ole mahdollista, sillä väestötilastointi perustuu rekisteritietoihin ja etnisyyden rekisteröinti on laissa kielletty. Näin on myös valtaosassa muita EU-28 maita. Esimerkiksi romanien tutkiminen satunnaisotannalla on siis Suomessa mahdotonta.

Tässä raportissa ei käsitellä jatkossa etnisten vähemmistöjen erityiskysymyksiä, vaan lähtökohta on satunnaisotokseen perustuvissa väestötutkimuksissa.

2.3 Alipeitto ja ylipeitto

Suomessa maahanmuuttajatutkimuksen otanta on suhteellisen yksinkertaisesti tehtävissä: väestörekisteristä saadaan tieto maassa vakituisesti asuvan väestön syntymävaltiosta, äidinkielestä, kansalaisuudesta ja suurelta osin myös vanhempien syntymävaltiosta.

Näissä tiedoissa on kuitenkin myös epätarkkuutta. UTH-aineiston perusteella noin yhdeksän prosenttia Suomen väestössä (2013–2014) olevista ulkomaista syntyperää olevista henkilöistä on jo muuttanut pois maasta. Arvio perustuu UTH:n otoshenkilöitä koskeviin tietoihin, jotka on saatu esimerkiksi oppilaitoksesta, naapureilta tai sukulaisilta. Luku voi todellisuudessa olla jopa hieman suurempi, sillä kaikista otokseen kuuluvista ja tavoittamatta jääneistä henkilöistä ei saatu mitään tietoa. (Ks. luku 7, kuvio 7.1.1) Vanhempien syntymämaa

oli merkitty virheellisesti rekisteriin noin 0,6 prosentilla UTH-tutkimuksen otoksesta.

Väestörekisterikeskus on aloittanut toimenpiteet rekisterin laadun parantamiseksi. Muihin EU-maihin verrattuna ongelmat ovat Suomessa kuitenkin jo nyt hyvin pieniä. Esimerkiksi Espanjassa vastaavanlaista tutkimusta toteuttaneet tutkijat vaihtoivat otosyksiköksi henkilön sijaan osoitteen, sillä suurimmassa osassa osoitteita asui eri henkilö kuin mitä väestörekisteri (*Padrón*) antoi ymmärtää (Duque, Ballano & Perez, 2013).

Kansainvälisesti otostutkimuksen ongelmana on myös otantakehikkojen alipeitto, kun ajan tasalla olevaa väestötietojärjestelmää ei ole olemassa. Otoksia poimitaan esimerkiksi puhelinluetteloista. Tällöin otoksen ulkopuolelle jää suuri osa maahanmuuttajista, joilla on vain prepaid-numerollisia kännyköitä eikä lankapuhelimia (Lipps, Laganà, Pollien & Gianettoni, 2013). Suomessa alipeitto ei ole suuri ongelma, koska väestörekisteri kattaa melko hyvin myös maahanmuuttajataustaisen väestön. Rekisterin ulkopuolelle jäävät kuitenkin niin sanotut paperittomat ja tilapäisesti maassa oleskelevat henkilöt. Paperittomilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka oleskelevat maassa ilman vaadittavaa viisumia tai oleskelulupaa tai ilman oikeutta saapua ja oleskella maassa. Paperittomien määrä on Suomessa toistaiseksi varsin pieni, arvioiden mukaan noin 1 700–7 000 henkeä eli noin prosentti kaikista ulkomailla syntyneistä (Keskimäki, Nykänen & Kuusio, 2014). Paperittomat siirtolaiset ovat hankala tutkimuskohde jo siksi, että heitä ei löydy mistään tietokannoista.

Toinen ongelmallinen ryhmä ovat tilapäisesti Suomessa asuvat ja työskentelevät henkilöt (Tilastokeskus, 2014). Erityisesti Tallinnan ja Helsingin välillä pendelöivät muodostavat yhä suuremman joukon, mutta rekisteritietoa heistä on toistaiseksi saatavilla erittäin huonosti. Mikäli tutkimuksella halutaan tuottaa tietoa näistä ryhmistä, on turvauduttava vaihtoehtoihin otantatapoihin, esimerkiksi työnantajien kautta tapahtuvaan otantaan.

2.4 Vertailuaineisto ja taustamuuttajat

Tutkimusta suunniteltaessa on syytä pohtia mihin aineistoon ja tuloksiin maahanmuuttajia koskevia tietoja verrataan. Jos on tarpeen kerätä erillinen vertailuaineisto, on syytä harkita otoksen muodostamista mahdollisimman tarkasti maahanmuuttajaväestöä demografisilta tekijöiltään vastaavaksi tai ainakin ottaa demografiset erot huomioon analyysissa (Jacobs, 2010). Kantäväestöön verrattuna maahanmuuttajat ovat tyypillisesti nuorempia, asuvat useammin kaupungeissa ja heillä on pienem-

mät tulot. Tämä on tärkeä ottaa huomioon esimerkiksi kun vertaillaan maahanmuuttajaväestön ja kantaväestön rikollisuutta: ero saattaa selittyä pelkästään sillä, että nuoret ja pienituloiset tekevät useammin rikoksia ja maahanmuuttajaväestö on kantaväestöä nuorempaa ja pienituloisempaa. Sosio-demografisten tekijöiden vaikutusta voi arvioida myös kontrolloimalla niiden vaikutuksen monimuuttaja-menetelmillä (Jacobs, 2010).

2.5 Yhteenveto

Maahanmuuttajatutkimuksen suunnittelu alkaa tutkitavan joukon määrittelystä ja rajauksesta. Tutkimuskysymyksestä riippuen voidaan olla kiinnostuneita esimerkiksi maassa asuvista ulkomaan kansalaisista, kaikista ulkomailla syntyneistä tai vieraskielisestä väestöstä. Tilastokeskus on määritellyt vuodesta 2012 alkaen ulkomaista syntyperää oleviksi henkilöt, jotka itse tai joiden

molemmat vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla. Seuraavaksi pohditaan, rajataanko tutkimus vain tiettyihin ryhmiin esimerkiksi kielen tai syntymämaan perusteella, vai halutaanko tutkia mahdollisimman kattavasti kaikkia Suomessa asuvia maahanmuuttajaryhmiä näiden syntymämaasta tai äidinkielestä riippumatta. Maahanmuuttajatutkimuksen otanta on Suomessa suhteellisen yksinkertainen tehtävä, sillä väestötietojärjestelmä sisältää tiedon maassa vakituisesti asuvan väestön syntymävaltiosta, äidinkielestä, kansalaisuudesta ja useimmiten myös vanhempien syntymävaltiosta. Tiedoissa on tosin myös jonkin verran epätarkkuutta, sillä kaikki osoitteenmuutokset eivät ole kirjautuneet väestötietojärjestelmään. UTH-aineiston perusteella voi arvioida, että noin 9 prosenttia Suomen väestössä olevista ulkomaista syntyperää olevista henkilöistä on muuttanut pois maasta. Vertailevassa tutkimuksessa on syytä pitää mielessä, että demografiselta rakenteeltaan tutkittavat joukot voivat poiketa toisistaan merkittävästi.

3 Lomakkeen suunnittelu ja testaaminen

Lomakkeen suunnittelu on yksi tärkeimmistä työvaiheista kysely- ja haastattelututkimuksessa. Tutkimuslomakkeen kysymysten ymmärrettävyyden testaaminen on erityisen tärkeää silloin, kun tutkimuksen perusjoukkoa ovat henkilöt, joiden äidinkieli ei ole suomi, ja mielenkiinnon kohteena olevat aiheet ovat sensitiivisiä.

Rahoituksen ja muiden ulkoisten vaatimusten vuoksi suunnittelua joudutaan monesti kiirehtimään. Näin tapahtui myös Maamu- ja UTH-tutkimuksissa. UTH-tutkimuksen lomakkeen suunnittelu, testaus, kääntäminen ja ohjelmointi toteutettiin tiiviillä aikataululla syksyn 2013 aikana. Näin monen työvaiheen yhtäaikainen toteuttaminen vaatii hyvin tarkkaa työn koordinoitua eikä esimerkiksi kaikkia kehittämisideoita voitu UTH-tutkimuksessa aikataulusyistä toteuttaa. Jos mahdollista, aikaa suunnittelutyölle olisi syytä varata vuosi.

Maamu- ja UTH-tutkimusten lomakkeet rakentuivat pääasiassa olemassa olevien, aikaisemmin toteutettujen väestötutkimusten kysymyksistä, jotta tuloksia olisi mahdollista verrata kantaväestön tilanteeseen. Esimerkiksi UTH-tutkimuksen kysymyksiä poimittiin Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksesta ja sen vuoden 2014 maahanmuuttajia käsittelevästä lisätutkimuksesta, TTL:n Työ ja terveys -tutkimuksesta sekä THL:n Alueellinen terveys- ja hyvinvointitutkimuksesta ja Maamusta. Kysymyksiä valittiin kattavasti, mutta määrää jouduttiin myöhemmin karsimaan tai kysymyksiä jouduttiin rajaamaan tietyille osajoukoille esimerkiksi taustamaan mukaan.

Maahanmuuttajatutkimusta suunniteltaessa onkin syytä varautua siihen, että haastattelussa ei voi olla yhtä paljon kysymyksiä kuin kantaväestölle suunnatuissa tutkimuksissa. Haastattelu etenee usein hitaammin, koska kysymyksiä voidaan joutua tarkentamaan. Strukturoitu haastattelumenetelmä ei myöskään aina toteudu sujuvasti, vaan haastateltava saattaa yhden strukturoidun vastausvaihtoehdon valitsemisen sijasta taustoittaa vastaustaan hyvinkin monisanaisesti.

3.1 Testausmenetelmät

Lomaketestauksen ensisijaisena tavoitteena on selvittää, mittaavatko kysymykset sitä, mitä tutkijat haluavat niiden mittaavaan. Tätä selvitetään tutkimalla, ymmärtävätkö vastaajat kysymykset kuten ne on tarkoitettu ja ovatko he halukkaita antamaan kysytyn tiedon. Tutkimusmenetelmänä käytetään yleensä kognitiivisia yksilöhaastatteluja ja takautuvaa ääneenajattelun tekniikkaa (esim. Willis, 2005), asiantuntijaraatia tai fokus-ryhmiä (Ahola, Godenhjelm & Lehtinen, 2002). Lisäksi on

syytä testata lomakkeen eri kieliversioita käännösvirheiden ja epätarkkojen sanavalintojen takia tai käsitteiden selkkielisyyden arvioimiseksi. Myös erilaisia haastattelutilanteita on syytä testata: toimiiko lomake tarvittaessa sekä puhelinhaastatteluna että käyntihaastatteluna (esim. vastauskorttien käyttö) tai onko sijaisvastaajan mahdollista vastata kaikkiin kysymyksiin; entä miten lomake toimii tulkkia käytettäessä tai perheenjäsenen auttaessa tulkkauksessa? Tutkimukseen vastaamisen mielekkäisyys (ovatko kysymykset vastaajan mielestä olennaisia vai epäolennaisia, liian henkilökohtaisia tai loukkaavia) on niin ikään tärkeä tekijä. Lisäksi testauksella voidaan selvittää tutkimushaastattelun kesto ja lomakkeen tekninen toimivuus tietokoneavusteisia haastatteluja tehtäessä.

UTH-lomakkeen kysymyksiä testattiin Tilastokeskuksen SurveyLaboratoriossa elo-syyskuussa 2013 eri tavoin. Lomakkeen ensimmäisen version kävi läpi SurveyLaboratorion lomakesuunnittelun asiantuntijaraati, jonka kommenttien perusteella lomaketta muokattiin edelleen. Varsinaiset testihaastattelut koostuivat kognitiivisista yksilöhaastatteluista (N=21) sekä läpivientihaastatteluista (N=27). Kognitiivisissa haastatteluissa testattiin kysymysten ymmärtämistä ja sensitiivisyyttä. Testattavaksi poimittiin kysymyksiä, joiden käytöstä ei ollut aiempaa kokemusta muissa vastaavissa tutkimuksissa. Läpivientihaastatteluissa kartoitettiin koko lomakkeen pituutta, spontaaneja reaktioita kysymyksiin sekä tulkkaustilanteiden, käännösversioiden ja tekniikan toimivuutta. Testauksen tuloksista on raportoitu tarkemmin muualla (Kotilainen 2013a, Kotilainen 2013b, Larja & Kotilainen 2014, Kotilainen 2014a; Kotilainen 2014b). Tässä esitetään keskeisimmät tulokset.

Testaukseen on syytä ottaa mukaan mahdollisimman erilaisista taustoista tulevia henkilöitä, sillä muun muassa koulutustausta, ammatti, ikä, sukupuoli ja kulttuuritausta vaikuttavat kysymysten ymmärtämiseen. UTH-tutkimuksessa testivastaajat rekrytoitiin maahanmuuttajajärjestöjen sekä haastattelijoiden ja tutkijoiden kontaktien kautta 15–64-vuotiaista, muualla kuin Suomessa syntyneistä henkilöistä. Kognitiivisiin testeihin vaadittiin riittävää suomen kielen taitoa, sillä testit tehtiin suomeksi. Tulkkaustilanteiden testaukseen otettiin sen sijaan myös henkilöitä, jotka eivät puhuneet suomea.

Testihaastattelujen suunnitteluun on hyvä varata runsaasti aikaa. UTH-tutkimuksessa kognitiivisissa haastatteluissa yhden kysymyksen läpikäyntiin meni noin kaksi tai kolme kertaa enemmän aikaa kun suomalaistaustaisen väestön kanssa tehtävissä testihaastatteluissa yleensä.

Kokemus osoitti, että testausta on hyödyllistä tehdä erilaisin menetelmin. Asiantuntijajaraati oli tehokas tapa testata lomaketta alkuvaiheessa, kun se oli vielä liian pitkä varsinaisten testihenkilöiden kanssa läpikäytäväksi. Kognitiivisissa haastatteluissa hyödynnettiin takautuvan ääneenajattelun tekniikkaa, jossa vastaajaa pyydettiin puhumaan ääneen kysymysten heissä herättämiä ajatuksia. Lisäksi jokaisen testattavan kysymyksen jälkeen kysyttiin lisäkysymyksiä, kuten ”Mitä ajattelitte vastatesanne kysymykseen?” tai ”Miksi valitsitte tämän vastausvaihtoehdon, olisitteko voineet valita myös toisin?”

3.2 Selkokielisyys

Monissa koko väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa kysymykset on tyypillisesti kirjoitettu **teitittely**-muotoon, jolla viestitään kohteliaisuutta vastaajaa kohtaan. UTH-tutkimuksen lomaketestauksessa havaittiin, että teitittely-muoto on haastava niille vastaajille, joiden suomen kielen taito on keskitasoa tai sen allittavaa: haasteltava ei esimerkiksi osannut yhdistää ”Teille” -muotoa itseensä, vaan ajatteli sen tarkoittavan koko kotitalouttaan. UTH-tutkimuksessa haastattelijoita ohjeistettiin siirtymään teitittelystä sinutteluun, mikäli ymmärtämisessä esiintyi ongelmia.

UTH-tutkimuksen testihaastatteluissa ilmeni ongelmia erityisesti tutkimuslomakkeella käytetyn ”virkakielen” takia, joka poikkeaa ulkomaista syntyperää olevien vastaajien käyttämästä yksinkertaisesta yleiskielisestä suomen kielestä ja olisi vaatinut vastaajalta kiitettävää suomen kielen taitoa. Haastattelulomake kannattaakin muokata selkosuomeksi, mikäli on oletettavissa, että vastaajaryhmän kielitaito ei riitä haastattelun sanaston ymmärtämiseen.

Maamu-tutkimuksessa havaittiin, että joidenkin väitelauseiden ymmärtäminen oli haastavaa myös haastatteliijoille. Monelle tutkittavalle kivun arvioiminen asteikolla 0–10 oli hankalaa, minkä vuoksi kipukysymykset esitettiin näyttämällä tutkittavalle vartalokuvaa, josta tämä saattoi osoittaa missä kipu tuntuu, ja pyytämällä häntä arvioimaan kivun voimakkuutta kipuvivainta käyttäen.

UTH-tutkimuksessa tyypillisiä vaikeasti ymmärrettäviä virkakielen termejä olivat mm. seuraavat sanat, joille yritettiin löytää selkokielisempi synonyymi (suluisissa): palkansaaja (→ työssä, ei yrittäjä), ansiotyö (→ työ), työnantaja (→ pomo), esimies (→ pomo), toimipaikka (→ työpaikka), toimia (→ tehdä), suorittaa (→ tehdä), pääasiallinen toiminta (→ tärkein asia mitä teet), useampia (→ monta), askareet (→ tehtävät), ylikoulutettu (→ työ on liian helppo, ei vastaa koulutusta).

Lisäksi lomakkeella havaittiin paljon rakenteita, jotka vaikeuttivat ymmärtämistä, kuten:

koulutustasonne (sinun koulutus), työkokemuksenne (sinun työkokemus), palkatta (ilman palkkaa), vaikeuksitta (ei ongelmia), levähtämättä (ei lepää), valmistautumatta (ei valmistaudu).

Muodolliset ilmaisut aiheuttivat myös väärinkäsityksiä. Esimerkiksi ”ongelmitta” saatettiin ymmärtää tarkoittavan ”paljon ongelmia” tai ”ylikoulutettu” ymmärrettiin erityisesti virolaisten keskuudessa ”yliopiston käyneeksi”.

Testauksessa havaittiin suuria ongelmia väitelauseiden ja niiden yhteydessä käytettävien Likert-asteikkojen ymmärtämisessä (esim. ”Tunnen itseni suomalaiseksi. Oletteko: täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, ei samaa eikä eri mieltä, jokseenkin eri mieltä vai täysin eri mieltä”). Ongelmia ilmeni erityisesti niillä testihenkilöillä, joiden kielitaito oli heikko tai koulutustaso matala. Vastaajien oli hankala hahmottaa, mitä väitteellä tarkoitetaan, ja osa tulkitse haastattelijan puhuvan itsestään. Niin ikään ”samaa” tai ”eri mieltä” oleminen oli osalle vastaajista täysin uusi ilmaisun muoto. Näiden ongelmien johdosta kaikki Likert-skaalat pyrittiin vaihtamaan kysymysmuotoon (esim. ”Tunnetko itsesi erittäin suomalaiseksi, jokseenkin suomalaiseksi, vähän suomalaiseksi vai et lainkaan suomalaiseksi?”).

UTH-lomakkeen testauksen perusteella lomakkeen kääntäminen mahdollisimman monelle kielelle on aineiston laadun takia tärkeää (ks. kappale 4). On oletettavaa, että omalla äidinkielellä vastaaminen vähentää merkittävästi väärinymmärryksistä johtuvia virheellisiä vastauksia. Mikäli tämä ei ole mahdollista, on tärkeää selkokielistää suomenkielistä lomaketta. Myös englannin käännöksessä on hyvä pyrkiä selkokielisyyteen, sillä suurin osa englanniksi asioivista ei puhu kieltä äidinkielenään.

Kysymysmuotoilujen muuttaminen ei aina ole helppo ratkaisu, mikäli sanamuutokset katkaisevat aikasarjan tai vaikeuttavat vertailua muihin tutkimusaineistoihin. UTH-lomakkeen testauksessa kuitenkin havaittiin, että jos vastaaja ei selvästikään ymmärrä kysymystä, joutuu haastatteliija poikkeamaan haastattelustandardeista ja selittämään kysymyksen merkitystä omin sanoin. Aineiston vertailtavuus kärsii silloin huomattavasti enemmän. UTH:ssa lisättiin varsinaisen kysymyksen rinnalle paikoin selkokieliversio, jota haastattelijat voivat tarvittaessa käyttää. Esimerkiksi toimeentuloa tiedustellaan yleensä seuraavalla standardikysymyksellä: ”*Kotitaloudella voi olla erilaisia tulonlähteitä ja useammalla jäsenellä tuloja. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, onko menojen kattaminen näillä tuloilla: erittäin hankalaa, melko hankalaa, melko helppoa, jne.*”. Lauserakenne ja sanasto ovat varsin vaativia, joten rinnalle muodostettiin

kysymys: ”Miten perheenne saa rahat riittämään, onko se: erittäin hankalaa (=vaikeaa), melko hankalaa (=vaikeaa), melko helppoa, jne.” Tarjoamalla kysymyskohtaisissa ohjeteksteissä valmiita selkosuomennoksia ja selittäviä apusanoja pyrittiin siihen, että haastattelijoiden käyttämät erilaiset omat tarkentavat selitykset jäisivät tarpeettomiksi, haastateltavien tarvittaessa saamat tarkennukset olisivat yhtenäisiä ja haastateltavien tarve yrittää tulkita kysymyksiä omatoimisesti vähenisi.

Lomakkeen helppo ymmärrettävyys voisi olla hyödyllistä tarkastaa myös asiantuntijan toteuttamalla selkokielistämällä (<http://papunet.net/selkokeskus/selkokeskus/>). Tämä ei ollut mahdollista UTH-tutkimuksen aikataulun vuoksi.

3.3 Strukturoitu haastattelutekniikka

UTH-lomakkeen testauksessa havaittiin, että kyselyyn vastaamisen käytännöt voivat vaihdella vastaajan kulttuuritaustan mukaan eikä kaikilla ole kokemusta kyselytutkimuksen vuorovaikutussäännöistä. Kyselytutkimuksissa käytetään tyypillisesti strukturoitua haastattelutekniikkaa, jossa haastattelija lukee kysymyksen ja vaihtoehdot, ja vastaajan odotetaan valitsevan yksi annetuista vaihtoehdoista tai vastaavan lyhyesti ”kyllä” tai ”ei”. Osalle testihaastatteluihin osallistuneista vastaajista tämä kommunikatiotapa ei ollut luontevaa. Kysymyksiin vastattiin omin sanoin vaihtoehdoista välittämättä tai vastauksia pohjustettiin ja selitettiin pitkäsanaisesti. Tämä aiheuttaa ongelmia haastattelijalle, jonka ei tulisi valita vaihtoehtoja haastateltavan puolesta.

Kyllä/Ei -väittämiin vastaamisen ajoittaisten ongelmien lisäksi myös monivalintakysymykset koettiin liian strukturoiduiksi. Kaikki vastaajat eivät esimerkiksi identifioituneet yksittäiseen (kansallis)valtioon, vaan muun muassa kotikaupunkiinsa, Eurooppaan tai maailmankansalaiseksi. UTH:n haastattelulomakkeelle lisättiinkin testauksen perusteella kansallista samaistumisen tunnetta kartoittavien kysymysten perään myös mahdollisuus avovastaukselle.

Ymmärtämisiongelmiä ja tutkimushaastattelun vuorovaikutustyyliä esiintyneiden kulttuurierojen takia haastattelujen kesto oli huomattavasti pidempi kuin suomenkielisillä vastaajilla keskimäärin. Lomakkeen pituutta testattiin ensin suomenkielisillä vastaajilla (Tilastokeskuksen työntekijöillä) ja haastattelun pituudeksi arvioitiin noin tunti. Perusjoukkoa edustavien vastaajien kanssa aikaa meni kuitenkin 40 prosenttia enemmän, joten lomaketta jouduttiin vastaavasti lyhentämään.

3.4 Sensitiivisyys

UTH-tutkimus sisältää etukäteen sensitiivisiksi arvioituja kysymyksiä mm. fyysisestä ja psyykkisestä terveydestä, trauma- tai väkivaltakokemuksista, raskauksista sekä tyttöjen/naisten ympärileikkauksista. Nämä kysymykset eivät olleet mukana kognitiivisessa testihaastatteluisa, koska niiden käytöstä ja toimivuudesta oli jo kokemuksia Maamu-tutkimuksessa. Siitä huolimatta lomaketestaajat saivat testauksen aikana palautetta ”turhan henkilökohtaisista” kysymyksistä, jotka liittyivät muun muassa liikuntatottumuksiin, kulttuuri-identiteettiin tai työnhaun ongelmiin. Myös maahanmuuton syy koettiin sensitiiviseksi. Testauksessa esiintyi epäilyä siitä, kenelle tietoja välitetään ja onko vastauksilla vaikutusta esimerkiksi oleskelulupa-asoiden käsittelyyn.

Myös Maamu- ja Mamelon-tutkimuksiin osallistuneet liittyivät kysymysten sensitiivisyyden luottamukseen tiedon keruusta vastaavaa organisaatiota ja tietosuoja kohtaan. Osalla maahanmuuttajataustaisista henkilöistä ei ole aikaisempaa kokemusta kyselytutkimuksiin osallistumisesta tai sitten kokemukset ovat kielteisiä. Aikaisemmassa kotimaassa tietosuoja ei välttämättä ole itsestään selvyyttä ja tietoja on voitu käyttää väärin tarkoituksiin.

Luottamuksen lisäämiseksi UTH-tutkimuksessa laadittiin eri kielillä erillinen tietosuojakortti, jonka haastattelijat saattoivat antaa tai lähettää haastateltavalle ennen haastattelua. Siinä kerrottiin tarkemmin tiedonkeruusta, tietosuojasta ja tietojen käyttötarkoituksesta.

Sensitiivisyyden kokemus eroaa kuitenkin hyvin paljon eri vastaajien kesken, ja ihmiset kokevat sensitiivisiksi hyvin erilaisia kysymyksiä. Testihaastatteluissa tuli esiin, että kysymysten sensitiivisyys koetaan usein vähäisemmäksi, jos haastattelija ja vastaaja ovat samaa sukupuolta. Vähäisistä liikuntatottumuksista kertominen saattoi esimerkiksi olla miehelle kiusallista, kun haastattelija oli nuori nainen. Tämä pyrittiin ottamaan huomioon mahdollisuuksien mukaan haastattelijoiden rekrytoinnissa (ks. luku 5).

UTH-haastatteluissa kaikille vastaajille ei voitu järjestää samaa sukupuolta edustavaa haastattelijaa, sillä suurin osa Tilastokeskuksen haastattelijoista on naisia. Maamu-tutkimuksessa oli havaittu erityisesti somalialais- ja kurditaustaisten toivovan haastattelijan edustavan omaa sukupuolta. Koska somalialais- ja arabitaustaisilla ryhmillä sukupuoliroolien tiedettiin (Castaneda, Rask, Koponen, Mölsä & Koskinen, 2012) olevan keskimääräistä tärkeämpiä, somalin ja arabian kielen tulkkahaastattelijoina rekrytoitiin UTH-tutkimukseen molempia sukupuolia. Sensitiivisyyden kokemukseen voi vaikuttaa myös se, kuuluuko haastattelija samaan (ehkä pieneen)

etniseen ryhmään kuin haastateltava, jolloin voi syntyä epäilyjä tietosuojan pitävydestä. Siksi joskus voi olla parempi, että haastattelija kuuluu johonkin toiseen etniseen ryhmään. Sekä Maamu- että UTH-tutkimuksissa joidenkin tutkittavien toiveena on ollut, että haastattelija olisi neutraali valtaväestön edustaja.

3.5 Perusjoukko

UTH-tutkimuksessa läpivientihaastatteluissa havaittiin, että osa vastaajista ei kokenut kuuluvansa tutkimuksen perusjoukkoon, vaikka olivatkin ulkomailla syntyneitä. Esimerkiksi ulkomailla suomalaissyntyisille vanhemmille syntynyt (aikuinen) lapsi ei pitänyt itseään maahanmuuttajana ja koki esimerkiksi maahanmuuton syytä koskevan kysymyksen hankalaksi vastata. UTH-tutkimuksessa otantakriteeri täsmennettiin syntymämaasta syntyperään, jolloin edellytyksenä oli se, että molemmat vanhemmat ovat ulkomailla syntyneet.

Läpivientihaastattelujen tulosten perusteella tiettyjen kysymysten kohderyhmiä myös rajattiin. Esimerkiksi naisten ympärileikkauksia (FGM) koskevat kysymykset ohjelmointiin kysyttäväksi vain niiltä henkilöiltä, joiden syntymämaassa tiedetään olevan tyttöjen ympärileikkausperinnettä UNICEF:n julkaisemien tilastojen mukaan.

Sekä Maamu- että UTH-tutkimuksen kokemukset kuitenkin osoittavat, että kysymysten rajaaminen vain tietylle vastaajajoukolle tulee tehdä harkiten. Koska haastattelujen kokonaisuudesta haluttiin pitää UTH-tutkimuksessa rajallisena, FGM-kysymysten lisäksi myös joitakin muita kysymyksiä rajattiin vain tietyille vastaajajoukolle. Esimerkiksi traumakokemuksia koskevat kysymykset esitettiin vain pakolaisina tai turvapaikanhakijoina maahan tulleille, koska heille nämä olivat aiemman tutkimustiedon perusteella tärkeitä terveyden ja hyvinvoinnin kannalta. Tämä ei ollut täysin ihanteellinen ratkaisu: ajan säästön ja haastattelun polutuksen yksinkertaisuuden takia kysymykset jouduttiin jättämään pois osalta niistä, joille traumakokemukset kuitenkin olisivat olleet merkityksellisiä (esim. eräistä Afrikan tai Lähi-idän maista perhesyistä Suomeen muuttaneet). Maamu-tutkimuksessa taas oli jo todettu, että yleiset ”seulakysymykset” eivät toimineet kovin hyvin, joten niitä ei UTH-tutkimuksessa käytetty. Maamu-tutkimuksessa joidenkin ilmiöiden osalta tutkittavalle ei esitetty jatkokysymyksiä, mikäli hän vastasi seulakysymykseen negatiivisesti. Myöhemmässä aineiston tarkastelussa havaittiin, että seulakysymyksen vastaus saattoi olla ristiriidassa muun haastattelutiedon kanssa, jolloin seulaa seuranneet tarkentavat jatkokysymykset olisivat olleet tarpeen kysyä.

3.6 Sijaisvastaaja, perheenjäsenen tai ystävän toimiminen tulkkina

Yksi kognitiivisista haastatteluista tehtiin sijaisvastaajalle (mies vastasi vaimonsa puolesta) ja toinen tehtiin haastateltavan ystävän tulkkauksen välityksellä. Testitulojen perusteella sijaisvastaajan käyttö päätettiin sallia haastattelussa, jos varsinainen haastateltava on esimerkiksi vakavasti sairas tai tilapäisesti ulkomailla. Myös perheenjäsenen käyttäminen tulkkina päätettiin sallia, mikäli haastateltava ei osaa mitään Tilastokeskuksen tulkkien käyttämiä kieliä. Näihin käytäntöihin oli lupa turvautua kuitenkin vasta viimeisenä vaihtoehtona, mikäli haastattelu ei muuten onnistuisi. Osa kysymyksistä ohjelmointiin ohitettaviksi näissä tilanteissa kokonaan, sillä vastausten laadussa oli selviä ongelmia. Sijaisvastaajan on hyvin vaikea tai mahdotonta vastata esimerkiksi mielipiteisiin, kokemuksiin ja tuntemuksiin tai sensitiivisiin aiheisiin (ks. luku 3.4) liittyviin kysymyksiin. Osa kysymyksistä oli myös niin henkilökohtaisia, että perheenjäsenen läsnäolo tulkkina voi aiheuttaa kiusallisia tilanteita. Joihinkin sensitiivisiksi koettuihin kysymyksiin lisättiin vastausvaihtoehdot sisältäviä vastauskortteja, jotta vastaaja voi äänettömästi osoittaa vastauksen, mikäli haastattelutilassa on muita perheenjäseniä läsnä. Osaan korteista oli kirjoitettu myös kysymys, jonka haastateltava saattoi itse lukea ilman, että se oli pakko kysyä ääneen. Tarvittaessa kysymys voitiin näyttää ja vastausvaihtoehto valita myös koneen näytöltä niin, ettei kysymystä tai vastausta tarvinnut lukea ääneen.

3.9 Yhteenveto

Lomaketestaus on erittäin tärkeää maahanmuuttajaväestöä käsittelevissä tutkimuksissa. Testaukseen pitää varata tarpeeksi aikaa ja sitä kannattaa tehdä eri menetelmin ja heterogeenisen testiryhmän kanssa. Tärkeimmät testitulokset UTH-tutkimuksessa liittyvät liian monimutkaiseen suomen kieleen. Tämän johdosta kysymyksiä selkokielistettiin ja vaikeiden sanojen perään lisättiin ”apusanoja”, joita haastattelijat saattoivat käyttää, mikäli kysymystä ei standardimuodossa ymmärretty. Lomake myös käännettiin 11 kielelle.

Kieliongelmiin ja erilaisen vuorovaikutustyylin takia haastatteluihin kului huomattavasti enemmän aikaa kuin suomenkielisillä vastaajilla, joten lomaketta jouduttiin lyhentämään noin 40 prosenttia. Testauksissa tuli esiin myös vastaajien epäluuloja tutkimusta kohtaan muun muassa tietosuojaan ja toisaalta kysymysten sensi-

tiivisyyteen liittyen. Luottamusta ja sitä myötä aineiston laatua pyrittiin parantamaan laatimalla tietosuojakortteja tutkimuksen tietosuojasta eri kielillä, kouluttamalla haastattelijoita ja toisaalta rajaamaan osa kysymyksistä pois tietyiltä kohderyhmiltä tai haastatteluista. Lomake-

testauksen ja aiempien tutkimusten (erityisesti THL:n Maamu-tutkimus) kokemusten perusteella pystyttiin myös haastattelijoiden koulutuksessa opastamaan yhteisiä käytäntöjä haastattelutilanteisiin ja ennakoimaan haastavia tilanteita.

4 Käännökset

4.1 Käännettävien kielten valinta

Lomakekysymysten ja muun haastattelumateriaalin – kutsukirjeiden, haastattelussa apuna käytettävien vastauskorttien jne. – kääntäminen on yksi keskeisimpiä valintoja maahanmuuttajataustaisia henkilöitä tutkittaessa. Mikäli tutkimus tehdään vain maan virallisilla kielillä, tutkimus ei todennäköisesti tavoita hiljattain maahan muuttaneita, huonoimmin virallisia kieliä osaavia ja vähiten integroituneita henkilöitä, jolloin tulokset antavat vääran kuvan maahanmuuttajaväestön tilanteesta.

Perusjoukon valinta luonnollisesti vaikuttaa käännettävien kielten valitsemiseen. Jos perusjoukkona ovat vain esimerkiksi venäläiset ja somalialaiset, lomake on järkevää kääntää molemmille kielille. Kun kohteena on *koko* maahanmuuttajaväestö kuten UTH-tutkimuksessa, tilanne on monimutkaisempi. Vuonna 2013 ulkomaista syntyperää oleva väestö puhui Suomessa n. 150:tä eri rekisteröityä äidinkieltä. Lomaketta ei resurssisyistä voida kääntää jokaiselle näistä kielistä, vaan tutkijan täytyy valita tutkimuksen kannalta tärkeimmät.

Käännösprosessi alkaa käännettävien materiaalin ja kielten valinnalla. UTH-tutkimuksen haastattelulomake sekä muut haastattelumateriaalit käännettiin suomesta 11 muulle kielelle, mutta otokseen valituille lähetetyt kutsukirjeet 27 kielelle; osallistumiskynnyksen toivottiin olevan mahdollisimman pieni, kun henkilö ymmärtäisi heti ensimmäisestä kontaktista lähtien, mistä tutkimuksessa on kysymys. Noin yhden A4-sivun mittainen kirje on myös huomattavasti edullisempi kääntää kuin monikymmensivuinen haastattelulomake, mikä osaltaan mahdollisti kutsukirjeiden laajan kielivalikoiman.

Lomakekielten valitsemiseksi väestötietojärjestelmästä poimittiin UTH:n otoksen kokoinen koetos ulkomaista syntyperää olevista henkilöistä, ja tarkasteltiin rekisteröityjen äidinkielten jakaumaa tässä ryhmässä. Tämän perusteella lomakekieliksi valittiin yleensä käytettyjen suomen, ruotsin ja englannin ohelle ranska, viro, venäjä, kiina, somali, thai, soranin kurdi, persia ja arabia. Tällä kielivalikoimalla 67 prosenttia otoshenkilöistä saattoi valita lomakekielistä oman äidinkielen. Yleisimpien kielten joukkoon lukeutuivat myös vietnam, espanja, albania, turkki ja saksa, mutta näille kielille käännettiin vain kutsukirje, ei lomaketta. Tämä poisjätö perustui tarveharkintaan: kyseisistä maista tulleet ryhmät ovat joko asuneet Suomessa keskimäärin niin kauan, että heidän oletettiin osaavan suomea, tai

muiden kielten – kuten englannin – opetus on kyseisissä maissa yleistä. Kutsukirje käännettiin lomakielten lisäksi seuraaville kielille: romania, unkari, bengali, tagalogi/filippiino, portugali, ukraina, nepali, bulgaria, urdu ja italia. Näin otoksen henkilöistä 86 prosentille kirje voitiin lähettää heidän äidinkielellään.

Tutkimuksen luonteesta riippuen käännettävien kielten lista voi olla suppeampikin. Kieliryhmissä, joissa avioliitto suomalaisen kanssa on tyypillistä, puolison voi olettaa voivan toimia tulkkina. UTH:ssa haluttiin kuitenkin välttää tätä, jotta haastattelut olivat henkilökohtaisia ja voisivat sisältää myös arkaluonteisiksi koettuja kysymyksiä.

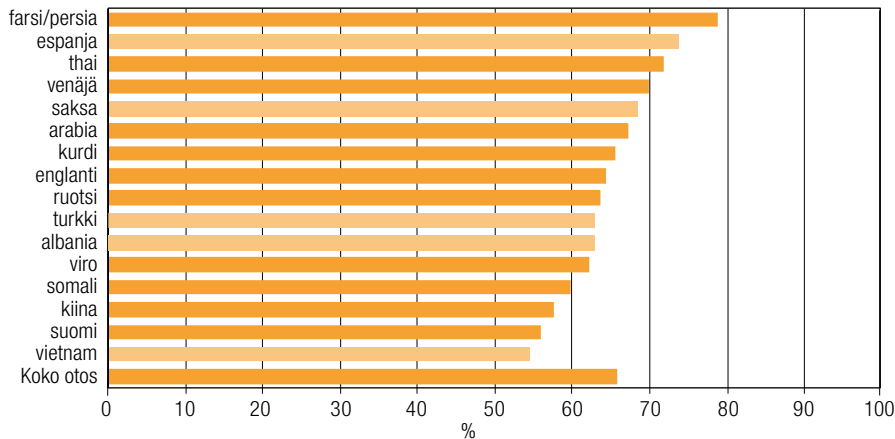
Koeotoksen perusteella huomattiin, että kaikille henkilöille ei ole merkitty äidinkieltä väestötietojärjestelmään tai heidän ilmoittamallaan kielellä oli vain muutamia yksittäisiä puhujia. Tällaisille henkilöille lähetetyn kirjeen kieli valittiin tarkastelemalla, mitä kieltä muut samassa maassa syntyneet ovat merkinneet äidinkielekseen ja mitkä kielet ovat muuten lähtömaassa yleisesti käytettyjä.

Koska tutkimuksessa oli käytössä useita kieliä, tutkimusmateriaalin määrä oli tavallista suurempi. Osa haastatteloista toivoi myöhemmin, että vastauskortteja ei olisi jaettu kaikilla käytetyillä kielillä, vaan että kieliversioita olisi voinut tilata tarvittaessa. Vastauskorttien jakaminen kaikille haastatteloille oli kuitenkin tutkijoiden harkittu päätös. Näin varauduttiin siihen, että haastattelussa jokin muu kuin taustatietojen perusteella oletettu kieli voi olla käyttökelpoisempi.

Kenttätyön puolivälissä tehdyn haastattelijapalautteen mukaan tarvetta olisi ollut jonkin verran myös muille kuin valituille kieliversioille. Suurin tarve olisi ollut selkoenglannille, jota olisi kaivannut yli viidennes haastatteloista. Selkoenglannille olisi ollut tarvetta 2–3 prosentissa haastatteluja. Tulevissa tutkimuksissa olisi syytä painottaa englannin käännöksessä selkokieli-syyttä, sillä suurin osa englannin käyttäjistä ei puhu kieltä äidinkielenään. Seuraavaksi eniten tarvetta koettiin vietnamin kielen käännökselle (15 % haastatteloista): vietnaminkielisten otoshenkilöiden määrään (N=150) suhteutettuna noin puolet joukosta olisi hyötynyt omakielisestä lomakkeesta. Turkinkielisistä otoshenkilöistä omakielistä lomaketta (tai edes vastauskortteja) olisi kaivannut 40 prosenttia (15 % haastatteloista) ja puolankielisistä reilut puolet (13 % haastatteloista), mutta espanjankielisistä vain neljännes (9 % haastatteloista). Kurdinkielisessä väestössä ilmeni jonkin verran tarvetta muille kurdin murteille tarjolla olleen soranin kielisen

Kuvio 4.1.1

Vastausosuus UTH-tutkimuksessa äidinkielen mukaan (suurimmat kieliryhmät). Ryhmät ilman omakielistä lomaketta vaaleammalla värillä

lomakkeen sijaan; tästä tarpeesta raportoi kuutisen prosenttia haastatteloista. Lisäksi haastattelijoiden mielestä olisi ollut hyvä, jos kaikista kutsukirjeissä käytetyistä kielistä olisi ollut myös toinen, haastatteluaikaa ehdottava kirje. Tällainen niin sanottu ”viivakirje” lähetetään tai jätetään postilaatikkoon haastateltaville, joista tiedetään osoite, mutta ei puhelinnumeroa. Kirjeessä haastateltavalle ehdotetaan haastatteluaikaa ja pyydetään tätä ottamaan yhteyttä haastattelijaan, mikäli ehdotettu aika ei sovi.

Kokonaisuudessaan näiden ylimääräisten kielten tarve olisi kuitenkin ollut vähäistä suhteessa käännösten tuottamiseen ja tulkkahaastattelijoiden rekrytoimiseen. Tutkimuksissa, joissa kyseisten ryhmien osuus otoksesta on suurempi, on käännösten tarpeellisuutta syytä harkita. UTH:ssa espanjan, saksan, albanian, turkin ja vietnamin kielisillä oli varsin hyvät vastausosuudet (kuvio 4.1.1), joten kieliversion puuttuminen ei juurikaan haitannut näissä ryhmissä lopputulosta.

Loppujen lopuksi niillä vastaajilla, joiden äidinkieli oli lomakekielten joukossa, vastausosuus oli vain 0,5 prosenttiyksikköä parempi kuin muilla vastaajilla. Omakielisen lomakkeen merkitys ei siis ainakaan automaattisesti vaikuta vastausosuuteen, vaan merkitys riippuu kyseessä olevan ryhmän kielitaidosta, koulutuksesta ja muista taustatekijöistä.

4.2 Käännösten laatu

Kääntämiseen liittyy aina kysymys käännöksen tarkkuudesta. Kääntäminen ja takaisin kääntäminen voi tuottaa loputtomasti eri versioita, joissa kysymyksen vivahde hieman eroaa (Smith, 2013). Esimerkiksi espanjankie-

lisillä adjektiiveilla on erilaisia vivahteita riippuen siitä, mistä espanjankielisestä maasta vastaaja tulee. Subjektiiivissa, henkilökohtaisia tuntemuksia koskevissa kysymyksissä vivahde-erojen merkitys korostuu. UTH:ssa haastattelijat tarkastivat käännöksiä ja arvioivat käännösten vastaavuutta suomenkieliseen lomakkeeseen. Tämän perusteella tehtiin joitakin korjauksia käännöksiin. Tulkkahaastattelijat esimerkiksi arvioivat, että venäjän kielen käännös kysymyksessä, kuinka suomalaiseksi vastaaja itsensä tuntee, ohjasi vastaajaa käyttämään ”melko paljon suomalaiseksi” -vaihtoehtoa harvemmin kuin sama kysymys suomenkielisenä; venäjän käännöksen todettiin vivahtavan vahvemmin suomalaisuuteen kuin sen suomenkielinen vastine.

Maamu-tutkimuksessa todettiin, että erityisesti terveyteen ja sairauksiin liittyvä käsitteistö oli käännöstoimistoille vierasta ja erittäin haastavaa. Kutakin tutkimuksessa käytettyä kieltä osaavat tutkimushenkilöstöön rekrytoidut terveysalan ammattilaiset joutuivat käyttämään runsaasti aikaa käännösten tarkastuksiin, mikä aiheutti merkittävää viivettä tutkimuksen tiedonkeruun käynnistymiseen. Vain muutaman kansainvälisesti laajassa käytössä olleen kysymyssarjan osalta pystyttiin käyttämään valmiita, muualla aiemmin tarkastettuja käännöksiä. UTH-lomakkeen englannin ja ruotsinkielisissä kysymyksissä käytettiin soveltuvin osin muissa tutkimuksissa aiemmin käytettyjä kieliversioita.

Vertaileviin tutkimuksiin suositellaan erityisiä kääntämisen menetelmiä, joilla näitä laatuongelmia pyritään välttämään. Yleisiä menetelmiä ovat muun muassa takaisinkääntäminen (*back translation*) ja komiteakääntäminen (Erens, 2013; Smith, 2013). Takaisinkääntämisessä lomake käännetään ensin esimerkiksi suomesta venäjäksi,

sitten toinen kääntäjä kääntää sen takaisin venäjstä suomeen, minkä jälkeen suomennosta verrataan alkuperäiseen lomakkeeseen. Tämän jälkeen tehdään tarvittavat korjaukset ja prosessi toistetaan niin monta kertaa, että takaisinkäännös vastaa alkuperäistä. Komiteakäännöksessä kolme kääntäjää kääntää lomakkeen itsenäisesti, minkä jälkeen he tapaavat ja keskustelevat mahdollisista eroista käännösten välillä ja valitsevat sopivimman sanamuodon.

Sekä takaisinkääntäminen että komiteakääntäminen vaativat niin paljon aikaa (ja resursseja), ettei niitä ollut Maamu- tai UTH-tutkimuksissa mahdollisia toteuttaa. Lomakkeet käännettiin suomesta kohdekielille, minkä jälkeen tulkkahaastattelijat oikolukivat ne läpi ja testasivat koehaastatteluissa. Vivahde-eroja ei pystytty tutkimaan, mutta selvät kielivirheet korjattiin.

Resurssien säästämiseksi takaisinkääntämistä tai komiteakääntämistä voi olla järkevää soveltaa vain osaan materiaalia. Raskaampaan käännösprosessiin voidaan valikoida sellaisia skaalvoja tai kysymyksiä, joissa vivahde-erot todennäköisesti vaikuttavat vastausvaihtoehdon valintaan. Jos tutkimuksessa esimerkiksi käytetään paljon Likert-skaalaa (Täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, jne.), voi olla hyvä investointi kääntää tämä skaala huolellisesti. Faktatyyppisissä kysymyksissä vivahde-erojen merkitys tuloksiin on todennäköisesti pienempi.

Kääntämisen resursseja ajatellen on myös syytä pohdita tasapainoa käännösten laadun ja lukumäärän välillä: käännetäänkö lomake vain yhdelle kielelle erittäin huolellisesti jokaisen sanan vivahteita tarkastellen vai käännetäänkö lomake kymmenelle eri kielelle yksinkertaisella kääntämismenetelällä? UTH-tutkimuksessa valittiin jälkimmäinen vaihtoehto.

Kääntämisen ongelmia syntyy myös sellaisissa yhteiskunnallisiin instituutioihin liittyvissä termeissä, joille ei löydy suoraa vastinetta kohdekielestä. Esimerkiksi koulutusastetta ja -alaa koskevat kysymykset ovat yleisesti hankalia kääntää ja vastata, sillä koulutusjärjestelmät eri maissa ja eri aikoina eivät ole suoraan verrannollisia. UTH:ssa tämä ratkaistiin niin, että henkilöä pyydettiin vertaamaan koulutustaan nykyiseen suomalaiseen koulutusjärjestelmään, mikäli tämä oli hänelle tuttu. Jos suomalainen järjestelmä ei ollut tuttu arvioitiin koulutusastetta tarvittaessa myös kouluvuosien perusteella.

Kääntämisen ongelmista huolimatta on hyvä pitää mielessä, että edes samaa kieltä puhuvat eivät aina tulkitse kysymyksiä samalla tavalla. Suomenkielisen väestön lomaketestauksissa havaitaan lähes aina, että osa vastaajista ymmärtää kysymykset eri tavalla kuin tutkija on ne tarkoittanut. Lienee siis varsin kunnianhimoinen tavoite tuottaa käännöksiä, jotka toinen samaa kieltä puhuva kääntäjä kääntäisi poikkeuksetta täysin samoin sanamuodoin.

4.3 Kääntämistoimeksiannon valmistelu ja ohjelmointi

Kun käännettävät materiaalit ja kielet on valittu, on etsittävä mahdollisimman hyvin lomakkeiden aihepiirien termistön ja tarvittavat kielet hallitseva kääntäjä tai käännöstoimisto. Tarjouspyyntöjä lähettäessä tulisi olla tiedossa käännettävän materiaalin laajuus, käännettävät kielet ja toivottu aikataulu. Käännöksen laadun varmistamiseksi kannattaa kysyä jo tässä vaiheessa, mitä kieliä tarjoukseen vastaavan tahon kääntäjät voivat kääntää suoraan suomesta ja missä kielissä käytetään välikieltä. Välikielen kautta käännettäessä on vaara, että kaksinkertainen kääntäminen muuttaa kysymyksen sisältöä, mikä laskee lomakkeen laatua ja sillä kerättävän tiedon luotettavuutta.

Käännöstoimistot laskuttavat yleensä sana- tai sivumäärän mukaan. Käännöskuluja voi pienentää tarkistamalla, onko lomakkeella paljon samoina toistuvia ilmaisuja. Näitä löytyy usein vastausvaihtoehdoista ja eri kohderyhmille tehdyistä vaihtoehtoisista kysymyksistä. Kääntäjälle pitää myös määrittellä tarkkaan, mitä käännetään ja missä muodossa. Esimerkiksi kysymysnumerot, ohjelmointiohjeet tai haastattelijan ohjeet voi olla perusteltua jättää kääntämättä.

Mikäli tutkimuksessa käytetään tietokoneavusteista haastattelua, kuten useimmissa ammattimaisissa haastatteluorganisaatioissa tehdään, kannattaa ennen käännöstehtävän lähettämistä tarkistaa, miten suomenkielinen lomake on ohjelmoitu haastatteluohjelmaan. Onko lomakkeen ohjelmoinnissa käytetty apuohjelmia, jotka esimerkiksi vaihtavat kysymyksessä sanan ”työpaikka” monikkoon ”työpaikat”, mikäli henkilöllä on aikaisempien tietojen perusteella useampia työpaikkoja? Jos ohjelmoija ei osaa kohdekieltä, tällaisten rakenteiden ohjelmointi on mahdotonta, ellei kääntäjä ole valmiiksi merkinnyt, mitkä sanat lauseessa pitäisi vaihtaa tai mihin kohtaan lauseessa päivämäärä tulee syöttää. Yleisestikin voidaan suositella, että tietokoneavusteisen lomakkeen koodaus pidetään mahdollisimman yksinkertaisena, jotta muun muassa erikielisten versioiden tekeminen helpottuisi.

Kun tuotetaan suuria määriä erikielisiä materiaalia, materiaaleihin on syytä lisätä myös kielitunnisteet. Näin haastattelijoiden, jotka eivät välttämättä osaa kaikkia lomakekieliä, on mahdollista erottaa esimerkiksi haastatteltavalle tarvittaessa näytettävät persiankieliset vastauskortit soraninkielisistä.

Lomakkeen kääntäminen useille kielille vie merkittävästi resursseja. Tämä on syytä ottaa huomioon tutkimuksen aikataulun ja budjetin suunnittelussa. Tutkimuslomakkeen suunnittelu, testaus ja korjaus jatkuvat usein viime hetkiin saakka ennen kentälle lähettämistä.

Monikielisen lomakkeen suunnittelu olisi syytä aloittaa niin ajoissa, että lomake ehditään testata ja korjata ennen käännettäväksi lähettämistä. Näin vältetään usealta uudelleen kääntämiseltä. Erityisen tärkeää on huolehtia siitä, ettei alkuperäiseen suomenkieliseen materiaaliin tule muutoksia enää käänntötyön aloittamisen jälkeen. Muutoin käänntösten tarkastaminen ja eri käänntöversiosta huolehtiminen on hyvin hankalaa ja aikaa vievää.

Nykyisin ammattimainen haastattelututkimus perustuu pääasiassa tietokoneavusteiseen haastatteluun. Vieraiden kielten ohjelmointi vie huomattavasti enemmän työaikaa verrattuna kieliin, joita ohjelmoija itse osaa ja joissa käytetään latinaista merkistöä. Ohjelmointiin on siis syytä varata riittävästi aikaa.

Käänntöskulut ovat varsin hyvin ennakoitavissa, mikäli lomakkeen pituus ja halutut kielet ovat tiedossa. Käänntösten tarkastaminen ja kieliversioiden ohjelmointi ovat sen sijaan vaikeammin arvioitavissa. Ohjelmointi voi olla hyvinkin työlästä, jos käytetään sellaisia merkistöjä, joita ohjelmisto ei tue (esim. arabia, persia, venäjä). Windows7 ja Blaise5 toimivat näissä paremmin kuin vanhemmat ohjelmistot. Onkin hyödyllistä testata ennen aikataulun loppuun lyömistä, tukeeko käytetty haastattelusovellus haluttuja kieliä.

4.4 Yhteenveto

Tutkimuslomakkeen ja muun materiaalin mahdollisimman korkeatasoinen kääntäminen on tärkeä osa maa-

hanmuuttajatutkimusta. Ainoastaan maan virallisilla kielillä tehty tutkimus tavoittaa vain osan perusjoukosta. UTH-tutkimuksen perusjoukko, ulkomaista syntyperää oleva väestö, puhui äidinkielenään 150:tä eri kieltä. Tutkimuslomake käänntettiin 11:lle yleisimmin puhutulle kielelle, joiden avulla saatiin katettua kaksi kolmasosaa tutkimusjoukosta. Tutkimuksen kutsukirje käänntettiin yhteensä 27 kielelle. Vertaileviin tutkimuksiin suositellaan erityisiä kääntämisen menetelmiä, kuten takaisinkääntämistä ja komiteakääntämistä mahdollisimman tarkan ja laadukkaan kääntöksen saavuttamiseksi. Koska nämä menetelmät ovat suhteellisen kalliita, voi olla järkevää tehdä tällaista kääntötyötä valikoiden. Jos kääntämisen resurssit ovat niukat, joudutaan joskus valitsemaan kääntöksen laadun ja käänntettävien kielten lukumäärän välillä.

Käänntöstoimeksianto kannattaa valmistella hyvin kääntöskulujen karsimiseksi: esimerkiksi samoina toistuvia ilmaisuja on turha käänntää moneen kertaan. Tietokoneavusteisen haastattelulomakkeen kääntämisessä on otettava huomioon ohjelmoinnin käyttämät apuohjelmat ja se, että vieraiden kielten ohjelmointi vie enemmän työaikaa kuin ohjelmointi ennestään tutulla kielellä, jota myös ohjelmisto tukee. Käänntöskulut ovat melko hyvin arvioitavissa jos lomakkeen pituus ja halutut kielet ovat tiedossa. Sen sijaan tarkistamiseen ja ohjelmointiin kuluva työajan arviointi on vaikeampaa. Kaiken kaikkiaan on syytä varautua siihen, että lomakkeen ja tutkimusmateriaalin kääntäminen vie merkittävästi resursseja.

5 Monikielisten haastattelijoiden rekrytointi

Puhelin- ja käyntihaastatteluissa tarvitaan lomakekäännösten lisäksi haastattelijoina, jotka osaavat käännettyjä kieliä. UTH:ssa havaittiin, että myös kohdekieltä taitamaton haastattelija voi suorittaa kasvokkain tehtävän tietokoneavusteisen haastattelun (CAPI) tietyn edellytyksin: kysymykset voi näyttää haastateltavalle tietokoneen ruudulta ja kysymysten kieltä voi vaihdella helposti suomen ja muiden kielten välillä myös kesken haastattelun. Tällainen tilanne voi tulla eteen esimerkiksi silloin, kun haastateltavan suomen tai ruotsin kielitaito riittää haastattelun aloittamiseen, mutta haastattelun edetessä tulee käsitteitä tai aihepiirejä, joihin vastaajan kielitaito ei enää riitä. Tämä edellyttää haastateltavalta hyvää lukutaitoa, mikä voi olla ongelma joissakin ulkomaalaistaustaisen väestön ryhmissä. Lisäksi haastateltavalla täytyy olla tarpeeksi hyvä suomen kielen taito, jos hän haluaa tarkennuksia tutkimuskysymykseen. Omakielisten haastattelijoiden käyttö on siis ainoa tapa saada tietoa myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevista.

Omakielisillä haastattelijoina voi olla tärkeä merkitys myös luottamuksen rakentamisessa vastaajiin. Tämä koskee erityisesti sellaisia haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä, jotka eivät yleensä luota viranomaisiin. Samaan etniseen ryhmään kuuluminen voi myös haitata luottamuksen synnyttämistä, jos yhteisö on hyvin pieni ja tiivis ja haastateltavalle syntyy epäily tietojen salassapidosta. Maamu-tutkimuksessa oli tilanteita, joissa otoshenkilö suhtautui oman etnisen ryhmänsä haastattelijaan niin epäluuloisesti, ettei suostunut edes kuuntelemaan tulkkihaastattelijan selostusta tutkimuksen tavoitteista ja luottamuksellisuudesta. Omakielisen haastattelijan käytössä tulee ottaa huomioon siis myös haastateltavan oma toive ja näkemys hänelle parhaasta haastattelukielestä.

Pätevien haastattelijoiden löytäminen tarvittavista kieliryhmistä ja resurssien saaminen heidän kouluttamiseen voi olla ongelma, jolloin joudutaan punnitsemaan haastattelutyön ammattitaidon ja toisaalta kulttuurin tuntemukseen liittyvän osaamisen välillä (ks. Castaneda ym., 2012, 292–304). UTH-tutkimukseen haluttiin palkata Tilastokeskuksen vakituisten haastattelijoiden rinnalle myös yleisimpiä maahanmuuttajaväestön puhumia kieliä taitavia ”tulkkihaastattelijoina”. THL:n aikaisemmassa Maamu-tutkimuksessa käytettiin pääasiassa maahanmuuttajataustaisia omakielisiä haastattelijoina tutkimushoitajia. Maamu-tutkimuksessa tosin havaittiin myöhemmin hyödylliseksi se, että vastaajalle voitiin tarjota myös vaihtoehto vastata suomeksi, tai että omakielisen haastattelijan sairastuessa voitiin tarjota toisen kieliryhmän haastattelijan suomeksi tehtävää haastattelua.

Kun tavoitteena on rekrytoida vieraita kieliä äidinkielenään puhuvia haastattelijoina, joudutaan joiltain osin poikkeamaan tavanomaisista rekrytointikäytännöistä. Erityishuomiota vaativia asioita ovat esimerkiksi käytetyt ilmoituskanavat ja kielitaidon testaaminen.

Jo Maamu- ja Mamelon-tutkimuksissa havaittiin, että kenttähenkilöstön rekrytointi on aikaa vievää ja tehtäviin soveltuvia henkilöitä on vaikea löytää. UTH-tutkimuksessa saatu kokemus osoitti, että vieraita kieliä sujuvasti hallitsevien pätevien hakijoiden tavoittamiseksi viestiä kannattaa levittää virallisten kanavien (Valtiolle.fi, TK:n omat sivut, mol.fi) ulkopuolelle, kuten maahanmuuttajajärjestöihin ja kulttuurikeskuksiin (esim. Suomen pakolaisavun järjestöhautomo, Moniheli, Amnesty International, kulttuurikeskus Caisa, eri somali- ja kurdijärjestöt sekä Helsingin Islam-keskus). Jos tarjottu haastattelutyö on osa-aikaista, ilmoituksia kannattaa laittaa opiskelijoiden rekrytointisivustoille (Aarresaari, JobStep) sekä oppilaitoksiin. Lisäksi kannattaa kysyä suosituksia vastaavia tutkimuksia tehneiltä tutkijoilta. UTH-tutkimuksesta tiedotettiin Maamu-tutkimuksen kenttähenkilöstölle, joista osa jättikin hakemuksen. Kaikki heistä eivät loppujen lopuksi kuitenkaan halunneet työskennellä Tilastokeskuksen palveluksessa tai tulleet valituksi, koska mm. suomen kielitaitoon liittyvät valintakriteerit olivat tiukemmat ja työehdot erilaisia kuin Maamu-tutkimuksessa.

UTH-tutkimukseen tuli kaikkiaan 168 hakemusta. Tavoittamisessa oli suurta vaihtelua kieli- ja kulttuuriryhmittäin. Suomen somaliaalaistaustaisilla henkilöillä on esimerkiksi paljon järjestöjä ja verkostoja, joiden internet-sivujen kautta rekrytointi-ilmoitusta levitettiin ja saatiin näin hyvin hakijoita. Vironkielisille ei sen sijaan suunnattu erityistiedotetta, koska ajateltiin, että Suomessa näin yleisen kielen puhujia olisi suhteellisen helppo tavoittaa. Seurauksena kuitenkin oli, että vironkielisiä hakijoita saatiin hyvin vähän.

Hakemuksen jättäneille sopivilta vaikuttaville hakijoille soitettiin kielitaidon ja käytettävyyden varmistamiseksi. Osa hakijoista kutsuttiin tämän perusteella Tilastokeskuksen varsinaiseen haastattelupäivään kielitestiä ja henkilökohtaista haastattelua varten. Päivän aluksi oli kaikille yhteinen osuus, jossa kerrottiin työsuhteesta yleisesti ja vastattiin hakijoiden kysymyksiin.

Koska rekrytoijat eivät itse osanneet kaikkia tutkimuskieliä, haastattelijoiden oman äidinkielen ja muiden mahdollisten haastattelukielen taitoa ei voitu testata suullisessa kokeessa. Rekrytointia varten kehitettiin

harjoitus, jossa hakijat käänsivät kirjallisesti tekstejä vieraasta kielestä suomeen. Testiä varten oli monistettu erikielisiä vajaan sivun mittaisia tekstejä esimerkiksi Helsingin kaupungin Infopankin sivuilta, jolloin käännösten oikeellisuus oli helppo tarkistaa vertaamalla hakijan kirjoittamaa suomennosta Infopankin suomenkieliseen versioon. Harjoitus mittasi paitsi kohdekielen osaamista, myös suomen kielen kirjallista taitoa, mikä oli hyödyllistä, sillä haastattelijan työssä vaaditaan myös suomen kielen kirjallista taitoa.

Tutkimukseen rekrytoitiin yhdeksän tulkkihaastattelijaa, jotka puhuivat somalin kieltä, arabiaa, venäjää, viroa, ranskaa, kiinaa, englantia, ruotsia, persiaa, daria, kurdin sorania, saksaa, latviaa, puolaa, espanjaa ja portugalia.

5.1 Yhteenveto

Puhelin- ja käyntihaastatteluissa tarvitaan lomakekäännöksen lisäksi ainakin jonkin verran haastattelijoita, jotka osaavat käännettyjä kieliä. Omakielisillä haastattelijoilla on haastattelun teknisen sujuvuuden lisäksi tärkeä merkitys luottamuksen rakentamisessa vastaajiin sekä tutkimusetiikan kannalta, jotta haastateltava pystyy tekemään tietoisien päätöksen osallistumisestaan tutkimukseen. Joissakin tapauksissa samaan pieneen etniseen ryhmään kuuluminen voi tosin haitata luottamuksen syntymistä, joten omakielisen haastattelijan käytön pitäisi perustua aina myös haastateltavan omaan toiveeseen. Vieraita kieliä äidinkielenään puhuvien haastattelijoiden rekrytoinnissa on kiinnitettävä erityishuomiota tavallisuudesta poikkeaviin ilmoituskanaviin ja kielitaidon testaamiseen. UTH-tutkimukseen rekrytoitiin yhdeksän niin sanottua tulkkihaastattelijaa, jotka puhuivat suomen kielen lisäksi yhteensä 16:ta eri kieltä.

6 Haastattelijoiden koulutus

Haastattelijoiden ammattitaitoisuus on edellytys tutkimuksen onnistumiselle. On tärkeää, että haastattelijat ymmärtää tutkimuksen ja kysymysten tarkoituksen, jotta hän osaa kertoa siitä tutkimukseen osallistuville ja auttaa tarvittaessa kysymysten tulkinnassa. Yhteydenotossa ja viestinnässä haastateltavien kanssa on syytä toimia yhtenäisellä tavalla ja samoja materiaaleja käyttäen, jotta varmistetaan tutkimuksen laatu sekä se, että tutkimuksen tekijästä muodostuu haastateltavalle ammattimainen kuva. Tämä myös vahvistaa kohderyhmän luottamusta tutkimuksen toteuttavaa organisaatiota kohtaan. Tietojen tallentamisessa ja tietosuojassa on olta- tava tarkka ja noudatettava yhteisesti sovittuja työtapoja. Myös aikataulujen noudattaminen, työvälineiden käyttö (tietokoneohjelmat jne.) sekä työsuhteeseen liittyvät hallinnolliset asiat, kuten työtuntien kirjaaminen, vaati- vat perehdyttämistä.

6.1 Ammattihaastattelijoiden koulutus

Haastattelijoiden kouluttamisprosessi riippuu siitä, mikä on koulutettavien lähtötaso. Tilastokeskuksen vakituiset suomen- ja ruotsinkieliset tilastohaastattelijat tekivät yli 60 prosenttia UTH-tutkimuksen haastatteluista. Koska heillä oli jo vankka ammattitaito tutkimushaastattelusta, yhden päivän koulutuksen oletettiin riittävän heille. Saadun palautteen perusteella optimaalinen pituus olisi kuitenkin ollut kaksi päivää: koulutuspäivästä tuli pitkää eikä keskusteluille, kysymyksille ja kokemusten vaihtamiselle jäänyt tarpeeksi aikaa.

Ammattihaastattelijoiden koulutuksessa käsiteltiin tutkimuksen ja haastattelukysymysten tarkoitusta ja taustaa, otosta, kenttätöiden aikataulua sekä maahanmuuttajiin kohderyhmänä liittyviä erityispiirteitä, kuten tulkkauksen käyttämistä, kulttuuria ja vuorovaikutusta sekä toimintatapoja avun tarpeessa olevien haastateltavien kanssa. Ammattihaastattelijoiden koulutettaessa varsinaisista työohjeista suuri osa voidaan jakaa kirjallisesti ja tärkein tavoite oli ennen kaikkea poistaa epäilyksiä, joita haastattelijoiden oli uudenlaisen kohderyhmän haasteellisuudesta, sekä motivoida haastattelijoiden: osalla vakituisista tilastohaastattelijoiden oli jo ennen UTH-tutkimuksen alkua kokemuksia ulkomaalaistaustaisten haastatteluista ja tutkimuksen aihepiireistä, mutta osalla ei kummastakaan. Koulutuksessa nousikin esiin pelkoja ja ennakkoluuloja kohderyhmän erilaisuudesta. Sensitiiviset kysymykset puhuttivat paljon etukäteen, ja haastattelijoiden oli tärkeä saada tietoa siitä, miksi näitä aihepiiri-

rejä kysytään. Varsinaisissa haastatteluissa sensitiiviset kysymykset eivät kuitenkaan olleet niin suuri ongelma kuin haastattelijat etukäteen arvelivat. Tämä selittynee ainakin osittain haastattelijoiden ammattimaisella ja neutraalilla tavalla edetä haastattelussa.

Vastaavissa tutkimuksissa tulevaisuudessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että uusia kenttätömenetelmiä päästään harjoittelemaan myös käytännössä. UTH-koulutuksessa haastattelijat eivät itse päässeet ko- keilemaan tulkkausta, mikä näkyi arkuutena turvautua tulkkaukseen varsinaisessa kenttätöyössä.

6.2 Tulkkihaastattelijoiden koulutus

UTH-tutkimukseen rekrytoituille uusille ”tulkkihaastattelijoiden” haastattelutyö ei sen sijaan ollut ennestään tuttua. Uusien haastattelijoiden tarvitsema koulutus riippuu paljon heidän aikaisemmasta kokemuksestaan ja koulutustasostaan. UTH-tutkimuksen rekrytointi onnistui hyvin ja valituilla haastattelijoiden oli erinomainen kielitaito sekä kokemusta mm. asiakaspalvelutehtävistä, sosiaali- ja terveysalalta sekä tulkin töistä, mikä oli avuksi uuden työn omaksumisessa. Heille järjestettiin pääpiirteittäin sama viikon mittainen koulutus kuin kaikille uusille tilastohaastattelijoidenkin. Sen sisältö koostui seuraavista asioista:

- otostutkimuksen teoria
- standardoitu haastattelumenetelmä, haastattelutekniikka ja vuorovaikutus
- tutkimuksissa esitettävät kysymykset
- yhteydenotto, tavoittelu ja suostuttelu
- tietokoneen ja puhelimen käyttö, haastatteluohjelman käyttö, yhteydenottomerkintöjen teko
- harjoitushaastattelu
- työtuntien kirjaus, lomat, matkat.

Peruskoulutuksen lisäksi tulkkihaastattelijat osallistui- vat myös vakituisille haastattelijoiden suunnattuun koulutukseen. Lisäksi he olivat mukana valmistele- massaan kulttuuriin ja vuorovaikutukseen liittyvää koulutusjak- soa. Tulkkihaastattelijat olisivat kuitenkin toivoneet jo koulutusvaiheessa enemmän mahdollisuuksia tutustua muihin haastattelijoihin, ja heidät olisivat voitu ottaa vahvemmin mukaan koulutustilanteeseen kouluttajina. Koulutusta olisi voinut ylipäänsä käyttää paremmin haastattelijoiden tutustuttamiseksi toisiinsa ja keski- näiseen kokemusten jakamiseen. Tällöin vakituisen haastattelijoiden ja tulkkihaastattelijoiden välille olisi

syntynyt kontakteja jo heti alusta. Tämä jäi UTH:ssa toteuttamatta muun muassa aikataulusyistä. Kenttätöön käynnistymisen jälkeen tulkkihaastattelijoille etsittiin tutorit kauemmin haastattelutyötä tehneistä haastatteliijoista, jotka osasivat antaa hyviä neuvoja käytännön kenttätöystä, kuten haastateltavien tavoittelusta ja heidän kohtaamisestaan.

UTH-tutkimuksessa tutkijat, kenttähenkilökunta sekä haastattelijat olivat koulutukseen kaiken kaikkiaan pääosin tyytyväisiä ja haastattelijat pääsivät hyvin kiinni uuteen työhönsä. Parannusehdotuksissa haastattelijat toivoivat, että tempoa olisi voinut hidastaa, jotta kysymyksille ja ryhmätoille olisi ollut enemmän aikaa.

Hitaampi tahti ja perusteellisempi koulutus ovat tarpeen erityisesti silloin, jos haastatteliijoilla on vain vähän kokemusta (suomalaisesta) työelämästä ja vastaavista työtehtävistä, ja suomen kielen taito on heikko. Maamu-tutkimuksessa lähtökohtana oli tällainen tilanne. Siinä koulutus kesti kaksi viikkoa, mutta olisi jälkikäteen arvioiden voinut olla pitempikin. UTH:ssa pystyttiin käyttämään paljon kirjallisia työohjeita, mikä vähensi luokkamuotoista kouluttamistarvetta. Maamu-tutkimuksessa useilla haastatteliijoilla ei ollut riittävää kielitaitoa kirjallisten ohjeiden ymmärtämiseen.

Maamu-tutkimuksessa havaittiin myös, että tutkimushaastatteliijoilla, joilta puuttui soveltuva sosiaali- ja terveystieteiden koulutus, oli muita tutkimushaastatteliijoita selvästi suurempia vaikeuksia suoriutua työstä. Heidän oli vaikea ymmärtää esimerkiksi tutkimuksen tavoitteita ja aineiston käsittelyä ja kyetä selostamaan ja perustelemaan tutkittaville vaihtoehtoisuuden periaatteita.

Maamu-tutkimus sisälsi haastatteluosuuden lisäksi terveystarkastuksen. Kaikki tutkimushoitajat osallistuivat haastattelijoiden kanssa kaksi viikkoa yhteiseen koulukseen, jonka aikana käsiteltiin muun muassa tutkimuksen taustaa ja tarkoitusta, tutkittavien rekrytointia, haastatteluissa ja terveystarkastuksissa käsiteltäviä aihepiirejä sekä haastattelutekniikkaa. Tutkimushoitajien koulutus jatkui vielä kolmannen viikon ja sen aikana käytiin läpi terveystarkastuksissa käytetyt mittaussuunnitelmat, joita myös harjoiteltiin käytännössä. Kouluttajina toimivat pääasiassa hankkeen valmisteluun osallistuneet asiantuntijat. Myöhemmässä vaiheessa, kun työntekijöitä rekrytoitiin tiedonkeruun ollessa jo käynnissä, uudet työntekijät saivat noin viikon kestäneen koulutuksen, ohjattua harjoittelua ja muuta tehostettua ohjausta tehtäviinsä ensimmäisten työviikkojen ajan. Uusia rekrytointeja tarvittiin jonkin verran muihin tehtäviin tai opintoihin siirtyneiden haastattelijoiden tilalle tai silloin, kun tiedonkeruu siirtyi uudelle paikkakunnalle eikä aiemmin rekrytoitu haastattelijajoukko halunnut tehdä matkatyötä.

6.3 Haastattelutyön tukeminen

Varsinaisten koulutuspäivien ohella on lähes välttämättömää järjestää työnohjausta. Maamu-tutkimuksessa työnohjaus järjestettiin kieliryhmittäin tutkimusryhmän ulkopuolisten työnohjaajien toteuttamana. Työnohjauksessa käsitellyt asiat painottuivat eri ryhmissä hieman eri tavoin, esimerkiksi työoloissa ja -ehdoissa koettuihin ongelmiin, ryhmän sisäiseen yhteistyöhön ja työnjakoon, tutkittavien rekrytointiin, omien kulttuuripiirteiden huomioimiseen tai haastateltavien kuvaamien vaikeiden elämäkokemusten aiheuttamaan psyykkiseen kuormaan. Työnohjaajina toimivat oman kielen ja kulttuurin asiantuntijat, joista kaikilla ei ollut kokemusta haastattelutyöstä. Kaikki haastattelijat ja tutkimushoitajat eivät sitoutuneesti osallistuneet työnohjaukseen. Kolmesta työnohjaajasta vain yksi oli työsuhteessa THL:een ja tunti organisaation henkilöstöhallinnon käytännöt. Maamu-tutkimuksessa projektikoordinaattorin ja -päällikön työaikaa kului paljon henkilöstöhallinnollisten asioiden hoitamiseen. Yhteisiä kenttähenkilöstön tapaamisia järjestettiin tiiviisti tiedonkeruun alkuaikoina, mutta niitä olisi kaivattu enemmän ja koko tiedonkeruun ajan säännöllisin väliajoin toistuvina.

UTH-tutkimuksessa hyödynnettiin Maamu-tutkimuksen kokemuksia työnohjauksen tärkeydestä; projektiin nimitettiin 60 prosentin työajalla erillinen kenttätöön koordinaattori, jonka tehtäväkuvaan kuului uusien tulkkihaastattelijoiden henkilöstöhallinto sekä työn seuraaminen ja tukeminen. Mikäli työtavoissa esiintyi ongelmia, kenttäkoordinaattori soitti haastattelijalle ja asiasta keskusteltiin yhdessä. Useimmissa tapauksissa keskustelu auttoi ja paransi työn sujumista. Uusille haastatteliijoille nimettiin kokenut haastattelijatutkija, joilta saattoi kysyä neuvoa pulmatilanteissa. Käytäntö toimi hyvin ja osa haastatteliijoista oli tutoreihin paljonkin yhteydessä.

Kenttäkoordinaattorin johdolla järjestettiin säännöllisiä haastattelijakokouksia, joissa yhdessä tutkijoiden kanssa keskusteltiin ja etsittiin ratkaisuja kentällä esiintyviin ongelmiin, jotka liittyivät esimerkiksi tulkkaus- ja onnistumisiin tai vaikeasti tavoitettavien haastateltavien tavoitteluun. Alkuun tapaamisia oli viikoittain, myöhemmin harvemmin. Maahanmuuttajataustaisista haastatteliijoista muodostui yhtenäinen toimiva tiimi ja he pitivät kokoontumisia tärkeinä oman työnsä kannalta. Vakituksilla tilastohaastatteliijoilla toimi omia alueryhmiään, joissa he käsitelivät työn sujumista ja eteen tulleita ongelmatilanteita, ja raportoivat näistä tutkijoille.

Organisaatioissa, joissa työntekijät ovat alueellisesti kaukana toisistaan, voi kokemusten vaihdon välineinä toimia myös keskustelupalsta. UTH:ssa haastattelijoil-

le perustettiin oma keskustelupalsta, jossa keskustelu oli vilkasta erityisesti tutkimuksen alussa. Palsta helpotti tutkijoiden ja haastattelijoiden välistä kommunikointia, koska kysymykset ja vastaukset olivat kaikkien luettavissa eikä tutkijoiden tarvinnut vastata samoihin kysymyksiin useita kertoja. Toisaalta myös haastattelijoiden oli helpompi raportoida virheistä materiaaleissa tai ongelmista haastattelussa, kun näki, oliko joku jo kirjoittanut samasta tai vastaavasta ongelmasta. Tärkein etu palstassa ehkä kuitenkin oli haastattelijoiden välinen osaamisen jakaminen ja toisten kannustaminen: ensimmäinen haastattelu jännitti monia, mutta hyvien kokemusten jakaminen loi uskoa työhön. Nuorten ja miesten suostuttelussa oli haasteita, mutta siihen löytyi myös neuvoja. Toimintatapoja erityistilanteissa, esimerkiksi kuoron haastateltavan kanssa toimimisesta, jaettiin myös.

Kokemuksien jakamiseen perustuvaa oppimista pyrittiin edistämään myös palautekyselyillä. Ennen kenttätöiden alkua loppuvuodesta 2013 kaikille tilastohaastattelijoille lähetettiin kysely, jossa tiedusteltiin muun muassa keinoista tavoittaa maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, käyntihaastattelujen tekemisessä huomioon otettavista asioista sekä tavoista toimia, kun haastattelijalla ja haastateltavalla ei ole yhteistä kieltä. Näitä vastauksia koottiin yhteen ja jaettiin haastattelijakoulutuksessa, jolloin haastattelijat pystyivät oppimaan toisiltaan.

Kenttätöiden puolivälissä (marraskuu 2014) tehtiin uusi kysely muun muassa tulkkien käyttämisestä, erilaisista tavoittelukeinoista, kysymysten toimivuudesta, hankalista haastattelutilanteista sekä pyydettiin haastatteliijoilta parannusehdotuksia kenttätöikäytäntöihin. Tässä vaiheessa tutkimuksesta oli yhtäältä jo ehtinyt karttua haastattelukokemusta, mutta toisaalta asiat olivat vielä tuoreena mielessä, ja ratkaisuja mahdollisiin ongelmakohtiin oli vielä mahdollista etsiä.

Palautetta saatiin myös haastattelijoiden aluetapaa-
misten kautta. Lisäksi tutkijoille tuli runsaasti spontaania haastattelijapalautetta ja kyselyjä puhelimitse ja sähköpostitse. Koska spontaani palaute harvoin edustaa kaikkien haastattelijoiden näkemystä, on palautekyselyistä apua päätöksenteossa. Esimerkiksi kielivalikoiman

puutteista tuli paljon yksittäisiä yhteydenottoja, mutta palautekyselystä havaittiin, että itse asiassa yli 80 prosenttia haastatteliijoista ei olisi tarvinnut yhtään ylimääräistä käännösversiota ja lopuistakin suurin osa vain yhden kerran. Ei siis olisi ollut järkevää resurssien käyttöä laajentaa kielivalikoimaa.

Haastattelijapalautteen tuloksista kerrottiin aina kaikille haastatteliijoille. Myös tutkimuksen etenemisestä kerrottiin kenttätöiden aikana haastatteliijoille, jotka pitivät sitä hyvänä asiana. Kaiken kaikkiaan haastattelijat pitivät tutkimusta erittäin kiinnostavana.

6.4 Yhteenveto

Haastattelijoiden ammattitaitoisuus ja motivaatio ovat edellytyksiä haastattelututkimuksen onnistumiselle. Tutkimuksen ja kysymysten tarkoituksen sisäistänyt haastattelijaa osaa kertoa niistä tutkimukseen osallistuville ja auttaa tarvittaessa kysymysten tulkinna-

Haastattelijoiden kouluttamisprosessi riippuu koulutettavien lähtötasosta. UTH:ssa ammattihaastattelijoiden päivän mittaisen kouluttamisen tärkein tavoite oli pelkojen lieventäminen ja motivaation luominen; varsinaisista työohjeista suuri osa voitiin jakaa kirjallisesti. Uusia kenttätömenetelmiä kuten etätulkkauksen käyttöä olisi syytä päästä harjoittelemaan käytännössä jo koulutuksen aikana. Uusien haastattelijoiden tarvitsema koulutus riippuu heidän aikaisemmasta kokemuksestaan ja koulutustasostaan. UTH:n tulkkihaastatteliijoille riitti pääpiirteittäin sama viikon mittainen koulutus kuin uusille tilastohaastatteliijoillekin. Tulkkihaastattelijat osallistuivat myös vakituisille haastatteliijoille suunnatun koulutuksen suunnitteluun ja itse koulutukseen. Tulkkihaastatteliijoille etsittiin tutorit kauemmin haastattelutyötä tehneistä haastatteliijoista, ja työnohjausta hoiti osa-aikainen kenttätöiden koordinaattori. Muina haastattelutyötä tukevana keinoina UTH:ssa käytettiin säännöllisiä haastattelijakokouksia, sähköistä keskustelupalstaa ja palautekyselyjä. Haastattelijat pitivät hyvänä sitä, että tutkimuksen etenemisestä kerrottiin heille kenttätöiden aikana.

7 Tutkittavien tavoittaminen

Maahanmuuttajataustaiseen väestöön kohdistuvien tutkimusten kadosta on toistaiseksi varsin vähän tutkimusta. Olemassa oleva kirjallisuus näyttää olevan yksimielinen siitä, että kohderyhmää on vaikeampi tavoittaa kuin muuta väestöä muun muassa puutteellisten yhteystietojen vuoksi. Kokemukset varsinaisesta tutkimukseen osallistumaan suostuttelusta kuitenkin vaihtelevat. (Font & Mendez, 2013.) Suostuttelun onnistumiseen liittyvien kokemusten erilaisuus voi selittyä eroilla haastattelijoiden taustassa (ns. ethnic matching), tutkittavan ryhmän luottamuksessa viranomaisia ja tutkijoita kohtaan sekä haastattelijoiden ammattitaidossa.

Osallistumisaktiivisuus on vaihdellut yleensäkin sekä suomalaisissa että kansanvälisissä väestötutkimuksissa asuinalueen (pääkaupunkiseudulla yleensä alhaisin), sukupuolen (miehillä alhaisempi kuin naisilla) ja iän (nuorimmilla useimmiten alhaisin) mukaan. Osallistumisaktiivisuus vaihtelee myös muun muassa työllisyysaseman, terveydentilan ja sosioekonomisen aseman mukaan, mistä voi aiheutua merkittävää harhaa näitä ilmiöitä koskevaan seurantatietoon. Maahanmuuttajatutkimuksessa kato on erityisen ongelmallista, sillä katoon jää yleensä keskimääräistä enemmän kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia ryhmiä: toiminta- ja työkyvyttömiä, työttömiä, kielitaidottomia ja vähän koulutettuja sekä henkilöitä, joilla on vähäiset tiedot tutkimustiedon keruusta ja vahvoja epäilyksiä tiedon luottamuksellisuudesta.

Jotta maahanmuuttajien kotoutumisen vaikeudet sekä elinolojen ja hyvinvoinnin ongelmat tulisivat luotettavasti esille, on tärkeää tavoittaa mahdollisimman suuri osuus tutkimuksen otokseen valikoituneista henkilöistä. Tämän vuoksi kenttätöön menetelmiin on syytä kiinnittää erityistä huomiota maahanmuuttajatutkimusta suunniteltaessa.

Tulosten luotettavuuden ja yleistettävyyden kannalta vastausosuuttakin tärkeämpää on tieto siitä, miten osallistuneet ja osallistumatta jättäneet eroavat toisistaan. Jos katoon kuuluvista on käytettävissä rekisteritietoja, kadosta aiheutuvaa harhaa voidaan tuloksissa korjata analyyseissa käytetyin otospainoin ja imputoimalla. Tämä ei kuitenkaan koskaan täysin korjaa kadon aiheuttamaa harhaa.

7.1 Vastausosuus ja kato

Maahanmuuttajien osallistumisaktiivisuus suomalaisissa kyselytutkimuksissa on vaihdellut riippuen tutkimuksen toteuttajasta ja käytetyistä tiedonkeruumenetelmistä.

Tilastokeskuksen koko väestöön kohdistuvassa Työvoimatutkimuksessa (EU Labour Force Survey) saadaan haastateltua noin 50 prosenttia ulkomailla syntyneistä, kun koko väestön vastausosuus oli 72 prosenttia vuonna 2013. Vuoden 2013 Tulo- ja elinolututkimuksessa ulkomailla syntyneiden vastausosuus oli 50 prosenttia, mutta Suomessa syntyneiden 64 prosenttia. Näissä tutkimuksissa on vain suomen- ja ruotsinkieliset tiedonkeruulomakkeet, ja kutsukirje on kotimaisten kielten lisäksi enintään englanniksi.

Postikyselynä suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja venäjäksi toteutetussa THL:n Alueellisessa terveys- ja hyvinvointitutkimuksessa (ATH) suomenkielisten vastausosuus on ollut 42 ja 54 prosentin välillä vuosina 2010–2014 ruotsinkielisten vastausosuuden ollessa lähes yhtä korkea. Venäjänkielisten vastausosuus on sen sijaan liikkunut 31–48 prosentissa, ja englanninkielisiä lomakkeita saaneiden vastausosuus on ollut heikoimmillaan 25 prosenttia. ATH-tutkimukseen on ollut mahdollista vastata myös internetissä verkkolomakkeella.

Erityisesti maahanmuuttajiin kohdistuvissa tutkimuksissa vastausosuudet ovat olleet edellä mainittuja tutkimuksia parempia, sillä tutkimusmenetelmiä on voitu räätälöidä perusjoukon tarpeita vastaaviksi. Tulos riippuu kuitenkin paljon tutkimuksen toteutustavasta ja käytettävissä olevista resursseista. Suomessa toteutetuissa maahanmuuttajatutkimuksissa haastateltujen osuus (lähtö)otokseen valituista henkilöistä on vaihdellut 33:sta 62 prosenttiin (taulukko 7.1.1).

Taulukossa 7.1.1 on verrattu vain niin sanottuja bruttovastausosuuksia, sillä osassa tutkimuksia tiedetään ylipeiton osuus otoksesta ja osassa tutkimuksia ei. Ylipeitolla tarkoitetaan lähtöotokseen ”vahingossa” poimittuja henkilöitä, jotka eivät oikeastaan kuulu sinne. Ylipeiton syynä on yleensä virhe otantakehikkona toimivan väestötietojärjestelmän tiedoissa. Tyypillisesti rekisteritietojen perusteella lähtöotokseen poimittu henkilö on kuollut tai muuttanut ulkomaille – viimeksi mainittu tieto on voitu saada esimerkiksi naapureilta, sukulaisilta tai Itellalta. Maahanmuuttajatutkimuksessa ylipeiton syy voi olla myös se, että lähtöotokseen poimitun henkilön rekisteritieto syntymämaasta on väärä. Kun halutaan laskea nettovastausosuus, vähennetään lähtöotoksesta ensin ylipeitto (kuolleet, poismuuttaneet), jolloin jäljelle jää varsinainen otos. Esimerkiksi UTH:ssa saatiin haastateltua 62 prosenttia kaikista lähtöotokseen poimituista henkilöistä, mutta kun laskuista poistetaan ylipeitoksi tiedetyt henkilöt, vastausosuus nousee 66 prosenttiin varsinaisesta otoksesta. Kokonaan

Taulukko 7.1.1

Otos ja kato maahanmuuttajille kohdennetuissa tutkimuksissa

	Mamelo 2002	EU-MIDIS 2008	Maamu 2011	Maahanmuuttaja- barometri 2012	UTH 2014
Tutkitut ryhmät (esim. kieli, syntyperä, kansalaisuus)	venäjä, somali, vietnam, viro	venäjä, somali	venäjä, somali, kurdi	Viro, Venäjä, Somalia, Thaimaa, Kiina, Irak, Turkki	koko ulkomaista syntyperää oleva väestö
Tiedonkeruun menetelmä	postikysely, haastattelu	haastattelu	internet, posti, puhelin		
Lähtöotos yhteensä	2 250	3 462	3 000	2 750	5 449
... josta tiedetään ylipeitoksi*	2 %	1 %	N/A	N/A	9 %
Vastanneiden osuus lähtöotoksesta**	60 %	28 %	51–70 %****	33 %	62 % (66 %)
Kieltäytyneet (sisältää aktiivisesti ja passiivisesti kieltäytyneet: tavoitetut kieltäytyneet tai esim. sovittuun haastatteluun saapumatta jättäneet)	20 % ***	33 %	20–30 % ****	N/A	14 %
Ei tavoitettu, yhteensä	14 %***	38 %	8–14 %****	N/A	14 %
... joista osoite tiedossa, puhelin-numero tuntematon	N/A	N/A	N/A	N/A	50 %
... joista osoite ja puhelinnumero tuntematon	N/A	19 %	2-5 %****	N/A	29 %

* Ylipeitto = ne lähtöotoksen henkilöt, jotka eivät kuulu varsinaiseen otokseen

** Keskimääräinen vastanneiden osuus kaikista lähtöotokseen valituista ryhmistä. Vastausosuudet vaihtelevat merkittävästi mm. taustamaan, iän, sukupuolen ja koulutuksen mukaan. Jos ylipeitto poistetaan, jäljelle jää varsinainen otos, jolloin vastausosuus nousee tätä lukua korkeammaksi (merkitty sulkuihin).

*** Haastattelututkimuksen osalta (somalialaiset, vietnamilaiset). Postikyselyyn osalta tietoa ei ole saatavilla.

****Osuudet vaihtelivat suuresti taustan mukaan (venäläiset, somalialaiset, kurdit)

Lähde: UTH-tutkimus sekä Tilastokeskus (2003, 43); FRA (2009, 56); THL (2012, 35); TEM (2013)

tavoittamatta jääneistä otoshenkilöistä ei kuitenkaan saada tietää, kuuluisivatko he oikeasti otokseen vai ovatko ylipeittoa. Monissa tutkimuksissa ylipeittoa ei ole mahdollista selvittää lainkaan.

Taulukossa 7.1.1 on ilmaistu lähtöotoksen suuruus sekä ylipeiton osuus (lähtö)otoksesta siltä osin, kun tästä on tietoa. Vastanneiden ja kieltäytyneiden osuus on laskeutu koko lähtöotoksesta, joka sisältää myös ylipeiton.

Näiden tutkimusten erot vastausosuuksissa liittyvät olennaisesti tutkimuksen toteutustapaan. Henkilökohdattaiseen kontaktiin perustuviin haastattelututkimuksiin (esim. Maamu, UTH) osallistutaan yleensä aktiivisemmin kuin postitse (esim. EU-Midis, ATH) tai internetin kautta (esim. Maahanmuuttajabarometri) tehtyihin kyselyihin. Osallistumishalukkuuteen vaikuttavat myös muun muassa haastattelijoiden ja työnjohdon ammattitaitoisuus, käytettävissä oleva työaika ja työvälineet, viestinnän onnistumisen ja mahdollisuus vastata omalla äidinkielellä.

Kaikissa aiemmissa Suomessa toteutetuissa laajoissa maahanmuuttajien väestötutkimuksissa tutkimuslomakkeet ovat olleet käytettävissä kohderyhmien omalla kielellä. Käytettävissä olevissa resursseissa on sen sijaan merkittäviä eroja: posti- ja internetkyselyissä vastaamattomille lähetetään yleensä vain muutama muistutus, mutta haastattelututkimuksissa kuten UTH:ssa ja Maamussa haastattelijat käyttivät runsaasti työaikaan tutkittavien henkilöiden tavoittamiseen: he yrittivät soittaa useita kertoja, etsivät vaihtoehtoisia puhelinnumeroita, kävivät kotiovelle kyselemässä ja lähettivät erilaisia muistutusviestejä. Näitä keinoja on kuvattu luvuissa 7.3–7.7. Tulokseen voi vaikuttaa myös se, onko haastattelijoina suomalaistaustaisia vai samaa etnistä ryhmää edustavia haastattelijoita (luku 7.1.2).

Myös tutkittavalla perusjoukolla on vaikutusta osallistumisaktiivisuuteen: esimerkiksi venäläistaustaisia ja nuoria henkilöitä on yleensä ollut helpompi saada mukaan tutkimukseen kuin somalialaistaustaisia ja vanhempia henkilöitä. Kuten Taulukosta 7.1.2 nähdään, otoksen kohdistuminen tiettyihin ryhmiin ei kuitenkaan selitä kaikkia eroja tutkimusten välillä. Esimerkiksi UTH-tutkimuksessa lähtöotoksen somalialaistaustaisista henkilöistä saatiin haastateltua 61 prosenttia (nettovastausosuus 67 %), mutta Maaahanmuuttajabarometriin vain 14 prosenttia (taulukko 7.1.2).

Maahanmuuttajia tutkittaessa ylipeitto (ks. myös kpl 2.3) on huomattavasti merkittävämpi vastaamattomuuden syy kuin koko väestöä koskevissa tutkimuksissa. Otoksen poimimisen ja haastattelun tekemisen väliin jää väistämättä viivettä, jonka aikana otokseen poimitut henkilöt saattavat muuttaa pois maasta tai kuolla. Jos henkilö ei ole tehnyt pois muuttaessaan muuttoilmoitusta, väestörekisterin tieto on tältä osin vanhentunut. UTH-tutkimuksessa noin yhdeksän prosenttia otokseen valituista ei enää asunut maassa puoli vuotta myöhemmin. UTH:ssa oli myös jonkin verran perusjoukkoon kuulumattomia (2 % otoksesta) otannan ja rekisteritietojen virheellisyyden vuoksi. Kyse oli muun muassa liian nuorista haastateltavista sekä henkilöistä, joiden vanhemmat ovat syntyneet Suomessa.

Ylipeitto on suurin yksittäinen vastaamattomuuden syy (22 % kaikesta vastaamattomuudesta; kuvio 7.1.1). Toiseksi yleisin syy on se, että henkilöä ei tavoitettu. Tavoittamatta jääneistä noin kolmannes on henkilöitä, joille ei löydy puhelinnumeroa eikä osoitetta. Onkin todennäköistä että myös osa tästä joukosta on maasta pois-muuttaneita tai muuten ylipeittoa. Ottaen huomioon

Taulukko 7.1.2

Vastausosuus eri maahanmuuttajatutkimuksissa taustamaan tai äidinkielen mukaan, prosenttia*

Tutkimus/Ryhmä	Mamelo 2002, 20–65 vuotiaat	Maamu 2010–2012, 18–64 vuotiaat**	Maahanmuuttaja- barometri 2012, 18–75 vuotiaat	UTH 2014, 15–64 vuotiaat
Venäjä/Neuvostoliitto	(60)	70	39	67(72) – 71(77)
Somalia	(68)	49	14	61(67)
Kurdi /Irak ja/tai Iran		62	31	66(70) – 68(76)
Viro	(63)	–	33	57(64)
Thaimaa		–	49	68(71)
Kiina		–	43	45(60)
Turkki		–	31	59(64)
Vietnam	(56)	–	–	57(60)
Kaikki	60 (62)	..	34	62(69)

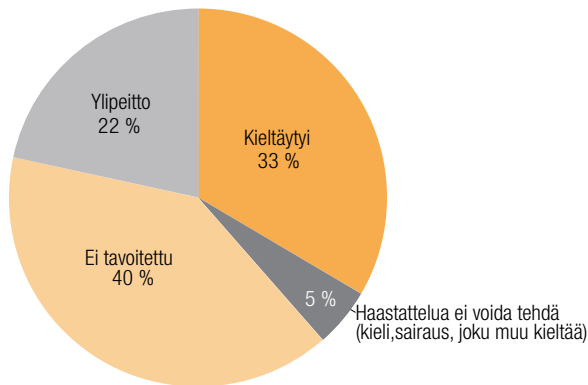
* Ilman sulkuja ilmaistu vastanneiden osuus koko lähtöotoksesta ml. ylipeitto, suluissa nettovastausosuus, joka on laskettu vain otokseen kuuluvista

** Maamu-tutkimuksen luvuista on poistettu ylipeittona kuolleet, ei maasta poismuuttaneita

Lähde: UTH-tutkimus sekä Tilastokeskus (2003, 43); THL (2012, 35); TEM (2013)

Kuvio 7.1.1

Kato ja ylipeitto UTH-tutkimuksessa, %

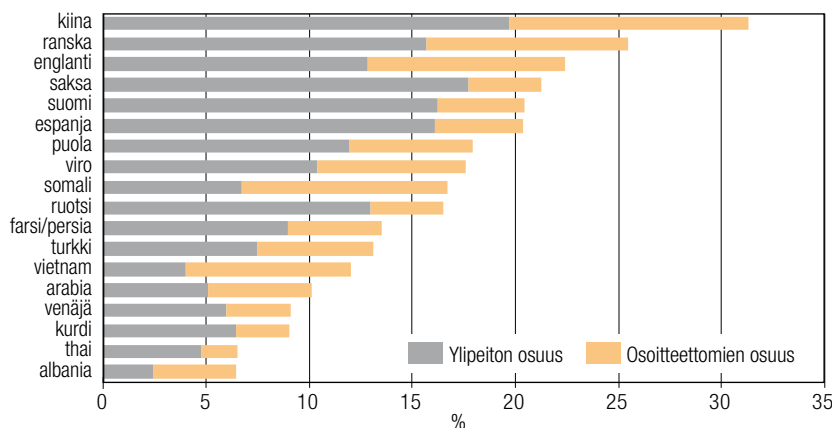

ylipeitoksi tiedetyt (9 % otoksesta) ja varmistamatta jääneet tapaukset, joissa osoitetta eikä puhelinnumeroa löytynyt (6 % otoksesta), voidaan arvioida, että väestötietojärjestelmään vuoden 2013 lopussa kirjatuihin ulkomaista syntyperää olevista henkilöistä 9–15 prosenttia ei todellisuudessa enää kuulu väestöön.

Ylpeiton osuus vaihtelee henkilöiden taustamaan mukaan. UTH-tutkimuksessa kävi ilmi, että poismuuttaneiden osuus lähtöotoksesta oli erityisen suuri kiinaa äidinkielenään puhuvan väestön joukossa. Suomessa asuvien, kiinaa äidinkielenään puhuvien joukossa on paljon opiskelijoita, jotka usein muuttavat pois opintojen päätyttyä, mikä selittää ilmiötä. (Kuvio 7.1.2.)

Kuvio 7.1.2

Ylpeiton ja ilman osoitetta olevien osuus lähtöotoksesta äidinkielen mukaan (suurimmat kieliryhmät)

Muuten UTH:n kato on rakenteeltaan varsin samanlainen kuin koko väestöä edustavissa tutkimuksissa. Katoon jäämisen yleisin syy on, ettei haastateltavia tavoitettu tai nämä kieltäytyvät ilman eriteltyä syytä taikka kiinnostuksen tai ajan puutteesta. Tätä osattiin odottaa aikaisempien kokemusten perusteella (Casteneda, Rask, Koponen, Mölsä & Koskinen, 2012; Thomas, 2009; Barnes, 2009; Morales & Ros, 2013). Koska maahanmuuttajat muuttavat aktiivisemmin kuin muu väestö ja heillä on enemmän vaihtuvia prepaid-liittymiä, maahanmuuttajatutkimuksen suurin haaste on yleensä puuttuvat ja väärät yhteystiedot (Morales & Ros, 2013).

Maahanmuuttajatutkimuksessa voi esiintyä lisäksi ongelmia, jotka liittyvät vastaajien kielitaitoon ja siihen, että osalle vastaajia kyselytutkimuksiin osallistuminen ei ennestään ole tuttua sekä epäluuloon tietosuojasta ja viranomaisten motiivista kerätä tietoa. UTH:ssa jäi kielivaikeuksien takia tekemättä vain 15 haastattelua, mikä osaltaan kertoo siitä, että lomakkeesta oli saatavilla useita kieliversioita sekä näitä kieliä taitavia tulkkahaastattelijoita. Kieliongelmat voivat tosin näkyä osin myös kieltäytymisinä, kun kielitaito hankaloittaa suostuttelua ja tutkimuksen merkityksen selittämistä.

Maamu-tutkimuksessa osa tutkittavista, joiden kanssa sovittiin haastattelu- tai terveystarkastusaika, ei saapunut sovittuun aikaan eikä heitä enää myöhemmin tavoitettu. He eivät esimerkiksi useista yrityksistä huolimatta vastanneet puhelimeen. Tämä tulkittiin ns. passiiviseksi kieltäytymiseksi, jossa jyrkkä, selkeä kieltäytyminen koettiin epäkohteliaaksi, mutta kieltäytyminen osoitettiin myöhempien yhteydenottoyritysten torjumisena.

7.2 Haastattelijavaikutus

”Ethnic matching”, eli haastattelijoiden valinta samasta etnisestä ryhmästä kuin tutkittava ryhmä, on yksi keskeisiä kysymyksiä survey-menetelmien tutkimuksessa. Kouluttamalla saman etnisen ryhmän henkilöitä tutkimuksen haastattelijoiksi on saatu sekä hyviä että huonoja tuloksia, mutta niin on myös silloin, kun on käytetty kokeneita ammattihaastattelijoita (ja tarvittaessa tulkkia) (Méndez & Font, 2010). Mikäli päätetään rekrytoida uusia haastattelijoita, rekrytoinnin ja koulutuksen onnistuminen on tärkeää (ks. kpl 5 ja 6).

UTH:ssa käytettiin sekä suomalaisia ammattihaastattelijoita että rekrytoitiin uusia haastattelijoita, jotka osasivat lomakekäännösten kieliä (ks. luku 4). UTH:n tulosten perusteella haastattelijan kulttuuritaustalla oli yllättävän vähän vaikutusta vastausosuuteen. Tulkkahaastattelijoiden kato oli noin 3 prosenttiyksikköä pienempi kuin kantäväestöön kuuluvilla ammattihaastattelijoilla. Yhtäältä voidaan ajatella, että tulkkahaas-

tattelijat suoriutuivat työstä erinomaisesti, sillä heidän saavuttamansa vastausosuus oli parempi kuin työtä pitkään tehneillä ammattihaastattelijoilla. Tulkkahaastattelijat toimivat pääkaupunkiseudulla, jossa vastausosuudet yleensä ovat muuta maata heikompia, joten heidän tulostaan voi pitää erittäin onnistuneena myös tätä taustaa vasten. Toisaalta voidaan pohtia, onko tarpeen rekrytoida uusia monikielisiä haastattelijoita, mikäli ero vastausosuuksissa ei ole tämän suurempi eli vain muutamia prosenttiyksiköitä. Vastausosuuksien vertailu on kuitenkin hieman ongelmallista, sillä tulkkahaastattelijoiden ja muiden haastattelijoiden otokset ovat erilaisia johtuen paikkakunnan väestörakenteesta ja haastattelijan kielitaidosta. Vakituksilla suomalaisilla haastattelijoilla oli myös mahdollisuus siirtää kielitaidottomat haastateltavat tulkkahaastattelijoiden tehtäväksi. Näin ollen suomalaistaustaisten haastattelijoiden tulos olisi saattanut olla nykyistä huonompi ilman tulkkahaastattelijoiden apua.

Omakielisen haastattelun etu näytti UTH-tutkimuksen perusteella olevan joka tapauksessa ajan säästö ja sitä kautta saavutetut kustannushyödyt. Tulkkahaastatteluilla haastattelut kestivät keskimäärin 51 minuuttia, kun muilla haastattelijoilla ne kestivät keskimäärin 64 minuuttia eli jopa 25 prosenttia kauemmin.

Sillä, olivatko haastattelijat ja haastateltava samaa vai eri sukupuolta, ei sen sijaan ollut yhteyttä vastausosuuksiin koko aineistossa.

7.3 Yhteydenotto

Tutkimusetiikan kannalta on olennaista, että tutkimukseen osallistuja tekee päätöksen osallistumisesta tietoisesti. Tilastolain (9 §) nojalla tiedonkerääjillä on velvollisuus informoida haastateltavia tietojen käyttötarkoituksesta, niihin yhdistettävistä muista tiedoista, miten henkilö on joutunut tiedustelun piiriin, tietojen salassapidosta ja tietosuojasta julkaisemisesta. Tämä tapahtuu yleensä lähettämällä haastateltaville kirje ennen kuin haastattelijat ottaa heihin puhelimitse yhteyttä. Kun haastateltava on jo etukäteen tietoinen tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta, on myös haastattelijan helpompi suostutella haastateltava osallistumaan tutkimukseen. Maahanmuuttajiin kohdistuvissa tutkimuksissa hyvä käytäntö on kääntää kirjeet haastateltavien kielelle, jotta viesti tulee ymmärretyksi paremmin. UTH-tutkimuksen kutsukirje käännettiin 27 yleisimmälle kielelle.

Ei ole itsestään selvää, että tutkittavat haluaisivat perehtyä viranomaisilta tulevaan kirjeseen, jonka lähettäjää he eivät tunne (Deding ym., 2007). Maamu-tutkimuksessa kutsukirjeet lähetettiin sekä tutkittavan äidinkielellä että suomeksi. Kirjeen lähettämisen jälkeen tutkittaviin oltiin yhteydessä puhelimitse tai kotiovi-

käynnillä. Tässä yhteydessä selvisi, että osa tutkittavista ei muistanut saaneensa kirjettä tai ei ollut edes avannut sitä. Osa tutkimukseen kutsutuista ei tunnistanut Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitosta eikä THL:sta tullut kirje herättänyt kiinnostusta. Maamu-tutkimuksessa havaittiin myös, että osa kohderyhmästä toivoo yhteydenottoa suomeksi, sillä he kokevat itsensä suomalaisiksi ja haluavat tulla kohdelluiksi suomalaisina. Kaikki eivät myöskään osaa lukea omaa äidinkieltään. Osa katoon jääneistä pystyttiin aikataulun ja resurssien puitteissa tavoittelemaan uudestaan suomen kielellä, mikä osoittautui tehokkaaksi tavaksi saada lisää osallistujia.

Maamu-tutkimuksen kokemuksista viisastuneena UTH-tutkimuksessa päätettiin lähettää kirje aina myös suomeksi (ja englanniksi). Myös ensimmäinen puhelimitse tehtävä yhteydenotto ohjeistettiin aloittamaan suomen kielellä. Monet UTH-tutkimukseen haastatelluista toivoivatkin haastattelua suomeksi, vaikka omakielinenkin lomake ja tulkki olisivat olleet saatavilla. Haastattelijapalautteen mukaan tulkkauksmahdollisuudesta olisi silti ollut hyvä mainita jo kutsukirjeessä. Näin ei kuitenkaan tehty, koska kirje oli käännetty useammalle kielelle kuin lomakkeet, ja näin ollen kirjeessä olisi pitänyt selittää myös se, että kyseisen kirjeen kielillä ei voikaan tehdä haastattelua.

UTH-tutkimuksesta kertovan kirjeen mukana otoshenkilöille lähetettiin tutkimuksen esite sekä heijastin, johon on merkitty EU-rahoittajan tunnus ja tutkimuksen kotisivut. Taustalla oli ajatus, että kirjekuori avataan todennäköisemmin, mikäli sisällä on paperin lisäksi jokin pieni esine.

Mikäli haastateltavalle oli löydetty puhelinnumero, hänelle soitettiin haastatteluajan sopimiseksi noin viikon kuluessa kirjeen lähettämisestä. Jos haastateltava ei vastannut puheluuun, otettiin yhteyttä sähköpostitse tai tekstiviestillä. Palautekyselyyn vastanneista haastatteliijoista lähes 70 prosenttia oli lähettänyt yhteydenottopyyntöjä tekstiviestillä; heistä valtaosa kertoi, että useimmissa tapauksissa tämä lähestymistapa toimi. Maamu-tutkimuksessa laitettiin muistutus sovitusta haastattelu- tai terveystarkastusajasta tekstiviestinä, mikä koettiin hyödylliseksi. Yhteydenottopyynnot sähköpostitse tuntuvat onnistuvan UTH-tutkimuksessa kaikkein heikoimmin, mikä saattoi osittain liittyä sähköpostiosoitteiden löytämisen hankaluuteen. (Kuvio 7.4.1.)

Useat haastattelijat totesivat palautteessaan, että kutsukirjeessä mainittu osallistumisen vapaaehtoisuus oli lisännyt haastattelusta kieltäytymistä. Haastatteli-

joiden mielestä maininnan olisi voinut sijoittaa vaikka paalaviitteeseen tai erilliseen esitteeseen. Lisäksi jotkut haastattelijat pitivät ”haastattelu”-sanaa negatiivisena ja kokivat että sen vähentävän halukkuutta osallistua tutkimukseen. Haastattelijan kysymys ”Voinko esittää nämä kysymykset?” toimi näissä tapauksissa paremmin.

7.4 Tavoittelu

Satunnaisotannalla poimitussa ulkomaista syntyperää olevien henkilöiden otoksessa yhteystiedot puuttuvat huomattavasti useammalta haastateltavalta kuin mitä koko väestöstä poimitussa otoksessa (ks. luvut 2.3 ja 7.2). UTH-tutkimuksessa haastatteliijoilta kului keskimäärin nelisen tuntia työaikaa otosyksikköä kohti. Haastattelu kesti kuitenkin vain noin tunnin, joten suurin osa työajasta kului henkilöiden yhteystietojen etsimiseen ja tavoittelemiseen. Myös Maamussa huomattiin, että tutkittavien tavoittamiseen kului usein enemmän aikaa kuin haastatteluun.

Kuviossa 7.4.1 on kuvattu haastattelijoiden käyttämiä keinoja tavoittaa haastateltava haastatteluajan sopimiseksi UTH:ssa. Kaikkein käytetyin ja toimivin keino oli yhteystietojen hakeminen erilaisista hakupalveluista. Kenttätöön alussa otostiedosto päivitettiin automaattihaualla, mutta tämänkin jälkeen tietoja jouduttiin hakemaan käsin. Tietoja haettiin Itellan, Väestörekisterikeskuksen (VRK), Eniron ja numerotiedustelun kautta.

Kenttätöön alkaessa UTH:n otoksesta 1,5 prosentilla ei ollut VRK:n tiedoissa minkäänlaista osoitetta tai puhelinnumeroa. Heistä reilulle kolmannekselle löytyi kuitenkin osoite ja joillekuille puhelinnumero yksittäin hakemalla. Koska monet väestötietojärjestelmään merkityistä osoitteista olivat vanhentuneita, haastattelijat joutuivat tekemään manuaalista hakua myös kenttätöön aikana mm. Itellan, Eniron, Fonectan, numeropalvelun, yritystietojärjestelmän sekä VRK:n väestötietojärjestelmän kautta¹.

Mikäli henkilö oli kotoisin maasta, jossa puhutaan muilla kuin latinalaisilla aakkosilla kirjoitettavaa kieltä, hakuja tehtiin myös kokeilemalla erilaisia kirjoitustapoja nimelle, sillä nimen translitteraatio saattoi erota eri rekistereissä. Jos yhteystietoja ei löytynyt rekistereistä, tietoja haettiin Googlesta. Henkilön nimen googlaamalla saattoi löytää viitteitä esimerkiksi asuin-, opiskelu- tai työpaikasta. Eräs haastattelija oli löytänyt puhelinnumeron netin kirpputoripalstan kautta:

1 Eri lähteet tallentavat tietoja hieman eri logiikalla ja eri lähteistä, joten haku kannattaa tehdä kaikista palveluista, jos ensimmäinen ei tuota tulosta. Toisinaan VRK-kyselyissä selviää myös, että samassa asunnossa on kirjoilla suuri joukko ihmisiä. Nämä asunnot ovat tyypillisesti esim. rakennusliikkeiden työntekijöilleen vuokraamia asuntoja, joissa on edelleen kirjoilla vanhoja työntekijöitä, joille ei ole tehty muuttolmoitusta. Jos haastateltava tuntuu haastattelijasta epäilyttävältä, voi käynnillä lähteä yhdessä toisen haastattelijan kanssa.

”Vaikkein tavoittelu oli opiskelunsa lopettanut nuori nainen joka oli ehtinyt muuttaa opiskeluasunnosta. Käynnillä en tavoittanut, yliopiston kautta ei löytynyt s-postia tai puh.tietoja. Puh.löytyi lopulta Tori.fi sivuilta kun kaup-pasi sohvaa. Suostui vain puhelimitse tulkin haastateltavaksi.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Haastateltaville, joista tiedettiin osoite, mutta ei puhelinnumeroa, lähetettiin erityinen tavoittelukirje (ns. ”viivakirje”), jossa haastattelijah ehdotti haastattelu-aikaa ja pyysi ottamaan yhteyttä, mikäli ehdotettu aika ei sovi. Tällaisia kirjeitä lähettäneistä haastattelijajoista suurin osa oli sitä mieltä, että lähestymistapa toimi hyvin. Mikäli UTH-otokseen kuuluva henkilö ei kuitenkaan vastannut kirjeeseen eikä puhelinnumeroa edelleenkään löytynyt, tavoittelua jatkettiin käymällä haastateltavan kotioven takana enintään kolmisen kertaa. Käynnit ajoitettiin mahdollisuuksien mukaan eri viikoppäiviksi ja kellonajoiksi, jolloin todennäköisyys oikean henkilön tavoittamiseen kasvoi. Maamu-tutkimuksessa vastaavia kotiovikäyntejä tehtiin viisi, ennen kuin tutkittava merkittiin tavoittamattomaksi. UTH-haastattelijoiden avovastauksista kävi ilmi, että yllätyskäynnit toimivat hyvin silloin, kun haastateltaville ei löytynyt puhelinnumeroa, tai he eivät vastanneet puhelimeen eivätkä olleet paikalla kutsukirjeessä ehdotettuna ajankohtana.

Yli 90 prosenttia UTH-haastattelijajoista teki kotiovikäyntejä, ja suurimman osan mielestä ne toimivat hyvin (Kuvio 7.4.1). Postilaatikossa tai porraskäytävän nimitaulussa saattoi välillä olla väärä nimi vaikka haastateltava asuikin asunnossa: työsuhdeasunnoissa saattoi olla työnantajan tai edellisen asukkaen nimi, ja joissakin lähiöissä ulkomaalaista nimeä ei uskalleta laittaa oveen häirinnän pelossa. Myös Maamu-tutkimuksessa havait-

tiin vastaavia epäselvyyksiä ovella tai postilaatikoissa olevissa nimissä. Lisäksi kotiovikäyntejä vaikeuttivat kerrostalot, joissa on lukitut alaovet: porraskäytävään ei pääse omin avuin eikä tuntemattomia usein haluta päästää rappuun.

Kotiovikäyntejä käyttäneistä haastattelijajoista yli 70 prosenttia jätti postilaatikkoon itse kirjoitettuja viestejä, mistä koettiin usein olevan hyötyä. Maamu-tutkimuksen kokemusten mukaan toimiva keino oli jättää yhteydenottopyyntö tällaisissa tilanteissa muusta postista selvästi erottuvana kuvakorttina. Lisäksi noin 60 prosenttia palautekyselyyn vastanneista UTH-haastattelijajoista oli lähettänyt itse kirjoitettuja viestejä postitse. Suurimalla osalla keino toimi ainakin jossain määrin.

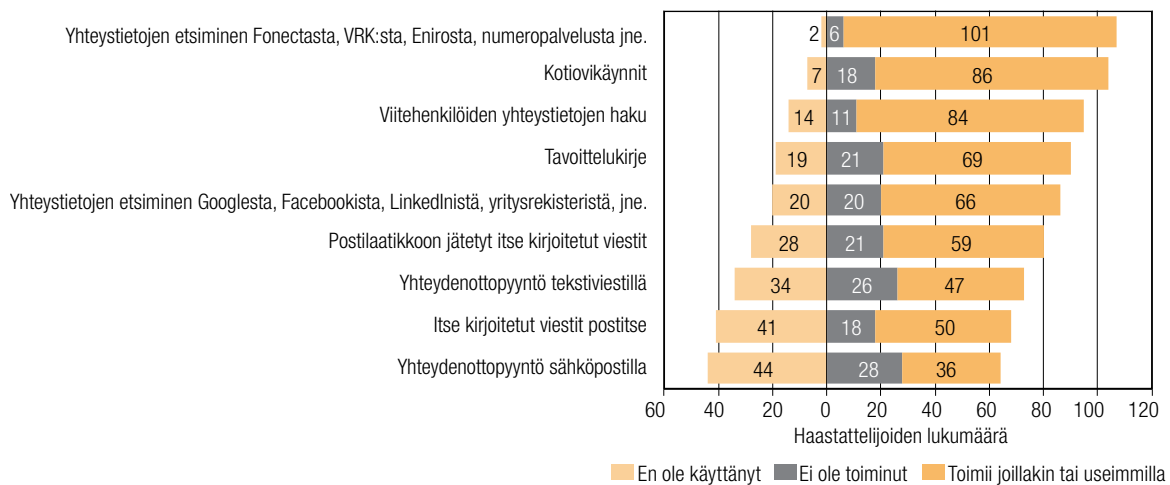
”Tavoittelussa on ollut vaikeinta: osoitteesta ei löydy lainkaan kohteen sukunimellä henkilöä, rappuun ei pääse, koska ovikoodi, huoltoyhtiö ei anna tietoja asukkaista, kirjeisiin ei vastata. Vihdoin viimein kun laitoin taas kirjeen ja siihen ilmoituksen, että ilmoittaisivat asuuko kyseinen henkilö edes asunnossa, kohde vastasi ja sain haastattelun.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

”Sudanista Suomeen muuttanut mieshenkilö, löytyi vain vanha osoite, uutta ei löytynyt Itellasta eikä VRK-tiedoista, ei puhelinnumeroa eikä tietoa missä asuu. Kokeilin lähettää viivakirjeen vanhaan osoitteeseen, yllättäen soitti kun oli saanut kirjeen ex-vaimolta vanhasta osoitteesta. Oma asuntoa vastaajalla ei ollut mutta pyysi tulemaan kavereiden osoitteeseen jossa haastattelu tehtiin.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Haastatteluaineistosta voidaan seurata haastattelijoiden käyntien tai käyntirytytysten määrää kunkin otoshenkilön

Kuvio 7.4.1

UTH-tutkimuksessa käytetyt tavoittelukeinot, haastattelijapalautte syksy 2014

osalta. Useimmissa tapauksissa haastateltavan luona oli käyty vain kerran, jolloin oli tehty haastattelu (aika sovittu etukäteen puhelimitse). Joidenkin otoshenkilöiden luona oli kuitenkin käyty useampia kertoja. Osoituttui, että kolmea kertaa enempää käyntejä ei kannata tehdä, sillä vastausosuus nousee niiden myötä enää hyvin vähän.

Maamu-tutkimuksen otokseen poimittiin tiedot myös muista samassa osoitteessa asuvista henkilöistä, jotta tavoiteltavan yhteystietoja voitaisiin kysellä esimerkiksi perheenjäseneltä tai jättää tämän kautta yhteydenottopyyntö. Myös UTH-tutkimuksessa osa haastateltavista tavoitettiin samassa osoitteessa asuvien ”viitehenkilöiden” kautta (kuvio 7.4.1). Asunnon uudet asukkaat, vanhat kämpäkaverit tai perheenjäsenet (esim. ex-puoliso) saattoivat tietää tavoiteltavan henkilön puhelinnumeron tai uuden osoitteen.

”Vaikein tavoittelu oli numeroton virolainen nainen, joka asuu summeritalossa, ei nimeä asukaslistassa, eikä työpaikan tiedoilla löytynyt mitään, ei vastannut yhteydenottopyyntöön eikä tavoitettu kädellä käynnilläkään. Vain puolison nimi tiedossa, jolle monen haun kautta löytyi työnro, sain yhteyden puhelimitse ja viimein haastateltavallekin numeron, haastattelu tehtiin melko pian yhteydenoton jälkeen ilman vaikeuksia haastateltavan työpaikalla.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Sosiaalinen media (Google, Facebook, LinkedIn) näytti toimivan hyvin sekä haastateltavan itsensä että viitehenkilöiden yhteystietojen etsimisessä. Eräs haastattelija oli esimerkiksi saanut Facebookin kautta selville, että haastateltava työskenteli myyjänä tietyissä kaupassa, ja löysi haastateltavan poikkeamalla liikkeeseen. Haastateltavan yhteystiedot saattavat löytyä myös vanhempien, puolison tai opiskelupaikan yhteystietojen avulla.

Muista käytetyistä tavoittelukeinoista suosituimpia olivat haastateltavan tavoittelu työpaikan tai entisen työnantajan välityksellä sekä naapureiden ja asuinymäristön kautta. Lisäksi haastattelijat kertoivat avovastauksissa tavoitelleensa haastateltaviaan muun muassa järjestöjen, maahanmuuttajien kanssa työskentelevien henkilöiden, pizzerian tai urheiluseurojen kautta.

Tavoittelussa saatettiin hyödyntää hyvin monipuolisia keinoja:

”Puhelinnumeroa ei ollut, googletus + muut haut eivät tuottaneet tulosta. Lähetin viivakirjeen. Kävin, ei avattu ovea (kerrostalo, alaovi auki). Jätin yhteydenottopyyntökortin postiluukusta. Ei ottanut yhteyttä. Kävin monta kertaa muiden käyntien yhteydessä. Koskaan ei avattu ovea. Pidin tauon ja kävin taas kerran ovella. Pieni poika avasi oven. Kysyin äitiä. Äiti makasi sohvalla peiton alla. Poika veti äitiä kädestä ja sanoi, että ovella odottaa joku nainen. Odotin noin 5 minuuttia. Sitten menin vähän lähemmäksi ja sanoin kuuluvalla äänellä nimeni ja että

olen Valtion virastosta Tilastokeskuksesta ja tulit tapamaan K****, oletko sinä? Siinä vaiheessa haastateltava nousi sohvalta. Kysyin, että onko hän kipeä? Vastasi, että vain väsynyt. Hän ei nyt jaksa, mutta voisinko tulla uudestaan seuraavalla viikolla. Kaivoin kalenterini esiin ja sovittiin aika. Varmistin, että olethan sitten myös paikalla. Lupasi olla. Kerroin vielä faktat, kuka siis olen, mistä olen, miksi haluan häntä haastatella ja nimenomaan häntä. Näytin korttini. Kebuin hänen kissaansa (huomasin olevan haastateltavalle tärkeä) ja haastateltava alkoi heti muuttaa subtautumistaan. Kun tuli hapv ja aika haastateltava avasi heti oven kun soitin ovikelloa. Ha ok. Haastateltava puhui hyvin suomea. Ei mitään ongelmia ja jäi kotiin oikein hyvällä mielellä. Kertoi subtautuvansa epäillen ihmisiin. Siksi ei ollut ottanut aikaisemmin yhteyttä, vaikka pyydettiin.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

7.5 Katotyön keinot

Kun haastateltavasta on saatu yhteystieto ja lähetetty tutkimuksesta kertova niin sanottu kohdekirje, haastattelijoita kannustettiin pohtimaan henkilön taustoja ja profiloimaan seuraava yhteydenotto sen mukaisesti. Kuten muissakin Tilastokeskuksen tutkimuksissa, myös UTH-tutkimuksessa haettiin etukäteen rekisteristä tieto jokaisen haastateltavan syntymäajasta, sukupuolesta, työpaikasta ja ammatista (jos sellaiset olivat), äidinkielenstä, kansalaisuudesta ja Suomeen muuttopäivästä. Lisäksi etsittiin tiedot samassa kotitaloudessa asuvista henkilöistä. Näiden tietojen perusteella haastattelija saattoi päätellä, onko kyseessä esimerkiksi kotiäiti, työssäkäyvä yksinhuoltaja, eläkeläinen vai nuori opiskelija. Taustatietoja käytettiin niin yhteydenottoajankohdan (esim. eläkeläisille aamupäivällä, työssäkäyville alkuillasta) kuin myös motivointireplikkien valitsemisessa. Lapsiperheen äitiä kiinnostaa ehkä tutkimus, jossa kysytään tyytyväisyyttä palveluihin, työssäkäyvää työmarkkinatutkimus ja eläkeläistä terveyteen liittyvät kysymykset.

Noin kaksi viidestä UTH-tutkimuksen haastattelijasta käytti hyväkseen profilointia kohdehenkilöitä motivoidessaan. Se oli heidän mielestään hyödyllistä ja auttoi reagoimaan oikein erilaisissa tilanteissa.

”Opettajaa lähestyttiin lomalla ja saatiin haastattelu välittömästi.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

”Tapauskohtaisesti eri variaatioita, esim. työttömille korostanut sitä, että kysymme työllistymisen esteistä, ja sitä kautta saa oman mielipiteensä sanottua. Kaikille korostanut sitä, että esim. palvelujen kohdentaminen on helpompaa, kun ovatgelmakohdat ovat tiedossa ja luotettavinta tietoa saadaan kysymällä.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

”Nuorten äitien sekä vanhempien naisten kohdalla kirjoitin että tutkimus parantaa erilaisia terveyspalveluita, vasta äsken muuttaneiden kohdalla kirjoitin että tutkimustulokset parantavat työllistymistä ja kotiutumista.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

”Esim. ikä - juuri sinun ikäisiäsi tarvitaan saamaan ikäluokkasi kokemukset kuuluviin.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Suostuttelun aikana yleensä tulivat esiin mahdolliset kieliongelmat, jolloin haastattelijaa saattoi ehdottaa tulkkauksen käyttämistä haastattelussa (ks. kpl 8.4). Suostuttelussa käytettiin tarvittaessa apuna motivointikorttia (ks. liite 1). Kortissa oli mallivastauksia tyypillisimpiin kysymyksiin tutkimuksesta.

Joissakin tapauksissa perheenjäsenet ovat hankaloitaneet haastattelun tekoa ja myös heitä on pitänyt suostutella.

Vaimo laitto kieltäytymisen joka ei tullut perille. Kieltäytyi myös ovelta vedoten sairauteen. Kohde oli kuitenkin mies jonka tavoitin toisella käynnillä kun puoliso ei ollut kotona ja sain samalla haastattelun. (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

[Haastateltavan] tavoittaminen onnistui vasta miespuolison (suomalaisen) puhelinnumerosta ja ensin puolison kanssa keskustellen tutkimuksesta. Luulen että vaimo tarvitsi ”luvan” puolisoltaan ja haastattelu tehtiin niin, että puoliso kuunteli puhelua. (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

UTH-tutkimuksessa haastattelijat raportoivat myös väsyneistä, epäluuloisista tai kiireisistä ihmisistä. Näiden henkilöiden kanssa auttoi tauon pitäminen tavoittelussa ja empaattinen suhtautuminen. Epäluuloisten oli helpompi suostua puhelinhaastatteluun kuin käyntihaastatteluun. Väsyneitä tai kiireisiä suostuteltiin lyhythaastattelulla tai viikonloppuajoilla. Myös pienet huomionosoitukset kuten kahvin ja pullan tarjoaminen auttoivat myönteisen tunnelman luomisessa.

Ennakkoluuloiset tapaukset ovat pähimpia. Tuntuu nyt sille, että esim. Ukrainan tilanne on saanut osan venäläisistä ”vetäytymään” poteroonsa. Erään nuoren pojan sain lähtemään mukaan kun kerroin, että tutkimus ei niitä asioita koske. (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Eräs ruotsista muuttanut ruotsalainen opiskelija ei kokenut tuntevansa aihetta lainkaan, koska ei ollut käyttänyt terveyspalveluja eikä ollut käynyt täällä töissä, mutta osallistui lopulta kuitenkin, kun selitin että hänen kokemuksensa suomalaisesta yhteiskunnasta on silti meille tärkeä. Ratkaiseva juttu taisi kuitenkin olla se, että lupa-

sin tarjota kahvin meidän laskuumme. (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

”Väsynyt, surullinen, melko tuoreeltaan leskeksi jäänyt työtä tekevä yksinhuoltaja nainen; myöntyi lyhythaastatteluun kotonaan. Oli järjestänyt lapselle hoitajan puoleksi tunniksi. Aikataulu meni nappiin ja viemäni pieni kukkakimppu ilahdutti. Olin tyytyväinen että kesken surutyön onnistuin kohteliaan korrektisti suostuttelemaan haastattelun, ilman että haastateltava tunsikin että painos-tin asiassa.” (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

Toinen hankala kieltäytyjien ryhmä ovat vastaajat, jotka peruvat haastatteluja tai eivät ole paikalla sovittuna ajan-kohtana. Eräs haastattelijaa arvioi, että tämä voi monilla johtua haastattelun jännittämisestä, mutta säännöllisellä soittelulla ja ystävällisellä asenteella jännitys yleensä laantuu, kun haastattelijaa tulee tutummaksi ajan myötä. Pitkäjänteinen suostuttelutaktiikka on tarpeen joidenkin haastateltavien kohdalla, joten kenttätöihin tarvitaan tarpeeksi aikaa.

30v kiireinen ”liikemies”, virolainen, sovittiin puhelimitse monta kertaa, peruutuksia ja turhia käyntejä, unohteli yms. Kerran tärppäsi, oli paikalla liikkeessään, tohisi koko ajan, mutta selvästi mielti kysymyksiä ja vastasi hyvin, hämmästeli itsekin ja sanoi että minulla oli hyvä tuuri. (Ote haastattelijapalautteesta, syksy 2014)

7.5.1 Lyhytlomake

Mikäli haastateltava uhkasi jäädä kadoksi, sekä UTH-että Maamu-tutkimuksessa voitiin turvautua yhtenä vaihtoehtona **lyhythaastatteluihin**. UTH-haastattelijoiden mielestä tämä vaihtoehto pienensikin katoa. UTH:n lyhytversio oli noin 30 minuutin pituinen puhelinhaastattelu, joka sisälsi työvoimatutkimus-osan sekä muutamia terveyskysymyksiä¹. Mikäli haastateltava suostui normaaliin haastatteluun, mutta ei halunnut käyntihaastattelua, voitiin myös normaali haastattelu tehdä puhelimitse, tarvittaessa kahdessa osassa.

Maamu-tutkimuksen lyhytlomake oli mahdollista täyttää myös postikyselyynä. Postikyselyvastauksia saatiin eniten venäläistaustaisilta (noin puolet venäläistaustaisen lyhytlomakkeista), kun taas somalialais- ja kurditaustaisista vain muutama vastasi postikyselyyn. Pitkiä haastatteluja saatiin yleisimmin kurditaustaisilta (80 %) ja vähiten somalialaistaustaisilta (69 %).

Pieni osa Maamun haastateltavista osallistui vain terveystarkastukseen, eikä halunnut antaa lainkaan haastattelutietoja (0,1–2 %).

¹ Lomakkeen alkuun oli ohjelmoitu kysymys ”tehdäänkö lyhythaastattelu”, jonka perusteella haastatteluohjelma poimii kysymykset joko normaaliin haastatteluun tai lyhythaastatteluun.

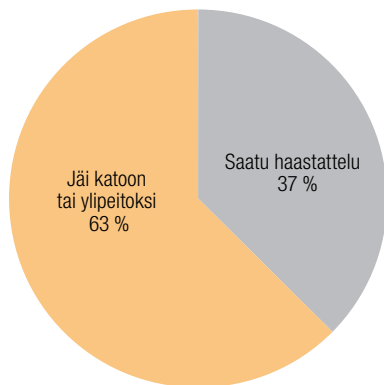
Saaduista UTH-haastatteluista 12 prosenttia oli lyhytlomakehaastatteluja. Maamu-tutkimuksessa lyhyt-haastattelujen osuus vaihteli syntymämaasta riippuen 17–28 prosenttiin.

7.5.2 Katoparit

Kadon pienentämiseksi Tilastokeskuksen haastatte-luorganisaatiossa tehdään katotyötä siirtämällä tai vaihtamalla kieltäytyneitä tai hankalasti tavoitettavia vastaajia haastattelijoiden kesken. Jokaiselle haastatte-lijalle on pääsääntöisesti sovittu samalta alueelta vaki-tuinen katopari, johon haastattelijalla ottaa yhteyttä, jos kohdehenkilöä ei saada kiinni tai hän on kieltäytynyt tutkimuksesta. Yhdessä keskustellen mietitään, mitä toimenpiteitä voisi vielä yrittää. Haastateltavan siirtä-minen katoparille auttoi monissa tapauksissa: kun haas-tattelijan puhelinnumero vaihtuu ja puheluun vastataan todennäköisemmin. Näitä tapauksia käsiteltiin myös haastattelijoiden alueryhmätapaamisissa ja tulkkahaas-tattelijoiden kokouksissa.

Jos aikataulu sallii, kieltäytyneiden tavoittelussa on yleensä hyvä pitää vähintään muutaman viikon tauko ennen kuin uusi haastattelijalla ottaa haastateltavaan yh-teyttä. Monesti kieltäytymisen syynä ollut kiire, huono tuuli tai stressi on voinut hävitä tai henkilökemiat osuvat paremmin yhteen uuden haastattelijan kans-sa. Katotyön onnistumisen kannalta on tärkeää, että tavoittelu aloitetaan heti kenttätöiden alussa. Tällöin mahdollisen kieltäytymisen jälkeen on vielä aikaa teh-dä katotyötä ja jättää haastateltava ”lepäämään” ennen uuden haastattelijan yhteydenottoa. On myös tärkeää, että alkuperäinen haastattelijalla lopettaa suostuttelun ennen kuin haastateltava hermostuu ja kieltäytyy lopul-lisesti tai suostuttelu tuntuu painostukselta. Tällöin ka-toparilla on parempi mahdollisuus suostutella henkilöä myöhempänä ajankohtana.

Kuvio 7.5.2
Katotyön tulokset UTH-tutkimuksessa (n=179)

UTH-tutkimuksessa siirtoja tehtiin muille haastatte-lijoille myös silloin, jos tarvittiin eri sukupuolta oleva tai eri kieltä osaava haastattelijalla. UTH-tutkimuksessa siir-toja katotyöhön tehtiin harmillisen vähän: vain noin 16 prosenttia niistä, joita alkuperäinen haastattelijalla ei saa-nut haastateltua, siirrettiin katotyöhön. Näiden siirtojen osalta katotyö oli kuitenkin hyvin tuloksellista. Kaikista katotyöhön siirretyistä haastateltavista saatiin lopulta yli kolmannes haastateltua (kuviot 7.5.2). Katotyön laajem-paa käyttöä voikin suosittelua muihin tutkimuksiin.

7.5.3 Tulkkien käyttö katotyössä

Katotyössä havaittiin, että mikäli haastateltavan suomen kielen taito on heikko tai luottamus viranomaisiin ei ole vahva, kannattaa haastateltava siirtää tulkkahaas-tattelijalle. Tulkkahaastattelijalla voi kertoa haastateltavalle tutkimuksesta tämän omalla äidinkielellä, jolloin luot-tamus saavutetaan usein helpommin ja tällöin myös haastateltavan suostumus tutkimukseen on selkeämmin tietoinen. Suostuttelun jälkeen tulkki voi sopia haas-tateltajan ja palauttaa haastateltavan takaisin alkuperäisel-le haastattelijalle, kuten alla kuvatussa esimerkissä 1. Tar-vittaessa tulkki voi myös itse tehdä haastattelun tai olla mukana haastattelussa etätulkkausavun avulla (ks. luku 8.4 Tulkkaukset). Maamu-tutkimuksessa saatiin tosin myös päinvastaisia kokemuksia (ks. luku 5), joten on hyödyllistä, jos suostuttelussa voi käyttää tarpeen mukaan sekä oman etnisen ryhmän edustajia että suomalaistaustaisia haastattelijoita.

Esimerkki 1 Suostuttelu tulkin avulla

- 28.4. Haastattelijalla tarkistaa osoitteen, Itella & VRK
- 28.4. Haastattelijalla lähettää kirjeen
- 2.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, henkilö kertoo, että ei ollut saanut kirjettä
- 2.5. Haastattelijalla lähettää kirjeen
- 8.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, henkilö katkaisee puhelun
- 9.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 12.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 13.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 20.5. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 20.5. Haastattelijalla soittaa tulkkille. Tulkki ottaa nimen ja puh.numeron ja soittaa haastateltavalle
- 2.6. Haastattelijalla soittaa tulkkille, joka oli saanut yhteyden ja antoi päivät jolloin voi soittaa ja sopia haastattelusta
- 11.6. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 11.6. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, ei vastaa
- 17.6. Haastattelijalla soittaa haastateltavalle, vastaa ja haastatte-luaila saadaan sovittua
- 25.6. Käynti haastateltavan luona, valmis haastattelu

Haastattelijakoulutuksessa yhtenä suurena huolenai-heena nousi esiin toiminta ”ummikoiden” kanssa: mitä tehdä jos menee tavoittelemaan haastateltavaa kotiovel-

le, mutta mitään yhteistä kieltä ei löydy eikä haastattelija pysty esittelemään tutkimusta eikä sopimaan haastatteluaikaa. Nämä tilanteet osoittautuivat kuitenkin harvinaisiksi. Kenttätöajan puolesta välissä tehtyyn palautekyselyyn mennessä näin oli käynyt vain 13 kertaa (eli n. puoli prosenttia kaikista tavoitelluista henkilöistä). Näissä tapauksissa haastattelijoita neuvottiin mahdollisuuksien mukaan selvittämään, mitä kieltä haastateltava puhuu ja siirtämään haastateltava kyseistä kieltä taitavalle tulkkahaastattelijalle.

7.6 Kenttätöaika

Mitä lyhempi kenttätöaika on, sitä vaikeampaa on päästä hyviin vastausosuuksiin. Haastattelijat tarvitsevat aikaa saadakseen yhteyden tutkittaviin. Myös haastattelujankohdan löytyminen voi olla vaikeaa haastateltavan matkan, kiireisyyden tai vaikka sairauden takia. Mikäli kenttätöaika on alun perin tarpeeksi pitkä tai sitä voi pidentää, on kiireinen tai tutkimukseen kielteisesti suhtautuva haastateltava mahdollista jättää hetkeksi ”leppämään” (ks. edellinen luku). Maamu-tutkimuksessa katoon jääneille tehtiin kahdessa pääkaupunkiseudun kunnassa noin vuoden kuluttua uusi täydentävä tiedonkeruu, jossa vastausosuus nousi merkittävästi. Tämä johtui osittain siitä, että tieto tutkimuksesta oli paremmin tavoittanut kohderyhmään kuuluvat yhteisöt, mutta osittain myös työkäytäntöjen kehittymisestä.

Pitkän kenttätöövaiheen aikana haastateltavan yhteystiedot ovat saattaneet päivittyä rekisteriin – esimerkiksi muuttoilmoituksen seurauksena – silloinkin, kun näitä tietoja ei alun perin löytynyt. Jos haastateltavaan ei ole saatu yhteyttä kenttätöön alussa, kannattaa ottaa yhteyttä uudelleen ja etsiä yhteystietoja vielä kenttätöön loppupuolella. Tänä aikana haastateltava on voinut esimerkiksi palata lomalta, tehdä muuttoilmoituksen tai kuulla tuttaviltaan myönteistä palautetta tutkimuksesta, kuten ystävällisistä ja ammattitaitoisista haastattelijoista.

Pitkä kenttätöaika parantaa siis vastausosuutta, mutta vaikutus syntyy vain, jos tavoittelu aloitetaan heti kenttätöön alussa ja yhteydenottoyrityksiä tehdään säännöllisesti. UTH-tutkimuksessa osa kysymyksistä liittyi tietyn viikon tapahtumiin, mm. työtunteihin ja poissaoloihin. Tällöin on tärkeää saada haastattelu tehtyä mahdollisimman nopeasti kenttätöajan alettua, jotta haastateltava vielä muistaisi viikon tapahtumat kunnolla. Myös katotylle jää enemmän aikaa, kun toimitaan etupainotteisesti. Jotkut haastateltavat saattavat tarvita harkinta-aikaa ensimmäisen yhteydenoton jälkeen, ennen kuin lopullisesti päättävät kantansa haastatteluun osallistumisesta. Tässä välissä asiasta saatetaan käydä

keskustelua muiden samaan yhteisöön kuuluvien henkilöiden kanssa.

Juhlapäivät saattavat vaikuttaa haastateltavien tavoittamiseen, eivätkä kaikki halua silloin vastata haastatteluihin. Eri kulttuureissa on erilaisia juhlia, jotka eivät välttämättä ole samaan aikaan suomalaisten juhlapäivien kanssa. UTH-tutkimuksen haastattelijoille annettiin erillinen lista tavallisimpien juhlapäivien ajankohdasta. Ulkomaalaistaustaisia henkilöitä tavoiteltaessa täytyy ottaa myös huomioon, että iso osa kohderyhmästä matkustaa (aiempaan) kotimaahansa yleisinä lomakausina, kuten kesällä ja jouluna. Tällöin tavoittelua kannattaa aikaistaa entisestään, jotta haastatteluajan ehtisi sopia ennen lomaa.

7.7 Kannusteet

Aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu erityisesti rahallisen kannusteen antamisen lisäävän vastausosuutta vaikeasti tavoitettavissa ryhmissä (Fick & Diehl, 2013). Monissa EU-maiden kansallisissa väestötutkimuksissa on alettu käyttää palkkiona pientä rahasummaa tai lahjakorttia ja havaittu tämän parantavan vastausosuutta (Tolonen ym., 2015). Eettisestä näkökulmasta korostetaan sitä, että kyseessä on ensisijassa kulukorvaus tutkimukseen osallistuneen käyttämästä ajasta tai mahdollisista matkakuluista, jos haastattelu tehdään muualla kuin haastateltavan kotona.

Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa ei suosita kannusteiden käyttöä, esimerkiksi lahjojen tai rahallisen korvauksen antamista haastateltaville. Osallistumisaktiivisuuden parantamiseksi tutkittaville kuitenkin lähetetään joskus kirjeen mukana kiitokseksi esimerkiksi kynä tai tilastojulkaisu tai järjestetään arvonta. Myös THL on havainnut väestötutkimuksissaan, että arvontan järjestäminen tutkimukseen osallistujille herättää kiinnostusta tutkimusta kohtaan.

UTH-tutkimuksessa haastateltaville annettiin heijastin lähinnä houkuttimena kirjekuoren avaamiseen. Maamu-tutkimuksessa tutkimukseen osallistuneille oli arvonta, jossa palkintoina oli muun muassa elokuvalippuja ja kuntosalikäyntejä. Monet Maamu-tutkimukseen osallistuvat pitivät kuitenkin arvontaa olennaisempaan mahdollisuutta saada matkakorvauksia tarvittaessa tai haastattelutilanteessa tarjottua kahvia/teetä sekä terveystarkastukseen osallistuneille tarjottua välipalaa – niitä pidettiin osoituksena arvostuksesta ja vieraanvaraisuudesta. Tosin näitäkin asioita tärkeämmäksi koettiin usein mahdollisuus saada terveystarkastuksesta ja laboratoriotutkimuksista tietoa omasta terveydestä.

UTH-tutkimuksen kenttätöön loppupuolella kerätyn haastattelijapalautteen mukaan haastateltavat olivat

joskus esittäneet palkkiotoiveita 18 prosentille haastattelijoista. Kenellekään palkkiotoiveita ei kuitenkaan ollut esitetty usein.

7.8 Yhteenveto

Aiempien tutkimusten perusteella maahanmuuttajataustaista väestöä on vaikeampi tavoittaa kuin muuta väestöä erityisesti puutteellisten yhteystietojen vuoksi. Ryhmän vastausosuus jää koko väestöä kuvaavissa tutkimuksissa yleensä alhaisemmiksi kuin kantaväestön vastausosuus. Kato vinouttaa tutkimustuloksia. Se on erityisen ongelmallista maahanmuuttajatutkimuksessa siksi, että katoon jää yleensä suhteellisesti enemmän kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia. Puutteellisten tai vanhentuneiden yhteystietojen vuoksi myös ylipeiton osuus voi olla suuri. Ylipeitto muodostuu ennen kaikkea maasta jo pois muuttaneista henkilöistä. UTH:ssa yli-

peiton osuus koko lähtöotoksesta oli yhdeksän prosenttia. Muuten kadon rakenne oli varsin samanlainen kuin useimmissa muissa haastattelututkimuksissa. UTH:ssa haastateltavien tavoittamiseen kului noin kolminkertainen aika verrattuna itse haastatteluun. Puutteellisia yhteystietoja täydennettiin monin eri tavoin: etsimällä Itellan ja väestötietojärjestelmän tiedoista, viitehenkilöiden kautta, internetistä googlettamalla ja niin edelleen. Tavoittelua tehtiin lisäksi muun muassa kotiovikäyneillä. Varsinaisen suostuttelun avuksi käytettiin muun muassa profilointia sekä tulkkeja. Joskus myös muita perheenjäseniä oli suostuteltava, jotta otoshenkilö saatiin haastateltua. Osa otoshenkilöistä, jotka eivät olleet halukkaita pitkään käyntihaastatteluun, suostui lyhympään puhelinhaastatteluun. Kenttätyöhön on syytä varata tarpeeksi aikaa ja otoshenkilöiden tavoittelu on hyvä aloittaa etupainotteisesti. Näin on mahdollista jättää vaikeasti suostuteltava haastateltava välillä ”lepäämään” ja vaikkapa vaihtaa haastattelijaa.

8 Haastattelutilanne

8.1 Haastattelupaikka

UTH-tutkimuksessa haastattelut tehtiin tietokoneavusteisina käyntihaastatteluina. Ensisijaisesti haastattelut tehtiin kotona, mutta tarvittaessa ne voitiin tehdä myös muualla, esimerkiksi kirjastossa tai Tilastokeskuksessa. Maamu- ja UTH-tutkimuksissa havaittiin, että maahanmuuttajista monet valitsevat haastattelupaikaksi mieluummin jonkin julkisen paikan kuin oman kotinsa (taulukko 8.1.1.). Hyvinä haastattelupaikkoina haastattelijat pitivät mm. kirjastoa, kahvilaa, haastateltavan työ- tai opiskelupaikkaa sekä Tilastokeskusta tai THL:sta. Muita mainintoja saivat mm. uima- ja urheiluhallit, kulttuurikeskukset, monitoimi- ja nuorisotalot, muut maahanmuuttajien kohtaamispaikat sekä ABC-huoltoasemien kokoushuoneet. Maamu-tutkimuksessa useimmat haastateltavat (67 %) toivoivat haastattelun tehtäväksi terveystarkastuskäynnin yhteydessä, vaikka tutkimuskäynnistä tuli tällöin pitkä (noin 2–4 tuntia).

Joitakin haastatteluja tehtiin sekä UTH:ssa että Maamussa myös puhelimitse, mikäli vastaaja ei suostunut käyntihaastatteluun tai hänellä oli aikaa vain lyhyt-haastatteluun.

Taulukko 8.1.1
Haastattelupaikka UTH-tutkimuksessa ja Maamu-tutkimuksessa

	UTH %	Maamu %
Käyntihaastattelu kotona	46	13
Käyntihaastattelu muualla	41	83*
Puhelinhaastattelu	12	4**

* sisältää terveystarkastuspaikalla (67 %), THL:n tiloissa (7 %) tai muissa julkisissa paikoissa, esim. kirjastossa (9 %) tehdyt haastattelut

** sisältää myös muutamia muualla kuin julkisilla paikoilla tehtyjä (esim. kaverin luona)

8.2 Haastattelun kesto

UTH -haastattelu kesti keskimäärin 61 minuuttia, mutta aika vaihteli muun muassa vastaajan työllisyyden ja terveydentilan mukaan. Työvoimatutkimuksen osuus kesti 13 minuuttia, ja sen päälle tehtävät perhekysymykset ja työvoimatutkimuksen maahanmuuttajien tilannetta käsittelevä lisätutkimus vajaa 10 minuuttia. THL:n ja TTL:n terveys- ja hyvinvointimoduulin kysymykset veivät haastattelusta valtaosan, reilut 40 minuuttia. Lyhyt-haastattelun kesto oli keskimäärin 30 minuuttia.

Maamu-tutkimuksen haastattelu kesti 1–1,5 tuntia.

8.3 Tulkkaus ja haastattelun kieli

UTH-tutkimuksessa tehtiin haastatteluja sekä tulkattuna että ilman tulkkia. Pääkaupunkiseudulla monikieliset tulkkahaastattelijat tekivät haastattelut itse suoraan halutulla kielellä (24 % kaikista haastatteluista, ks. taulukko 8.4.2.1). Tulkkahaastattelijat auttoivat tarpeen mukaan muita haastattelijointa eri puolilla Suomea tulkkamalla haastattelukysymykset kohdekielelle puhelimen tai videoyhteyden avulla (3 % kaikista haastatteluista). Kokemus osoitti, että tulkkaus on paras tehdä rauhallisessa paikassa, sillä joissakin tapauksissa taustameteli häiritsi tulkkausta.

Suomenkieliset tilastohaastattelijat tekivät valtaosan (68 %) haastatteluista ilman tulkin apua. Haastattelut tehtiin tietokoneavusteisena käyntihaastatteluina (CAPI), jolloin tutkimuslomakkeen kielen vaihtaminen oli helppoa myös kesken haastattelun. Haastattelijat saattoi tarpeen vaatiessa näyttää kysymyksen tietokoneelta vastaajan äidinkielellä, mikäli vastaaja ei ymmärtänyt suomea tarpeeksi hyvin ja tulkkia ei ollut saatavilla. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmatonta, jos haastateltavalla on heikko lukutaito tai hän ei osaa tarpeeksi hyvin suomea kysyäseen tarkennuksia epäselviin kysymyksiin. Kun kysymykset näytetään tietokoneen ruudulta, ongelmana on lisäksi se, että myös ”ei osaa sanoa” -vaihtoehto on näkyvässä ja houkuttelee helposti vastaajaa valitsemaan sen. Koska haastattelutilanteessa tätä ei osaa sanoa-vaihtoehtoa ei lueta ääneen, se ei saisi olla näkyvillä silloinkaan, kun kysymys näytetään haastateltavalle. Tämä tulisi huomioida ohjelmoinnissa.

Yli 15-vuotiaista perheenjäsenä tai ystävänä käytettiin tulkkina (5 %) vain siinä tapauksessa, että haastateltava ei osannut mitään niistä kielistä, joille haastattelulomake oli käännetty tai tulkkia ei ollut saatavilla. Tietosuojasysteistä osa henkilökohtaisemmista kysymyksistä jätettiin tällöin pois. (Ks. luku 3.6 ja liite 3).

Tulkkahaastattelijoiden käyttö UTH:n kenttätöiden alussa ei ollut kovin vilkasta: kenttätöajan puolesta välissä 65 prosenttia haastatteliijoista ei ollut pyytänyt apua

Taulukko 8.3.1
Haastattelutapa UTH-tutkimuksessa

tilastohaastattelijoiden yksin tekemät haastattelut	68 %
tulkkahaastattelijoiden yksin tekemät haastattelut	24 %
etätulkattu haastattelu	3 %
perheenjäsen tulkkaama haastattelu	5 %

tulkeilta kertaakaan ja vain 19 prosenttia oli pyytänyt sitä useammin kuin kerran.

Suurin syy (65 %) tulkkien vähäiseen käyttöön kenttätöiden alussa oli haastattelijapalautekyselyn mukaan se, ettei tulkkia haastattelijoiden mukaan tarvittu: haastateltavat osasivat joko suomea, ruotsia tai englantia. Näyttämällä tehdyt haastattelut sekä perheenjäsenten tai tuttavien käyttö tulkkinä olivat seuraaviksi suurimmat syyt tulkkien vähäiseen käyttöön. Muiksi syiksi etätulkkauksen vähäiseen käyttöön mainittiin mm. vaikutelma videoyhteyden ja puhelimen hankalasta ja epävarmasta toimivuudesta. Kaikkien kielten tulkkia ei myöskään ollut saatavilla (puola, vietnam, thai) ja joskus haastateltava ei halunnut tulkkia.

Tärkein syy etätulkkauksen vähäiseen käyttöön lie-nee kuitenkin ollut pikemminkin epävarmuus kokeilla uutta työtapaa kuin käytännön ongelmat. Koulutuksessa tulkkausta ei ehditty harjoittelemaan tarpeeksi; tulkkaustilanne koettiin pelottavaksi tai epämiellyttäväksi ja tulkit miellettiin etäisiksi tilastohaastattelijoilta. Vasta kun tähän asiaan kiinnitettiin huomiota, tulkeille alkoi tulla runsaasti yhteydenottoja. Haastattelutyön organisoimisessa onkin syytä jatkossa ottaa huomioon, että uusia työmenetelmiä, kuten tulkin apua, ei välttämättä kokeilla, mikäli työnjohto ei siihen päättäväisesti kannusta.

Myös haastattelijoiden palautekommenteissa todettiin, että alussa välteltiin tulkin käyttöä, mutta ensimmäisen kerran jälkeen tulkkia käytettiin aina tarvittaessa

”Itsekin välttelin tulkin käyttämistä, se tuntui jotenkin monimutkaiselta, videra ym. (eli turha ennakoasenne) kunnes sitten eka kerran käytin ja toisenkin kerran käytin ja huomasiin että sehän menikin hyvin kun totteli tulkin ohjeita. Eli olin jotenkin ennakkoluuloinen, en oikein luottanut. Nyt sitten käytän tulkkia aina kun mahdollista.” (Ote haastattelijapalauteesta, syksy 2014)

”Tulkin käytön mahdollisuus erittäin tärkeää. Aina-kin yksi haastattelu jäänyt kadoksi, koska sen kielen tulkkaajaa ei ollut käytössä (albania) ja ainakin kaksi haastattelua saatu tulkkauksen ansiosta. Huom! tulkin ammattitaito myöskin erittäin tärkeä.” (Ote haastattelijapalauteesta, syksy 2014)

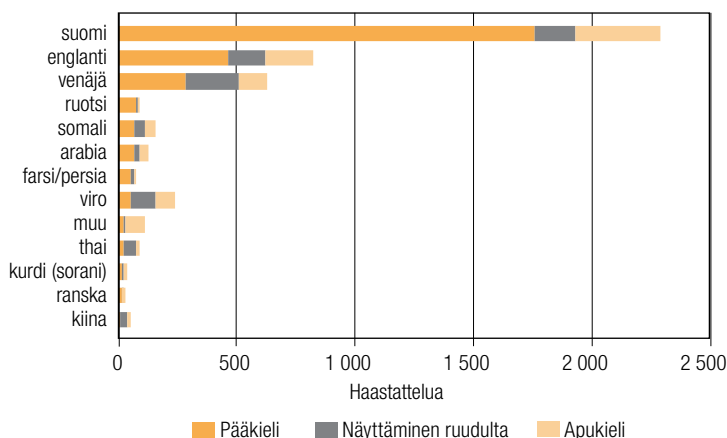
Haastatteluista noin 60 prosenttia tehtiin joko kokonaan tai pääasiassa suomeksi. Osassa haastatteluja suomea käytettiin apukielenä tai näyttämällä kysymyksiä tietokoneen ruudulta suomeksi silloinkin, kun haastattelu tehtiin jollain muulla kielellä (kuvio 8.3.1). Suomen kielen laaja käyttö on linjassa myös EU-Midis-tutkimuksen kokemusten kanssa, jossa venäjänkielisistä vastaajista 60 prosenttia ja somalian kielisistä 79 prosenttia halusivat tehdä haastattelun suomeksi (FRA, 2009, 58). Tilastokeskuksen vuonna 2002 tekemässä Mamelotutkimuksessa somalialaisista 64 prosenttia ja vietnamilaisista 53 prosenttia haastateltiin ilman tulkkia; venäläisistä 46 prosenttia ja virolaisista 72 prosenttia palautti suomenkielisen lomakkeen (Tilastokeskus, 2003, 45–46). Myös Maamu-tutkimuksessa osa tutkittavista olisi halunnut suomenkielisen haastattelun, mutta tätä vaihtoehtoa ei haastateltaville tarjottu, vaan pitkät haastattelut tehtiin omakielisinä ja vain lyhythaastatteluja ehdotettiin tarvittaessa suomenkielisinä.

UTH:ssa suomen jälkeen seuraavaksi yleisin (16 %) haastattelukieli oli englanti, jota käytettiin yleisesti monissa ryhmissä, erityisesti jos omakielistä lomaketta ei ollut saatavilla. Seuraavaksi yleisin kieli oli venäjä (10 %), jota käyttivät lähinnä sitä äidinkielenään puhuvat.

Muu kuin suomi, englanti, venäjä tai ruotsi oli pääkielenä vain noin 10 prosentissa haastatteluista. Suomen- ja englanninkielisissä haastatteluissa käytettiin muita kieliä apukielenä (18 %) tai näyttämällä tietokoneen ruudulta

Kuvio 8.3.1

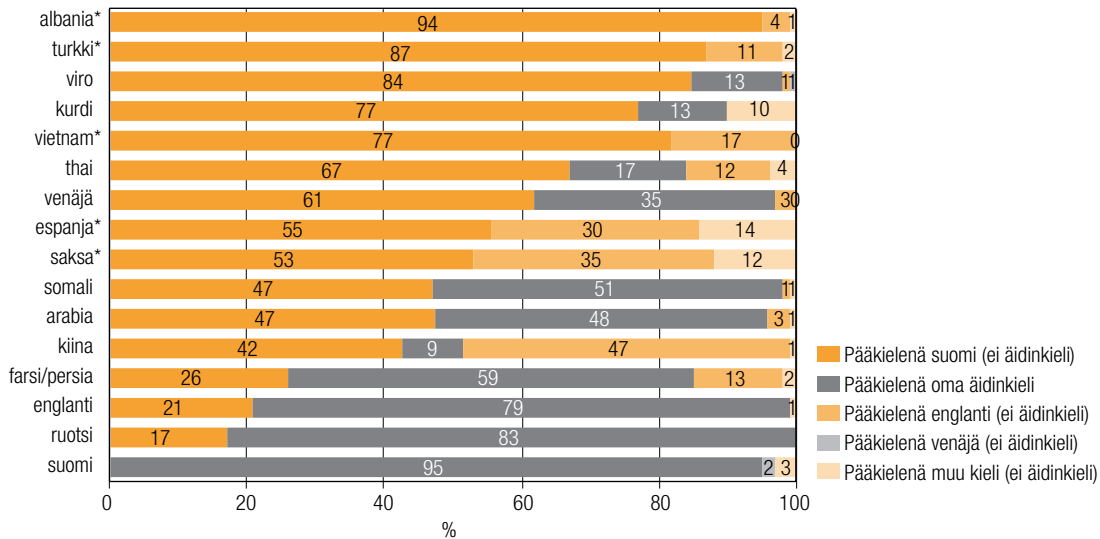
UTH-haastatteluissa käytetyt kielet

Kuvio 8.3.2

UTH-haastattelujen pääkieli vastaajien äidinkielen mukaan, %

* omakielistä lomaketta ei ollut saatavilla

kieliversioita (19 %). Esimerkiksi virolaisista 84 prosenttia haastateltiin pääasiassa suomeksi (kuvio 8.3.2), mutta noin puolessa näistä suomenkielisistä haastatteluista käytettiin viroa apukielenä tai ruudulta näyttämällä. Ruotsi oli pääkielenä 3 prosentissa haastatteluja.

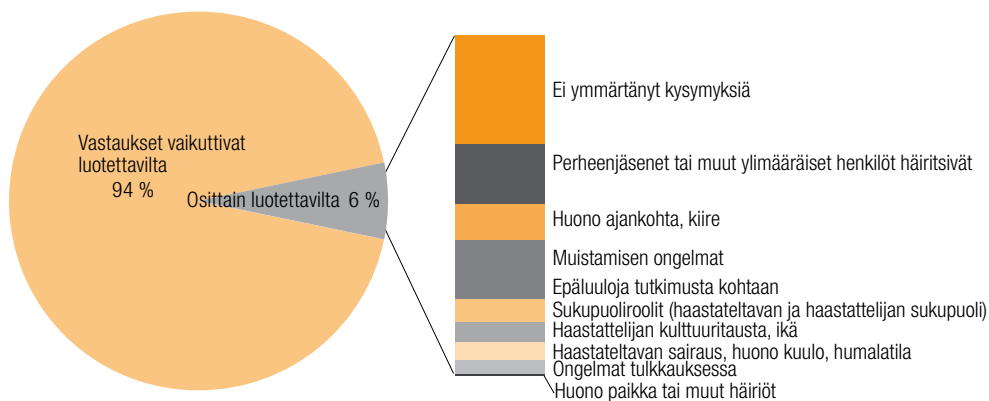
Maamu-tutkimuksen haastattelu toteutettiin tietokoneavusteisena (CAPI Blaise-ohjelmalla). Ainoastaan niissä tapauksissa, jolloin tietokoneen käytössä ilmeni hankaluuksia, haastatteluissa käytettiin paperilomakkeita ja vastaukset tallennettiin myöhemmin samalla ohjelmalla. Haastattelu oli mahdollista tehdä joko tutkittavan omalla äidinkielellä (venäjän kieli, somalin kieli tai kurdin kielen soranin murre) tai suomen kielellä. Myös tiedote ja suostumus olivat käytössä sekä tutkittavan äidinkielellä että suomen kielellä.

8.4 Vastausten luotettavuus ja ongelmat haastattelutilanteessa

UTH-tutkimuksen haastattelijat arvioivat palautekyselyssä saamansa haastattelutiedot valtaosin luotettaviksi. Niissä harvoissa tapauksissa (6 % aineistosta, kuvio 8.4.1), joissa vastaukset arvioitiin vain osittain luotettaviksi, yleisimpänä luotettavuutta vähentäneenä tekijänä pidettiin sitä, että haastateltava ei ymmärtänyt kysymyksiä. Muina luotettavuutta heikentävinä tekijöinä mainittiin yksittäistapauksissa muun muassa haastateltavan epäluulo tutkimusta kohtaan, muiden perheenjäsenien läsnäolo, muistamisongelmat, haastateltavan

Kuvio 8.4.1

Haastattelijan arvio UTH-haastattelujen luotettavuudesta sekä syyt luotettavuuden heikentymiseen

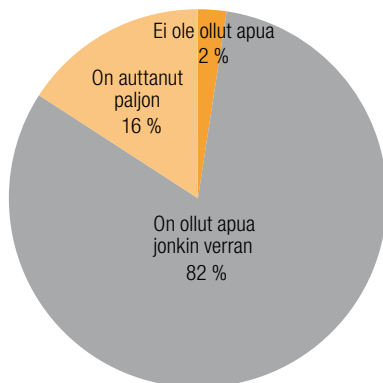
sairaus tai päihdeongelma sekä etätulkauksen tekniset ongelmat. Sen sijaan haastattelijan kulttuuritaustalla oli haastattelijoiden omasta mielestä vaikutusta vastausten luotettavuuteen äärimmäisen harvoin ja sukupuolella ei lainkaan.

8.4.1 Haastattelustandardit ja kieliongelmat

UTH-haastatteluista suurimmassa osassa (58 %) kysymykset voitiin esittää niin kuin ne oli lomakkeelle kirjoitettu; haastateltavan suomen kielen taito oli toisin sanoen riittävän hyvä tai haastattelu tehtiin suoraan hänen omalla äidinkielellään. UTH-kokemukset ovat samansuuntaisia EU-Midis-tutkimuksen kanssa, jossa 67 prosentissa haastatteluista ei ollut kielitaitoon ja ymmärtämiseen liittyviä ongelmia (FRA, 2009, 58).

Reilussa kolmanneksessa UTH-haastatteluja selkokieltä ja apusanoja käytettiin kuitenkin jonkin verran, ja seitsemässä prosentissa haastatteluista selkokieltä käytettiin paljon. Standardimuotoiset kysymykset ovat usein kielellisesti vaativia ja lomaketestauksen aikana vaikeiksi havaittuihin kysymyksiin tehtiinkin selkoversioita tai lisättiin apusanoja vaikeiden termien selittämistä varten (ks. kappale 3.2). Palautekyselyyn vastanneista haastatteliijoista (n=109) 25 prosenttia ei ollut kertaakaan käyttänyt selkokysymyksiä, mutta niistä (75 %) jotka olivat selkoversioita kokeilleet, lähes kaikki olivat sitä mieltä, että selkokysymyksistä oli ollut apua joko paljon tai jonkin verran (kuvio 8.4.1.1). Mikäli siis alkuperäisen kysymysmuotoilun säilyttäminen on tärkeää esimerkiksi aikasarjojen säilyttämisen takia, voi selkoversioiden kehittäminen varsinaisten kysymysten rinnalle olla kannattava vaihtoehto.

Kuvio 8.4.1.1
Selkokysymyksiä ja apusanoja käyttäneiden haastattelijoiden kokemus niiden hyödyllisyydestä, haastattelijapalauete 2014 (N=109)

Englannin kielissä haastatteluissa ongelmana oli joissakin tapauksissa haastateltavan heikko englannin kielen taito, sillä englanninkielisen haastattelun halunneista monet eivät puhuneet kieltä äidinkielenään. Selkokielistäminen olisi voinut olla hyödyllistä myös englannin kieliseen käännökseen. Omakielinen haastattelijä osoitautui tärkeäksi lukutaidottomille tai heikosti lukeville vastaajille, joille omakielisten kysymysten lukeminen lomakkeelta oli vaikeaa tai mahdotonta.

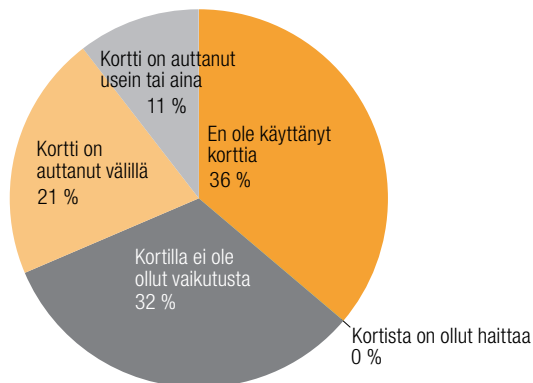
Kuten muissakin haastattelututkimuksissa, myös UTH:ssa näkyi sosiaalisen suotavuuden (esim. Kreuter, Presser & Tourangeau, 2008) vaikutus, mikä heikentää vastausten luotettavuutta. Haastattelijat kertoivat muutamien haastateltavien vastanneen kysymyksiin niin, että heistä ja heidän elämästään muodostuisi haastattelijalle todellisuutta myönteisempi kuva, ja jotkut haastateltavat pyrkivät miellyttämään haastattelijaa antamalla ”oikeita” vastauksista kysymyksiin. Muutamat vastaajista teeskentelivät mieluummin ymmärtävänsä kysymyksen kuin pyysivät lisäselvitystä haastattelijalta.

Myös erilaisista vuorovaikutustyyleistä ja tottumattomuudesta standardoituun haastatteluun suljettuine vaihtoehtoinen aiheutui joissakin tapauksissa laatuongelmia (ks. myös kappale 3.3). UTH-haastattelussa suurin osa kysymyksistä oli strukturoituja, mutta myös avokysymyksiä käytettiin. Haastattelijapalauteen perusteella avokysymyksiä olisi voinut olla enemmänkin, jotta haastateltavat olisivat voineet kertoa koettuja epäkohtia tai hyväksi havaittuja asioita ja kokemuksia. Esimerkiksi kaikki haastateltavien kokemukset puutteellisista palveluista ja huonosta kotouttamisesta eivät tulleet ilmi strukturoitujen kysymysten kautta.

Vastaajien epäluottamus tutkimuksen tietosuojaan voi merkittävästi heikentää saatujen vastausten luotettavuutta. Luottamuksen lisäämiseksi UTH:ssa laadittiin erillinen tietosuojakortti, joka käännettiin useille kielille (ks. myös kappale 3.4). Haastattelijapalauteen perusteella tietosuojakorttia käyttäneistä haastatteliijoista noin puolet oli sitä mieltä, että kortin esitleminen haastattelun alussa tai lähettäminen etukäteen oli auttanut luottamuksen rakentamisessa (kuvio 8.4.1.2). Huomattavaa on kuitenkin se, että reilu kolmannes haastatteliijoista ei ollut kertaakaan käyttänyt korttia. Tässäkin yhteydessä uusien työvälineiden käyttöönottoon tarvitaan rohkaisua koulutuksessa ja työnohjauksessa.

UTH:ssa osa kysymyksistä, kuten työtuntien määrä, kohdistettiin tiettyyn ennalta määrättyyn viikkoon, jotta tulokset edustaisivat paremmin eri vuodenaikojen tilannetta (esim. lomien vaikutus). Mikäli haastatteluja ei saatu tehtyä heti tämän ennalta määrätyn viikon jälkeen, oli haastateltavan toisinaan vaikea muistaa kyseisen viikon tapahtumia, esimerkiksi sairauspoissaolojaan töistä. Haastatteliijoille annettiin näitä tilanteita varten kalente-

Kuvio 8.4.1.2
Tietosuojakortin käyttö UTH-tutkimuksessa,
haastattelijapalaute 2014 (N=105)

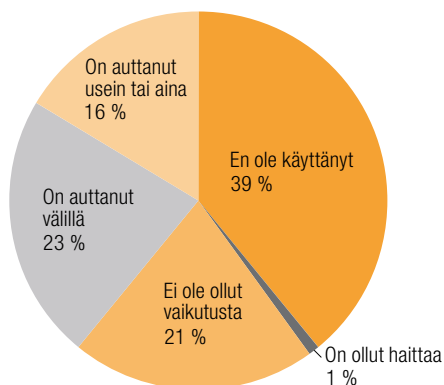
ri, josta viikon saattoi konkreettisesti näyttää. Kalenteria käyttäneistä haastatteliijoista noin kaksi kolmesta oli sitä mieltä että kalenteri auttoi muistamiseen joko usein, aina tai välillä (kuvio 8.4.1.3). Haastatteliijoista 40 % ei kuitenkaan ollut kertaakaan käyttänyt kalenteria.

Osa UTH-haastattelun kysymyksistä, esimerkiksi palveluiden käyttöön ja ongelmiin liittyen, viittasi edeltäviin 12 kuukauteen. Moni pitkään Suomessa asunut vastaaja olisi kuitenkin ollut halukas kertomaan myös vanhemmista kokemuksistaan. Suomeen muuttamisen jälkeen heti alkuvaiheessa ongelmia on saattanut olla paljonkin viranomaisten ja palveluiden kanssa. Jatkotutkimuksessa kannattaakin harkita myös maahanmuuton alkuvaiheen kokemusten kartoittamista.

8.4.2 Sijaisvastaajan käyttäminen

Jos jokin vamma tai sairaus, kognitiiviset tai vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat (esim. dementia, kuurous) es-

Kuvio 8.4.1.3
UTH-haastattelijoiden näkemys kalenterin vaikutuksesta tutkimusviikon tapahtumien muistamiseen (N=110)

tivät itsenäisen vastaamisen, haastattelu voitiin toteuttaa omaisen tai läheisen kanssa tai tämän avustamana. Sijaisvastaajat ovat tyypillisesti muita perheenjäseniä (puoliso, vanhempi, aikuinen lapsi). Sijaisvastaajaa käytettiin sekä UTH-tutkimuksessa että Maamu-tutkimuksessa. Maamu-tutkimuksessa sijaisvastaaja antoi vastauksen noin 1 % kaikista haastatteluista. UTH-tutkimuksessa vastaava osuus oli 2,6 prosenttia (taulukko 8.4.2.1). Mikäli haastattelu tehtiin sijaisvastaajan kanssa, esitettiin vain tosiasiakysymykset (esim. koulutustausta tai työmarkkina-asema), mutta mielipidekysymykset jätettiin luotettavuussyistä kysymättä.

Taulukko 8.4.2.1
Sijaisvastaajan käyttö UTH-tutkimuksessa

	N	%
Vastasi itse	3 227	97,4
Puoliso vastasi	31	0,9
Isä, äiti, lapsi, veli sisar vastasi	40	1,2
Joku muu vastasi	14	0,4

8.4.3 Perheenjäsenet haastattelutilanteessa

Joissakin perheissä puoliso ja/tai muut perheenjäsenet haluavat osallistua haastattelutilanteeseen, ja jopa haastatteluun, mitä kuitenkin tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää. Maamu-tutkimuksessa noin 90 prosenttia pitkistä haastatteluista toteutui kahden kesken haastateltavan kanssa. Haastateltavan perheenjäseniä, ystäviä tai sukulaisia oli läsnä useimmin somalialaistaustaisten (21 %) ja kurditaustaisten (17 %) haastatteluissa, vähiten venäläistaustaisilla (4 %).

UTH-tutkimuksessakaan muiden henkilöiden läsnäoloa ei aina voitu välttää, vaikka haastatteliijoita neuvottiin painottamaan, että haastattelu koskee vain haastateltavaa ja että haastattelu olisi hyvä tehdä rauhassa esimerkiksi toisessa huoneessa. Noin joka neljännessä haastattelussa oli haastateltavan lisäksi läsnä myös vähintään yksi muu henkilö, tavallisimmin haastateltavan lapset tai muut perheenjäsenet. Haastattelijan arvion mukaan nämä henkilöt eivät yleensä vaikuttaneet haastatteluun mitenkään (52 %), mutta monesti he avustivat haastattelussa (35 %) tai suorastaan häiritsevät haastattelua (8 %) (Taulukot 8.4.2.2 – 8.4.2.3). Jos vaikutti, että haastateltava ei halunnut vastata

Taulukko 8.4.2.2
Haastattelutilanteessa paikalla olleet henkilöt UTH-tutkimuksessa

	N	%
1 Paikalla vain haastateltava	2 487	77
2 Paikalla haastateltavan puoliso, lapsia, perheenjäseniä tai ystäviä	696	21
3 Joku muu / ei osaa sanoa	79	2

Taulukko 8.4.2.3

UTH-haastattelutilanteessa paikalla olleiden henkilöiden vaikutus haastattelutilanteeseen

	N	%
1 Avustivat haastattelussa	301	40
2 Häiritsivät	63	8
3 Eivät vaikuttaneet mitenkään	370	49
4 EOS	20	3

joihinkin kysymyksiin muiden läsnä ollessa, voitiin käyttää vastauskortteja tai näyttää kysymys ja vastausvaihtoehdot tietokoneen näytöltä (ks. luku 3.6). Haastattelijoiden arvion mukaan muiden perheenjäsenten läsnäolo kuitenkin vaikutti joissakin tapauksissa vastausten luotettavuuteen.

8.4.4 Haastattelijoiden kokemukset arkaluontoisten ja henkilökohtaisten kysymysten esittämisestä

Maamu-tutkimuksen ja THL:n muiden terveystutkimusten kokemusten perusteella yksi tärkeimpiä seikkoja sensitiivisten kysymysten esittämisessä on haastattelijan neutraali ammatillinen suhtautuminen tutkittavaan aiheeseen. UTH-tutkimuksen haastattelijakoulutuksen yksi tärkeä tavoite olikin tutustuttaa haastattelijat kysymysten taustoihin ja luoda heille ammatillista varmuutta ja itseluottamusta kysymysten esittämiseen. Haastattelijoita neuvottiin esittämään mahdollisesti arkaluontoisiksi koetut kysymykset tavanomaisina terveyden ja hyvinvoinnin kannalta tärkeitä tietoina, joita tarvitaan palvelujen kehittämiseksi ja ongelmien ja sairauksien ehkäisemiseksi. Koulutuksessa sovittiin, että haastateltava voi tarvittaessa muistuttaa, että tutkijoiden kiinnostus ei kohdistu hänen henkilökohtaisiin asioihinsa, vaan näiden ongelmien ja kokemusten yleisyyteen.

Haastattelijat kokivat kaikkein sensitiivisimmiksi kysymyksiksi seksuaaliseen väkivaltaan ja abortteihin liittyvät kysymykset. Väkivallasta ei haluttu puhua ja jotkut haastateltavat halusivat sivuuttaa kysymyksen kokonaan. Aborttikysymysten kohdalla useimmat vastasivat – myös mieshaastattelijalle – mutta osa pyysi hypäämään koko kysymyksen yli. Abortit eivät ole kaikissa maissa laillisia, ja monissa kulttuureissa niihin suhtaudutaan hyvin kielteisesti. Keskenmenoon liittyvä kysymys ei tuntunut yhtä arkaluontoiselta, koska keskenmenoja tapahtuu omasta toiminnasta riippumatta. Tyttöjen ympärileikkaukseen liittyvissä kysymyksissä haastattelijat eivät havainneet erityisiä ongelmia – toisin kuin monet heistä etukäteen ennakoivat.

Pakolaisina Suomeen tulleilta kysyttiin koetuista väkivaltatapahtumista kuten sodasta, luonnonkatastrofeista, tulipaloista, väkivallan näkemisestä tai kokemisesta ja

vangiksi tai kidutetuksi joutumisesta. Näihin kysymyksiin yleensä vastattiin eikä kieltäytymisiä juuri tullut.

Haastattelijoiden arvion mukaan jotkut haastateltavat kokivat alkoholin käyttöön liittyvät kysymykset arkaluonteisiksi. Ne vastaajat, joiden kulttuuri kieltää alkoholin käytön kokonaan, sanoivat olevansa absoluutisteja, vaikka haastattelija saattoi itse epäillä tätä. Myös Maamu-tutkimuksen haastattelijat arvioivat, että alkoholin käyttö olisi saattanut olla helpompaa raportoida, jos haastattelija ei olisi ollut oman kulttuurin edustaja.

Painon ja pituuden kysymiseen haastateltavat suhtautuivat haastattelijoiden mielestä yleensä melko neutraalisti; osa tosin piti kysymystä hyvin henkilökohtaisena eikä vastannut mielellään. Naiset olivat tätä mieltä useammin kuin miehet.

Haastattelijoiden arvion mukaan haastateltavat eivät kokeneet lääkärin toteamia sairauksia koskevia kysymyksiä erityisen sensitiivisinä. Käytännössä on kuitenkin vaikea arvioida vastausten luotettavuutta. Sen sijaan mielen-terveyspalveluiden käytön kysymisen haastateltava saattoi joskus kokea loukkaavaksi, jos ajatteli kysymyksen viittaavan jo hyvin vakaviin mielen-terveysongelmiin ja sairaalahoidon tarpeeseen. Useat haastattelijat totesivat, että mielen-terveys- ja päihdepalveluiden kysyminen samassa kysymyksessä ei ole toimiva ratkaisu. Nämä palvelut ovat suurelle osalle vastaajista täysin eri asioita, minkä vuoksi ne pitäisi myös kysyä kahdessa erillisessä kysymyksessä.

Lomakekäännöksen työstämisessä tuli esiin, että somalin kielestä puuttuu sana ”masennus”. UTH:n tulkkihaastattelijoiden mukaan harras muslimi ei välttämättä koe edes voivansa olla masentunut, koska uskoo elämänsä olevan korkeamman voiman johdattamaa. Jo aiemmissa tutkimuksissa (esim. Kuittinen ym. 2014; Mölsä 2010) on havaittu, että mielen-terveyden sanasto ja käsitteistö on somalin kielessä erilainen kuin länsimaisessa biolääketieteessä, mikä voi vaikeuttaa kysymyksiin vastaamista.

Haastattelijoiden mukaan kysymys hampaiden harjaamiskerroista huvitti monia, mutta aiheutti myös suuttumusta ja loukkaantumista. Jotkut haastateltavat ilmeisesti kokivat kysymyksen mahdolliseksi arvosteluksi hygienian puutteesta. Olisikin ollut luontevampaa esittää kysymys yhdessä esimerkiksi hammassärkyjä tai hammaslääkäripalvelujen käyttöä mittaavien kysymysten kanssa, kuten yleensä tehdään. UTH-tutkimuksen pituutta tuli kuitenkin karsia, minkä vuoksi suun-terveyden kysymysten määrää oli supistettu.

8.4.5 Avun tarjoaminen

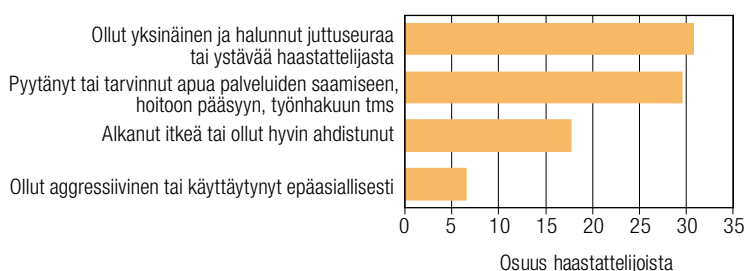
UTH-haastattelijoiden koulutuksessa varauduttiin siihen, että esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja kidutuksesta kysyminen saattaa tuoda joillekin haastateltaville mieleen ahdistavia muistoja. Tämä oli havaittu jo Maamu-tutkimuksessa.

UTH-haastatteliijoille korostettiin koulutuksessa, ettei heidän tehtävänä ole yrittää toimia terapeutina, vaan tarvittaessa pitää tällaisissa tilanteissa pieni tauko ja yrittää jatkaa haastattelua normaaliin tapaan. Näissä tilanteissa haastattelijat etenee aina haastateltavan ehdoilla, mutta pyrkii silti mahdollisuuksien mukaan saamaan täsmälliset vastaukset kaikkiin kysymyksiin. Jos UTH-tutkimuksessa haastateltava toi selvästi esille haluavansa apua häntä vaivaavaan terveysongelmaan, haastattelijat jätti hänelle erillisen tiedotteen, niin sanotun yhteystietokortin, jossa oli tietoja apua tarjoavista paikoista ja puhelinpalveluista. Ensimmäisenä ehdotettiin yhteyden ottamista oman kunnan terveyskeskukseen, mutta sen lisäksi listattiin myös muita tahoja, muun muassa järjestöjen tarjoamia tukipalveluita, jotka antavat neuvoja erilaisissa elämäntilanteissa oleville tai erityisesti maahanmuuttajille. Haastattelijoiden ohjeissa korostettiin, että on tärkeää kertoa haastateltavalle, että Suomessa on mahdollista saada apua ja hoitoa erilaisiin ongelmiin, myös henkisiin ja mielenterveyteen liittyviin vaikeuksiin. Koulutuksessa keskusteltiin siitä, että haastattelijan tehtävänä ei ole ottaa kantaa haastateltavan elämäntilanteeseen tai valintoihin, eikä neuvoa hakeutumaan hoitoon, ellei haastateltava tätä itse tuo esille.

Maamu-tutkimuksen tutkijalääkäri vastasi tarvittaessa tutkittavien kyselyihin sekä otti yhteyttä henkilöihin, joilla oli terveystarkastuksessa ilmennyt tutkimusten tai hoidon tarvetta. Tutkimushoitajat konsultoivat lääkäriä tai kokenutta vastaavaa tutkimushoitajaa tarvittaessa, esimerkiksi hoitonohjauksessa. Hoitonohjaustarpeet olivat hyvin monenlaisia ja vaihtelivat esimerkiksi ihottuman hoidosta lääkäriajan varaamiseen ja Kelalta tulleen kirjeen suulliseen kääntämiseen. Tutkimushoitajille oli koottu kansioon tietoa tutkimuskuntien ja järjestöjen tarjoamista palveluista. Heidän valmiutensa vastata tutkittavien avuntarpeisiin kuitenkin vaihtelivat kieli- ja koulutustaustaan riippuen, ja osa tutkimushoitajista koki tämän osan työstään kuormittavana.

Kuvio 8.4.4.1

Osuus haastatteliijoista, jotka olivat kohdanneet eri tavalla haastavia haastattelutilanteita vähintään kerran, haastattelijapalaute 2014 (N=108), %

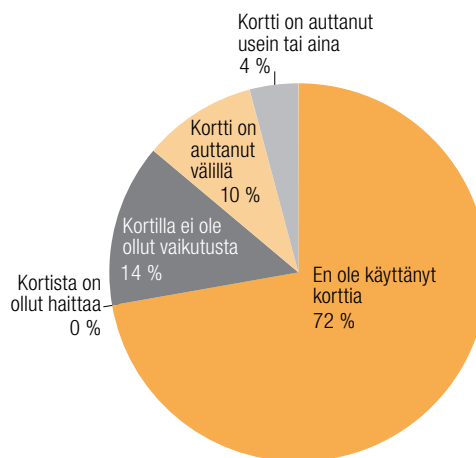

Palautekyselyyn vastanneista UTH-haastatteliijoista 18 prosenttia oli kohdannut vähintään yhden itkevän tai ahdistuneen haastateltavan ja 7 prosenttia oli tavannut aggressiivisen haastateltavan (kuvio 8.4.4.1). Lähes joka kolmannelta haastattelijalta haastateltava oli pyytänyt apua palveluihin liittyen. Samoin lähes joka kolmas haastattelijat oli haastatellut yksinäisyydestä kärsivää henkilöä, joka toivoi haastattelijasta itselleen keskusteluseuraa tai ystävää.

Haastattelijapalautteeseen vastanneista haastatteliijoista 28 prosenttia oli käyttänyt apua antavien tahojen yhteystietokorttia ainakin kerran (kuvio 8.4.4.2). Korttia käyttäneistä noin puolet koki siitä olleen apua välillä tai usein. Yhteystietokortti oli hyvä apuväline haastatteliijoille niissä tilanteissa, joissa haastateltava koki tarvitsevänsä apua ja jäi ehkä yksin haastattelun jälkeen tunnemyrskyn keskelle. Haastattelijat kokivat, että kortista olisi ollut vielä enemmän hyötyä, jos se olisi sisältänyt myös työnhakuun liittyvää tietoa. Tätä tietoa voisi olla hyvä lisätä tiedotteeseen vastaavissa tiedonkeruissa.

Kuvio 8.4.4.2

Apua antavien tahojen yhteystietokortin käyttö ja haastattelijoiden näkemys sen toimivuudesta haastavissa haastattelutilanteissa (N=72), %

8.5 Yhteenveto

UTH-tutkimuksen noin tunnin kestäneet haastattelut tehtiin tietokoneavusteisina käyntihaastatteluina haastateltavan kotona tai jollain julkisella paikalla, kuten kirjastossa. Pieni osa haastatteluista tehtiin puhelimitse. Kokeneet tilastohaastattelijat tekivät valtaosan haastatteluista itse ilman tulkin apua. Tulkkihaastattelijat tekivät haastattelut pääkaupunkiseudulla suoraan halutulla kielellä ja auttoivat tarpeen mukaan muualla Suomessa työskenteleviä haastattelijoina tulkkamalla haastatteluja. Perheenjäsentä tai ystävää käytettiin tulkkina pienessä osassa haastatteluja. Tulkkihaastattelijoihin turvautumista hidasti kenttätöön alussa haastattelijoiden epävarmuus uutta työtapaa kohtaan. Kenttätöön kuluessa etätulkkauksen käyttö vilkastui. Yli puolet haastatteluista tehtiin joko kokonaan tai pääosin suomeksi, noin joka kuudes englanniksi ja joka kymmenes venäjäksi. Muu kieli kuin suomi, ruotsi, englanti tai venäjä oli joka kymmenennen haastattelun pääkieli. Reilussa

kolmanneksessa haastatteluja käytettiin apuna selko-kieltä tai apusanoja.

UTH-haastattelijat arvioivat saamansa haastattelu-tiedot pääosin luotettaviksi. Joissakin harvoissa tapauksissa luotettavuutta vähensivät ymmärtämisen liittyvät ongelmat, muistamisongelmat, epäluulo, muiden perheenjäsenten läsnäolo tai etätulkkauksen tekniikkaan liittyvät ongelmat. Haastattelijoiden mukaan haastattelut kokivat kaikkein sensitiivisimmiksi kysymykset, jotka liittyivät seksuaaliseen väkivaltaan ja abortteihin sekä jossain määrin myös alkoholin käyttöön ja mielen-terveyspalveluiden käyttöön. Haastattelijat oli ohjeistettu, miten toimia tilanteissa, joissa haastattelukysymykset laukaisivat haastateltavissa ahdistavia muistoja tai tunteita. UTH-tutkimuksessa haastattelijat oli ohjeistettu antamaan haastateltavalle erityinen yhteystietokortti, jossa oli erilaisten apua ja palveluja tarjoavien tahojen yhteystietoja. Maamu-tutkimuksessa tutkimushoitajille oli koottu kansioon tietoa tutkimuskuntien ja järjestöjen tarjoamista palveluista ja tarpeen vaatiessa tutkimushoitajat ohjasivat tutkittavia hoitoon.

9 Viestintä

Osa ulkomaalaistaustaisista saattaa suhtautua viranomaisiin ja erilaisiin kyselyihin varautuneesti. Tämä on ymmärrettävä reaktio esimerkiksi henkilöltä, jonka lähtömaassa korruptio on yleistä tai joka on kohdannut hankaluuksia viranomaisten kanssa toimiessaan. Tämän vuoksi tiedotukseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Onnistunut viestintä saattaa vaikuttaa merkittävästi siihen, millainen vastausosuus tutkimuksessa saavutetaan.

Yksi viestinnän tärkeimmistä ratkaisuista on tutkimuksen nimen valinta. ”Maahanmuuttaja”-sanalla ei välttämättä ole kovin positiivinen kaiku. Maamu-tutkimuksessa havaittiin, että monet ulkomailla syntyneet eivät miellä itseään maahanmuuttajiksi, jolloin suostuttelu ”maahanmuuttajia kuvaavaan” tutkimukseen voi olla vaikeaa. Nimeä mietittiin myös UTH-tutkimuksessa pitkään. Maahanmuuttaja-termistä päädyttiin ensin ulkomailla syntyneisiin ja lopulta ulkomaista syntyperää oleviin. Maahanmuuttaja-termiä pyrittiin välttämään kaikessa tutkimukseen liittyvässä viestinnässä.

UTH:n tulosten mukaan 80 prosenttia haastateluista piti käsitettä ”ulkomaista syntyperää” sopivana kuvaamaan ryhmää. Toisaalta osa vastaajista oli sitä mieltä, että pitkään Suomessa asuneet ja Suomen kansalaisuuden saaneet pitäisi luokitella suomalaisiksi (kuten kansalaisuuden perusteella tilastoitaessa tehdään) tai että mitään erottelua maahan muuttaneiden ja muiden maassa asuvien välillä ei pitäisi tehdä (ks. myös Saukkonen, 2014). Erityisesti Suomessa syntyneen ja koulunsa käyneen toisen sukupolven osalta viestinnän suunnittelu on vaikeaa. Monet kokevat olevansa ensisijaisesti suomalaisia ja vierastavat maahanmuuttajaleimaa, mutta toisaalta ryhmän tutkiminen on tärkeää, jotta mahdolliset ongelmat hyvinvoinnissa ja kotoutumisessa saadaan esiin.

Maahanmuuttajia tutkittaessa viestintäkanavia on syytä laajentaa tavanomaista mediaa laajemmalle. UTH-tutkimuksesta tehtiin tiedote ja erillinen esite suomeksi ja englanniksi. Valtamedia ei tiedotteisiin kuitenkaan juuri tarttunut. Sen sijaan sosiaalisen median, maahanmuuttajajärjestöjen, infopisteiden ja esim. venäjänkielisen median kautta viestiä saatiin läpi. Tie-

dotuksessa hyödynnettiin Maamu-tutkimuksen aikana ja UTH-tutkimuksen rekrytointivaiheessa luotuja kansalaisjärjestöjen kontakteja ja tutkimuksen tiedote julkaistiin joillakin internet-sivuilla (esim. Moniheli, kurdistan.fi, estfin.ee) sekä Facebook-verkostoissa. Tutkimukseen rekrytoitujen maahanmuuttajataustaisten haastattelijoiden asiantuntemusta ja kielitaitoa hyödynnettiin viestinnässä. Maamu-tutkimuksen aikana tällainen yhdistysten ja maahanmuuttajien omien kokoontumispaikkojen kautta tapahtuva tiedottaminen koettiin tarpeelliseksi. UTH-tutkimuksessa tulkitsevat haastattelijat kävivät pääkaupunkiseudulla eri järjestöissä ja infopisteissä jakamassa tutkimuksen esitteitä henkilökohtaisesti ja kertoivat samalla tutkimuksesta. Esitettä jaettiin erilaisiin järjestöihin, kirjastoihin, oppilaitoksiin, uskonnollisiin yhteisöihin jne. Tiedotetta jätettiin seinille ja esitteitä auloihin ja henkilökuntaa pyydettiin jakamaan sitä maahanmuuttajaryhmille. Jotkut järjestöt julkaisivat tiedotteen omilla nettisivuillaan.

Maahanmuuttajataustaisten haastattelijoiden mukaan heidät otettiin tiedotustehtävissä vastaan pääosin positiivisesti. Tutkimuksen esitteestä oli apua. Mahdollisia epäluuloja tutkimusta kohtaan haastattelijat lievensivät kertomalla, että tutkimuksen kautta on mahdollista antaa palautetta esimerkiksi palvelujen saatavuudesta. Informaatiota kannattaa levittää mahdollisimman laajasti, jotta haastattelijan läheystyössä haastateltavaa tämä ehkä jo tutkimuksesta kuultuaan rohkaistuisi osallistumaan.

Myös tiedonkeruusta vastaavan organisaation asema luotettavana viranomaisena ja perustelu tiedon tarpeesta voi hälventää epäilyksiä sensitiiviseksi koetun tiedon antamisesta. Haastateltavalle voi kertoa esimerkiksi, että terveystietoja kysytään, jotta tiedettäisiin kuinka monilla ihmisillä on erilaisia ongelmia ja onko heille tarpeen suunnitella uusi palveluja. Usein on tarpeen kertoa myös tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen osallistuneista organisaatioista (Tilastokeskus, THL, Työterveyslaitos) ja niiden tehtävistä, sillä suomalaiset viranomaiset eivät ole kaikille tuttuja.

10 Tutkimuksen eettisyys

Vähemmistöihin kohdennettujen erillistutkimusten toteutuksessa voidaan edistää tiedonkeruun eettisyyttä ja osallistavuutta. Tutkimuksen eettistä arvoa nostaa se, jos tutkittava yhteisö tiedostaa tiedontarpeen ja pitää tutkimusta hyväksyttävänä ja tarpeellisenä.

Yhteisöjen osallistaminen viranomaisten kanssa tehtävään yhteistyöhön tutkimusten suunnittelu-, toteutus- ja raportoimisvaiheessa parantaa yhteisöjen yhteiskuntaosallisuutta. Osallistavuus tarkoittaa, että vähemmistöt osallistuvat oman todellisuutensa määrittelyyn osallistamalla heitä koskevan tiedon tuottamiseen ja tuotetun tiedon tulkintaan sekä siitä tehtäviin johtopäätöksiin. Yhteisöjen edustajien kanssa voidaan esimerkiksi keskustella ennen tutkimuksen käynnistymistä arkaluonteisina ja mahdollisesti loukkaavina pidettyjen kysymysten esittämisen perusteista ja tavasta, miten tätä tietoa käyte- tään. Niin ikään tutkimuksen kohteena olevien ryhmien edustajia on hyödyllistä ottaa mukaan ohjausryhmätyös- kentelyyn ja kutsua seminaareihin käsittelemään tutki- muksen tuloksia.

Esimerkiksi Maamu-tutkimuksen valmistelun aika- na haastateltiin Suomessa asuvia venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisia terveydenhuollon ammattilaisia sen määrittämiseksi mitkä aihepiirit heidän näkemyksensä mukaan olivat tärkeitä ja mitkä mahdollisesti arkaluon- teiseksi koettavia. Lisäksi tutkimustuloksia käsiteltiin myös venäjän, somalin ja kurdin kielellä järjestetyissä seminaareissa, jotka koettiin hyödyllisiksi sekä tulosten

tulkinnassa tutkijoiden kannalta että tiedon jalkauttami- ssa maahanmuuttajayhteisöihin. Lisäksi tutkimukseen osallistuneille lähetettiin aineistonkeruun päätyttyä tut- kimusraportin tiivistelmä sekä suomeksi että tutkittavan äidinkielellä.

Yhdistämällä eri viranomaisten tietotarpeita, ku- ten UTH-tutkimuksessa tehtiin, voidaan tutkimuksen kohteena olevan vähemmistöryhmän vastausrasitetta eli tutkittaville aiheutuvaa ajan kulua ja muuta rasitet- ta vähentää, kun tutkimuksia toteutetaan harvemmin. Lisäksi tiedonkeruuseen voidaan työllistää ja kouluttaa maahanmuuttajia, jotka osallistuvat myös tutkimuksen suunnitteluun, valmisteluun ja tiedottamiseen. Moni THL:n ja Tilastokeskuksen tiedonkeruissa työskennel- lyt ulkomaalaistaustainen haastattelija suuntautui hank- keen päätyttyä sosiaali- ja terveysalalle tai pätevoityi ti- lastohaastattelijana. Puolet tulkkahaastattelijoista jatkoi UTH-tutkimuksen jälkeen haastattelijoina Tilastokes- kuksen muissa tutkimuksissa.

Tutkimuksen toteutuksessa voidaan näin lisätä koh- deryhmän luottamusta viranomaisiin monin tavoin. Myös tutkimustulosten laajempaa hyödyntämistä sekä poliittisen päätöksenteon pohjana että palvelujen ke- hittämisessä voidaan tehostaa viranomaisyhteistyössä. UTH-hankkeen aikana näihin on kiinnitetty huomiota kehittämällä mallia kansallisesta yhteistyöstä maahan- muuton ja kotoutumisen tilastoinniksi (Koponen & Jokela, 2015).

11 Johtopäätökset

Maahanmuuttajaväestön kasvaessa viranomaisille on tullut yhä tärkeämmäksi kyetä tuottamaan ja hyödyntämään monipuolisesti tietoa tämän väestöryhmän työmarkkina-asemasta, terveydestä ja hyvinvoinnista. Asia on tärkeä kansalaisten yhdenvertaisuuden parantamisen ja kotouttamispolitiikan kehittämisen kannalta. Ongelmana on, että kantaväestölle suunnatut tiedonkeruun menetelmät eivät aina tavoita maahanmuuttajavastaajia, kun tiedonkeruutavat ja kysymykset suunnitellaan valtaväestön näkökulmasta. Tutkimusten vastausosuus jää maahanmuuttajien osalta tällöin heikoksi, kysymykset ehkä ymmärretään väärin ja näiden seurauksena tutkimuksen tulokset ovat epäluotettavia. Mitä suuremmaksi maahanmuuttajataustainen väestöryhmä kasvaa, sitä suurempi merkitys heidän tavoittamisellaan on myös koko väestöä kuvaavien tilastotietojen oikeellisuudelle. Vastavat ongelmat koskevat myös muita vähemmistöjä, joilla on riski jäädä aliedustetuiksi haastattelututkimuksissa. Tässä raportissa on keskitytty maahanmuuttajaväestön tutkimisen haasteisiin ja hyvin käytäntöihin.

Maahanmuuttajille kohdennetut väestötutkimukset vaativat erikoisosaamista. Tilastokeskus ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) pyrkivät parantamaan maahanmuuttajia koskevien tilastojen laatua, ja ovat siihen liittyen toteuttaneet viime vuosina kaksi suurta maahanmuuttajiin kohdistuvaa väestötutkimusta (Maamu-tutkimus ja UTH-tutkimus). THL:n kokemukset Maamu-tutkimuksesta vuosilta 2010–2012 auttoivat merkittävästi vuosina 2013–2014 Tilastokeskuksessa toteutetun Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen (UTH) suunnittelua. Tilastokeskuksen ammattihaastattelijoista, lomakeasiantuntijoista ja muista survey-prosessin ammattilaisista koostuva kenttäorganisaatio loi puitteet UTH:n haastattelutyön toteuttamiselle. Koska yhteistyö eri ammattilaisten välillä tutkimuksen toteuttamisessa oli poikkeuksellisen hedelmällistä, päätimme koota työmme tulokset tähän raporttiin myös muiden tutkijoiden käytettäväksi. Raportissa on kuvattu niitä kysymyksiä, valintoja, ongelmia ja ratkaisuja, joita maahanmuuttajiin kohdistuvan väestötutkimuksen tekijä kohtaa. Raportista voi olla hyötyä myös muihin vähemmistöihin kohdistuvien tutkimusten suunnittelussa.

Maamu-tutkimuksessa saavutettu vastausosuus on hyvä paitsi kansainvälisesti myös samanaikaisesti kerättyyn Terveys 2011-tutkimukseen verrattuna. Maamu-tutkimukseen verrattuna UTH-tutkimuksessa saavutettiin vielä parempi vastausosuus (66 %), mikä on sekä vastaaviin kotimaisiin (ks. kappale 7) että kansainvälisiin tutkimuksiin (Méndez & Font, 2013) verrattuna yksi parhaista tuloksista. UTH-tutkimuksen

vastausosuuteen vaikuttivat huolellinen valmistelu, ammattitaitoiset haastattelijat sekä hyvät kenttätöiden resurssit, jotka saatiin käyttöön erillisten hankerahoitusten avulla. Kieltäytymisiä kielitaidon takia ei juuri tullut, sillä kieliversioita ja tulkkeja oli saatavilla kattavasti. Haastattelijoilla oli myös käytettävissä riittävästi aikaa haastateltavien tavoitteluun, muun muassa puuttuvien yhteystietojen etsimiseen.

Vastaavia tutkimuksia suunniteltaessa on hyvä ottaa huomioon, että haastattelijan työ koostuu pääasiassa juuri tavoittelusta, suostuttelusta sekä matkoista, joihin kuluu maahanmuuttajien kanssa huomattavasti enemmän aikaa kuin itse haastatteluun. UTH-tutkimuksessa haastattelijat työskentelivät keskimäärin useita tunteja jokaista otokseen valittua henkilöä kohden, vaikka itse haastattelu kesti keskimäärin vain noin tunnin. Kappaleessa 7 on kuvattu yksityiskohtaisesti niitä eri tavoittelumenetelmiä ja katotyön keinoja, joita haastattelijat käyttivät saadakseen haastattelut tehtyä.

Vanhentuneiden yhteystietojen ohella maahanmuuttajaväestöön liittyvä erikoispiirre on ylipeiton suuri osuus. Yksi UTH-tutkimuksen haastattelutyön merkittävimmistä tuloksista onkin arvio väestötietojärjestelmän ylipeitosta ulkomaalaista syntyperää olevien osalta. Väestötietojärjestelmässä on UTH-tutkimuksen mukaan 9–15 prosenttia henkilöitä, jotka eivät enää todellisuudessa asu maassa. Osuus vaihtelee huomattavasti taustamaan mukaan, joten nämä tiedot on syytä ottaa huomioon uusien tutkimusten otoskokoa suunniteltaessa, mutta myös laajemmin muun muassa väestötietojärjestelmän kehittämisessä. Haastattelututkimuksessa näiden henkilöiden tavoitteluun kuuluu yhtä lailla työaikaa kuin vielä maassa olevien henkilöiden tavoitteluun, ennen kuin naapurilta, sukulaisilta tai henkilöltä itseltään saadaan tieto poismuuttamisesta.

Tässä raportissa olemme pyrkineet tuomaan esiin niitä kysymyksiä ja ratkaisumalleja, joita itse kävimme läpi toteuttaessamme Maamu- ja UTH-tutkimuksia. Tutkimusjoukon valinta, lomakkeen suunnittelu, käännösten teettäminen sekä haastattelijoiden rekrytointi ja koulutus ovat kaikki tärkeitä kysymyksiä ja edellyttävät aikaa ja asiantuntemusta tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Varsinaisessa kenttätöissä korostuu haastattelijoiden ammattitaito ja työajan riittävyys, jotta tavoittelussa onnistutaan ja haastattelu etenee sujuvasti.

On mahdollista antaa yhtä ainoaa menestysreseptiä maahanmuuttajiin kohdistuvan haastattelututkimuksen tekijälle: paras ratkaisu riippuu luonnollisesti tutkimuksen perusjoukosta, tutkimuksen aiheesta ja, mikä tärkeintä, käytettävissä olevista resursseista. Mahdollisim-

man suuri vastausosuus on hieman yksinkertaistettuna haastattelututkimuksen laadun tärkein mittari. Kokeuksemme mukaan tähän päästään ainoastaan riittäväillä resursseilla. Monien ryhmien osalta verkkolomake tai postikysely ei pysty tuottamaan riittävää vastausosuutta. Työhön tarvitaan tehtäviinsä hyvin perehdytettyjä ammattihaastattelijoita, jotka pystyvät etsimään puuttuvat yhteystiedot, suostuttelemaan epäilevät vastaajat sekä auttamaan tulkintavaikeuksissa hankalien kysymysten osalta. Hyvä haastattelija pystyy myös motivoimaan vastaajaa haastattelun loppupuolella, kun tämän huomio alkaa herpaantua. Haastattelijoilta tarvitaan myös monipuolista kielitaitoa, jotta tutkimukseen osallistuminen ei jää kielitaidosta kiinni. UTH-tutkimukseen rekrytoituista yhdeksästä monikielisestä tulkkahaastattelijasta noin puolet on jatkanut kenttätönsä päättymisen jälkeen Tilastokeskuksen vakituisina ammattihaastattelijoina. Tämä antaa mahdollisuuden parantaa myös jatkossa ulkomaalaistaustaisten vastausosuuksia Tilastokeskuksen toteuttamissa muissa haastattelututkimuksissa.

Tulevaisuudessa toivommekin yhteistyön tiivistämistä eri tutkimuslaitosten ja viranomaisten välillä, jotta resursseja yhdistämällä pystyttäisiin parantamaan tiedonkeruun laatua entistä enemmän sen sijaan, että jokainen toimija tekee omia erillisiä tutkimuksiaan (Koponen & Jokela, 2015). UTH-tutkimuksessa riittävät resurssit saatiin kutsumalla yhteistyöryhmään Tilastokeskuksen lisäksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Työterveyslaitos, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö. Tulevaisuudessa yhteistyötä voisi tiivistää myös muiden tutkimuslaitosten ja viranomaisten kanssa.

Tilastokeskus kehittää parhaillaan yhdistelmä tiedonkeruujärjestelmää, jossa puhelinhaastatteluin kerät-

tävistä aineistoista osa pyritään saamaan itse täytettävänä verkkokyselyinä. Verkkokyselyt tuottavat harvoin hyviä tuloksia, jos ne ovat ainoa tiedonkeruutapa. Verkkokysely voi kuitenkin toimia ammattitaitoisten haastattelijoiden apuvälineenä. Kun osa vastaajista täyttää lomakkeen itse, vapautuu haastattelijaresursseja vaikeasti tavoitettavien henkilöiden tavoitteluun ja haastattelemiseen. Verkkolomakkeille on myös helpompaa lisätä kieliversioita, mikä saattaa parantaa koko väestöön kohdistuvien tutkimusten edustavuutta maahanmuuttajien osalta.

Rekisteritietojen käyttö maahanmuuttajien kotoutumisen tutkimisessa on jo varsin pitkälle kehittynyttä. Haastattelutiedon ja rekisteritiedon yhdistämisessä on kuitenkin vielä mahdollisuuksia karsia lomakkeilta ”turhia” kysymyksiä ja samalla lisätä sellaisia kysymyksiä, joihin vastaus saadaan vain henkilöltä itseltään, kuten arvot, mielipiteet ja kokemukset. Tietojen yhdistämistä on tähän asti hankaloittanut yhtäältä rekisteritietojen hidas valmistuminen ja lainsäädäntö ja toisaalta taipumus tehdä tutkimusta pääasiassa joko rekisteritutkimuksena tai haastattelututkimuksena. Nämä esteet ovat kuitenkin hiljalleen madaltumassa ja tietojen yhteiskäyttö lisääntyy.

Toivomme, että tämä raportti herättää tutkijayhteisössä sekä väestön elinolojen seuraamisesta vastaavien viranomaisten joukossa keskustelua tutkimusaineistojen laadusta ja johtaa entistä parempiin tutkimuksiin. Lisäksi toivomme, että maahanmuuttajataustaisen väestön osallistuminen tutkimuksiin ei jää vain maahanmuuttotutkijoiden huoleksi, vaan että se nostetaan laatuksiteriksi myös koko väestöön kohdistuvissa tutkimuksissa. Mitä suuremmaksi maahanmuuttajataustainen väestö kasvaa, sitä suurempi merkitys heidän osallistumisellaan on koko väestöä koskevien tietojen oikeellisuuteen.

12 Lähteet

- Ahola, A. & Godenhjelm, P. & Lehtinen, M. (2002). Kysymisen taito. Surveylaboratorio lomaketutkimusten kehittämisessä. Katsauksia 2002/2. Tilastokeskus.
- Barnes, W. (2008). Improving Migrant Participation in the Labour Force Survey: A Review of Existing Practices in European Union Member States. *Survey Methodology Bulletin*, 63(2008). Office for National Statistics. 25–38
- Barnes, W. Improving Migrant Participation in the Labour Force Survey: A Review of Existing Practices in European Union Member States. *Survey Methodology Bulletin*. 08/2009, 63.
- Bonifaci, C.; Okólski, M.; Schoorl, J.; Simon, P. (2008). International Migration in Europe. New Trends and New Methods of Analysis. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Castaneda, A & Rask, S. & Koponen, P. & Mölsä, M. & Koskinen, S. (2012). Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. Raportti 61/2012. Tampere 2012: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino, 2012.
- DaVanzo, J.; Hower-Dawson, J.; Burciaga Valdez, R.; Vernez, G. (1994). Surveying Immigrant Communities. Policy Imperative and Technical Challenges. Santa Monica (CA): RAND.
- Deding M & Fridberg T & Jakobsen V. (2007) Non-response in a survey among immigrants in Denmark. Working paper:16. Danish National Centre for Social Research.
- Duque, I.; Ballano, C.; Perez, C. (2013). The 2007 Spanish National Immigrant Survey (ENI): Sampling from the Padrón. Teoksessa J. Font & M. Méndez (toim.), Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press. 69–84.
- Erens, B. (2013). Designing high-quality surveys of ethnic minority groups in the United Kingdom. Teoksessa J. Font & M. Méndez (toim.), Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press. 45–68.
- European Commission (2013). Using EU Indicators of Immigrant Integration. Final Report for Directorate-General for Home Affairs. Haettu 27.10.2014 osoitteesta http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/immigration/general/docs/final_report_on_using_eu_indicators_of_immigrant_integration_june_2013_en.pdf
- Eurostat (2011a). Indicators of Immigrant Integration - A Pilot Study. Haettu 27.10.2014 osoitteesta http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-11-009
- Eurostat (2011b). Migrants in Europe - A statistical portrait of the first and second generation. Haettu 27.10.2014 osoitteesta http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-31-10-539
- Fassmann, H. & Reeger, U. & Sievers, W. (2009). Statistics and Reality. Concepts and Measurement of Migration in Europe. IMISCOE Reposts. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Fick, P. & Diehl, C. (2013). Incentive Strategies for Minorities. Results of an Experiment Using Combined Conditional and Unconditional Cash Incentives. Presentation at the 5th Conference of the European Survey Research Association (ESRA), Ljubljana, July 15–19, 2013.
- Font, J. & Méndez, M. (2013). Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- FRA (2009). EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork. http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-midis_technical_report.pdf
- Jacobs, D. (2010). Monitoring migrant inclusion in European Union. Towards the longitudinal study of migrant trajectories. Paper produced for the EMN-conference 2010 on “Long-term follow-up of immigrants’ trajectories”. Haettu 27.10.2014 osoitteesta https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/74569/1/Research_paper_Dirk_JACOBS.pdf
- Keskimäki, I. & Nykänen, E. & Kuusio, H. (2014). Paperittomien terveyspalvelut Suomessa. Raportti 11/2014. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenens Print – Suomen yliopistopaino Oy.
- Koponen, P. & Jokela, S. (2015). Kansallinen yhteistyö maahanmuuttajien kotoutumisen, työllisyyden, terveyden ja hyvinvoinnin seurannassa - Kokemuksia Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointitutkimuksen (UTH) toteutuksesta ja suosituksia yhteistyölle tulevaisuudessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpöri 19/2015. Helsinki 2015.
- Kotilainen, A. (2013a). Työvoimatutkimuksen ad hoc 2014: Maahanmuuttajien ja heidän lastensa työmarkkina-asema -lomakkeen testaus. Lomaketestaukset-sarja 5/13, SurveyLaboratorio. Tilastokeskus.
- Kotilainen, A. (2013b). Ulkomailla syntyneiden terveys ja hyvinvointi -lomake: neljän kysymyksen testaus.

- Lomaketestaukset-sarja 6/13, SurveyLaboratorio, Tilastokeskus.
- Kotilainen, A. (2014a). Ulkomaalaistaustaiselle kysymys suomalaisuudesta on vaikea. Hyvinvointikatsaus 2/2014. 65–70.
- Kotilainen, A. (2014b). Lomakkeen selkokielisyys parantaa tiedonkeruun laatua. Hyvinvointikatsaus 2/2014, 76–80.
- Kreuter, F., Presser, S. & Tourangeau, R. (2008). Social Desirability Bias in CATI, IVR, and Web Surveys. The Effects of Mode and Question Sensitivity. *Public Opinion Quarterly*, 72(5), 847–865.
- Kuittinen, S. & Punamäki, R-L. & Mölsä, M & Saarni, S. I & Tiilikainen, M. & Honkasalo, M-L. (2014) Depressive symptoms and their psychosocial correlates among older Somali refugees and native Finns. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(9). 1434–1452.
- Larja, L. & Kotilainen, A. (2014). Immigrant respondents and quality in population surveys: sampling, non-response & questionnaire design. Paper presented in the European Conference on Quality in Official Statistics, 2–6 June, 2014, Vienna.
- Lipps, O. & Laganà, F. & Pollien, A. & Gianettoni, L. (2013) Teoksessa J. Font & M. Méndez (toim.), *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies*, 241–270. IMISCOE Research. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Méndez, M. & Font, J. (2013) Surveying immigrant populations: Methodological strategies, good practices and open questions. Teoksessa J. Font and M. Méndez. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies*, 271–290. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Morales, L. & Ros, V. Comparing the response rates of autochthonous and migrant populations in nominal sampling surveys: The Localmultidem study in Madrid. Teoksessa J. Font and M. Méndez. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies*, 147–172. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013.
- Mölsä, M. E. & Hjelde, K. H. & Tiilikainen, M. (2010) Changing mental distress conceptions and practices among Somalis in Finland *Transcultural Psychiatry. Transcultural Psychiatry*, 47(2), 276–300.
- OECD (2012). *Settling In: OECD Indicators of Immigrant Integration 2012*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264171534-en>
- Saukkonen, P. (2014). Nationalismista monikulttuurisuuden tunnustamiseen – etnisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden tilastointi. *Hyvinvointikatsaus 2/2014*. 36–41.
- Smith, T. W. (2013) An evaluation of Spanish questions on the 2006 and 2008 US General Social Surveys. Teoksessa: J. Font & M. Méndez. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2013.
- Syrjä, H. & Valtakari, M. (2008). Romanien pitkä matka työmarkkinoille. Tutkimus romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämisestä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 22/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM (2013). *Maahanmuuttajabarometri 2012*. TEM raportteja 11/2013. http://www.tem.fi/files/35826/Maahanmuuttajabarometri2012_11_2013.pdf
- Thomas, M. (2008). Improving Migrant Participation in the Labour Force Survey: Non-Response and Attitudes of Non-English Speaking Migrants to Participation. *Survey Methodology Bulletin*, 63(2008). Office for National Statistics. 39–51.
- Thomas, M. (2009) Improving Migrant Participation in the Labour Force Survey: Non-response and Attitudes of Non-English Speaking Migrants to Participation. *Survey Methodology Bulletin*. 08/2009. 63.
- Tilastokeskus (2003). *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Elinolot 2003:1. Helsinki: Edita Prima.
- Tilastokeskus (2014). *Esitys ulkomaisen työvoiman rekisteröinti- ja seurantarjestelmäksi. Tilapäisen ulkomaisen työvoiman tilastointia kehittävän työryhmän (TUTKA) loppuraportti*.
- Tolonen H. & Ahonen S. & Jentoft S. & Kuulasmaa K. & Heldal J. (2015). Differences in participation rates and lessons learned about recruitment of participants – The European Health Examination Survey Pilot Project. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43(2), 212–219. DOI: 10.1177/1403494814565692
- Työ- ja elinkeinoministeriö. *Kotouttamisen seuranta*. Haettu 27.10.2014 osoitteesta https://www.tem.fi/tyo/maahanmuuttajien_kotouttaminen/kotouttamisen_seuranta
- Van Heelsum, A. (2013) The influence of interviewers' ethnic background in a survey among Surinamese in the Netherlands. Teoksessa J. Font and M. Méndez. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations. Methodological Challenges and Research Strategies*. Amsterdam : Amsterdam University Press.
- Willis, G. (2005). *Cognitive Interviewing. A Tool for Improving Questionnaire Design*. Lontoo: SAGE.

